

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

15. YÜZYIL DİVANLARINDA PEYGAMBER
KISSALARI:

Ahmed-İ Dai, Şeyhi, Ahmed Paşa, Necati Bey

Rukiye SARI ÖZEL

ARALIK-2022

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

15. YÜZYIL DİVANLARINDA PEYGAMBER
KISSALARI:

Ahmed-i Dai, Şeyhi, Ahmed Paşa, Necati Bey

Rukiye SARI ÖZEL

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Niyazi ADIGÜZEL

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Rukiye SARI ÖZEL

30/12/2022

ÖZ

15. YÜZYIL DİVANLARINDA PEYGAMBER KISSALARI:

Ahmed-i Dai, Şeyhi, Ahmed Paşa, Necati Bey

SARI ÖZEL, Rukiye

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Niyazi ADIGÜZEL

Aralık/2022

Klasik Türk edebiyatı bünyesinde yüzyılların etkilerini barındıran ve kaynakları da kendi gibi köklü unsurlardan oluşan bir edebiyattır. Şiirlerin içeriğini anlamlandırabilmek için içerisinde yer alan malzemelerin ne şekilde kullanıldığının da bilinmesi önemlidir. Bu malzemelerden en dikkate değer olanlardan biri de kıssalardır. Peygamber kıssaları çoğunlukla sevgilinin övgüsü için benzetme unsuru olarak kullanılmış olup şairler sevgilinin niteliklerini kıssalarla anlatma yoluna gitmişlerdir. Peygamber kıssalarına bazı yerlerde sevgilinin güzelliği için teşbih yapılırken, övgü, öğüt vb. gibi özelliklerde de kullanımları tespit edilmiştir.

Divanlarda tespit edilen beyitler, kıssalara göre tasnif edilerek uygun kıssaların altında ele alınmıştır. Beyit sayısı fazla olan şairlerin kıssalarla ilgili örnek beyitlerine yer verilmiş ve diğer beyitler indeks olarak her peygamberin ele alındığı bölümün sonunda belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 15. Yüzyıl, Peygamber Kıssaları, Ahmed-i Dâ'î, Şeyhî, Ahmed Paşa, Necatî Bey

ABSTRACT

THE STORIES OF THE PROPHETS IN THE DİVANS OF THE 15TH
CENTURY: Ahmed-i Dai, Şeyhi, Ahmed Paşa, Necati Bey

SARI ÖZEL, Rukiye

Master of Turkish Language and Literature

Thesis Supervisor: Assistant Professor Niyazi ADIGÜZEL

December/2022

Classical Turkish literature is a literature that contains the effects of centuries and its sources consist of rooted elements like itself. It is important to know how the materials in the poems are used in order to make sense of the content of the poems. One of the most notable of these materials is parables. The parables of the Prophet are mostly used as an element of simile for the praise of the beloved, and the poets have chosen to describe the qualities of the beloved with parables. While similes are used for the beauty of the beloved in some places in the parables of the Prophet, they are also used for features such as praise, advice, etc.

The couplets identified in the divans were classified according to the parables and discussed under the appropriate parables. The sample couplets of the poets who have a large number of couplets related to the parables are included and the other couplets are indicated as an index at the end of the section where each prophet is discussed.

Keywords: 15th Century, Parables of the Prophet, Ahmed-i Dâ'î, Şeyhî, Ahmed Paşa, Necatî Bey

ÖN SÖZ

Divan edebiyatının en temel kaynaklarından birisi peygamber kıssalarıdır. Divan edebiyatını daha iyi anlayabilmek için zeminini iyi bir temele oturtmak gerekir. Elbette ki şairler tarafından bu kadar sağlam bir zemin oluşturulan edebiyat ürünleri doğru anlaşılmaya muhtaçtır. Bu çalışmada divan edebiyatının en temel kaynaklarından olan peygamber kıssalarının beyit içinde hangi nitelikte ve bağlamda geçtiği ifade edilmiştir. Böyle çalışmaların yapılması divan edebiyatının dayandığı kaynakların önemini ve muhtevisiyatını ortaya koymak açısından önem arz etmektedir.

Çalışma, altı bölümden meydana gelmekte olup birinci bölümünü; “15. yy *Divan Edebiyatı*” oluşturmaktadır. Tezin ikinci bölümünde; incelemeye konu olmak üzere seçilen dört şairin “*Şahsiyetler*” başlığı altında hayatları, edebî şahsiyetleri ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde; “*Kıyas-ı Enbiyâ*” başlığı altında kıyas-ı enbiyâlar bir tür olarak incelenerek Türk edebiyatındaki yeri ve önemiyle ilgili bilgilere değinilmiştir. Dördüncü bölümde; “*Peygamberler*” ana başlığı altında incelemede yer alan divanlardan tespit edilen peygamberlere yer verilmiş, peygamberlerin geçen kıssaları anlatıldıktan sonra tespit edilen beyitlere yer verilmiştir. Beşinci bölümde ise; “*Diğer Şahsiyetler*” başlığı altında peygamberliği ihtilafli olan şahsiyetlere yer verilmiştir.

Çalışmalarım sırasında gerek konu seçiminde ve konunun ilerlemesinde yardımları için akademik olarak her zaman örnek aldığım sayın danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Niyazi ADIGÜZEL’e, her zaman varlıklarıyla desteklerini hissettiren sevgili aileme, ailem kadar yakınım olan manevi ablam ve abimle neşe kaynağım olan evlatlarına, en çok da desteğini ve sabrını her koşulda içtenlikle gösteren değerli eşim Mustafa Naim ÖZEL’e teşekkürü borç bilirim.

Rukiye SARI ÖZEL

30.12.2022

İÇİNDEKİLER

BEYAN	iv
ÖZ	v
ABSTRACT	vi
ÖN SÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
TABLolar.....	xiii
ŞEKİLLER	xiii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

1. 15. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI	5
-------------------------------------	---

2. BÖLÜM

2. ŞAHSİYETLER	9
2.1. Ahmed-i Dâ'î.....	9
2.1.1. Hayatı.....	9
2.1.2. Edebî Kişiliği	10
2.1.3. Eserleri.....	10
2.2. Şeyhî.....	13
2.2.1. Hayatı.....	13
2.2.2. Edebî Kişiliği	13
2.2.3. Eserleri.....	14
2.3. Ahmed Paşa	15
2.3.1. Hayatı.....	15

2.3.2. Edebî Kişiliği	16
2.3.3. Eserleri.....	17
2.4. Necatî Bey	17
2.4.1. Hayatı.....	17
2.4.2. Edebî Kişiliği	18
2.4.3. Eserleri.....	19

3. BÖLÜM

3. KISAS-I ENBİYÂ	21
3.1. Türk Edebiyatında Kısas-ı Enbiyâ	22

4. BÖLÜM

4. PEYGAMBERLER	25
4.1. Hz. Âdem	25
4.1.1. Hz. Âdem'in Yaratılışı	25
4.1.2. Meleklerin Secde Edip Şeytanın Secde Etmemesi.....	27
4.1.3. Yasak Meyveyi Yemesi Ve Cennetten Kovulması.....	28
4.1.4. Yeryüzüne İndirilişi	31
4.1.5. Neslinin Türemesi.....	31
4.1.6. Ömrünün Uzun Olması.....	32
4.1.7. Safiyyu'llah Oluşu	32
4.2. Hz. Nûh.....	36
4.2.1. Tûfan Hadisesi.....	36
4.2.2. Ömrünün Uzun Olması.....	37
4.3. Hz. İbrâhim	38
4.3.1. Putları Yıkması	38
4.3.2. Ateşe Atılması Ve Halîlu'llah Sıfatına Nâil Olması	39
4.3.3. Misafirperver Oluşu	41

4.3.4. Kâbe'nin İnşasına Başlaması	41
4.3.5. Ades Olayı.....	43
4.4. Hz. İsmâil.....	44
4.4.1. Kurban Hadisesi.....	44
4.4.2. Zemzem Suyunun Bulunması	45
4.5. Hz. İshâk.....	46
4.6. Hz. Yâkup.....	47
4.6.1. Hz. Yûsuf'a Olan Hasreti Ve Hüznü	47
4.6.2. Ağlamaktan Gözlerinin Kör Olması.....	48
4.7. Hz. Yûsuf.....	50
4.7.1. Güzellikteki Üstünlüğü	50
4.7.2. Kardeşleri Tarafından Kuyuya Atılması	54
4.7.3. Köle Olarak Satılması	55
4.7.4. Züleyhâ İle Olan Hadisesi	56
4.7.5. Zindana Atılması.....	57
4.7.6. Rüyaları Tabir Etmesi	58
4.7.7. Mısır'a Sultan Olması	58
4.7.8. Gömlek Hadiseleri.....	60
4.8. Hz. Eyûp	63
4.8.1. Sabır Timsali Olması.....	63
4.9. Hz. Mûsâ.....	65
4.9.1. Yed-i Beyzâ Mucizesi	65
4.9.2. Asa Mucizesi.....	66
4.9.3. Kelîmu'llah Oluşu	67
4.9.4. Kızıldeniz Hadisesi	68
4.10. Hz. Dâvud	70

4.10.1 Sesinin Güzelliği	70
4.10.2. Zebur'un İndirilmesi	71
4.10.3. Demiri İşleyip Zırhı Yapması	72
4.11. Hz. Süleymân	73
4.11.1. Mülkü, Mührü, Saltanatı Ve Ordusu	73
4.11.2. Kuş Dilini Bilmesi Ve Hüdhdüd Kuşu	76
4.11.3. Karınca Hadisesi	77
4.11.4. Rüzgârın Emrine Verilmesi	78
4.12. Hz. İsâ	80
4.12.1. Hz. Meryem Ve Hz. İsâ'nın Doğumu	80
4.12.2. Beşikteyken Konuşması	80
4.12.3. Allah'a Yükselişi	81
4.12.4. Nefesinin Diriltici Olması	82
4.12.5. Körlerin Gözünü Açabilmesi	86
4.13. Hz. Muhammed (S.a.v)	88
4.13.1. Kâinatın Yaratılış Sebebi ve Övünç Kaynağı Olması	88
4.13.2. Yaratılanların En Hayırlısı ve Peygamberlerin En Üstünü Olması	92
4.13.3. Nûru ve Güzelliği	95
4.13.4. Miraç Hadisesi	97
4.13.5. Ayın İkiye Bölünmesi Mucizesi	99
4.13.6. İlim Sahibi Olması	101
4.13.7. Gölgesinin Yere Düşmemesi	102
4.13.8. Üzerinde Daima Bir Bulutun Gezmesi	103
4.13.9. Yetim Olması	103
4.13.10. Güzel Ahlâklı Olması	104

4.13.11. Ümmeti ve Şefaati.....	105
---------------------------------	-----

5. BÖLÜM

5. DİĞER ŞAHSİYETLER	111
----------------------------	-----

5.1. Hızır.....	111
-----------------	-----

5.2. İlyâs.....	113
-----------------	-----

5.2. Lokmân.....	115
------------------	-----

6. BÖLÜM

6. DİVANLARDA PEYGAMBER KISSALARI DAĞILIMI.....	117
---	-----

SONUÇ.....	121
------------	-----

KAYNAKÇA.....	127
---------------	-----

KISALTMALAR

AD	: Ahmed-i Dâi Divanı
APD	: Ahmed Paşa Divanı
As	: Aleyhisselam
C	: Cilt
E	: Erişim Tarihi
G	: Gazel
Hz	: Hazret
K	: Kaside
KNR	: Kaside-i Na't-Resûl
Kt	: Kıta
Mer	: Mersiye
MŞSA	: Mersiye-i Şehzâde Sultan Abdullâh
Mes	: Mesnevi
Mus	: Musammat
Müfr	: Müfredat
NBD	: Necatî Bey Divanı
PTA	: Peygamberlik Tarihi Ansiklopedisi
S	: Sayfa
S.a.v	: Sallahu aleyhi ve sellem
Ss	: Sayfa sayısı
ŞD	: Şeyhî Divanı
Tar	: Tarih
Trcb	: Terci-i Bend
TDK	: Türk Dil Kurumu

TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Vb	: ve benzeri
Yay	: Yayınları
Yy	: Yüzyıl

TABLolar

Tablo 6.1.	: Ahmed-i Dâ'î Divanı'nda Peygamber Kıssaları Dağılımı
Tablo 6.2.	: Şeyhî Divanı'nda Peygamber Kıssaları Dağılımı
Tablo 6.3.	: Ahmed Paşa Divanı'nda Peygamber Kıssaları Dağılımı
Tablo 6.4.	: Necatî Bey Divanı'nda Peygamber Kıssaları Dağılımı

ŞEKİLLER

Şekil 6.1.	: Ahmed-i Dâ'î Divanı'nda Peygamber Kıssaları Sıklığı
Şekil 6.2.	: Şeyhî Divanı'nda Peygamber Kıssaları Sıklığı
Şekil 6.3.	: Ahmed Paşa Divanı'nda Peygamber Kıssaları Sıklığı
Şekil 6.4.	: Necatî Bey Divanı'nda Peygamber Kıssaları Sıklığı

GİRİŞ

Divan edebiyatı hüküm sürdüğü yüzyıllarda önemli etkileri bünyesinde barındıran ve güçlü kaynaklardan beslenen köklü bir edebiyattır. Bu kaynakların başında Kur'an-ı Kerim, hadis, tefsir, peygamber kıssaları, nebî hikâyeleri ve kültürel malzemeler gelmektedir.

Agâh Sırrı Levent *Türk Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar* kitabında divan edebiyatının kaynaklarından bahsederken Kur'an ve hadislerle birlikte peygamber kıssalarının ve mucizelerin, tarih ve mitolojinin, bâtil ve hakîkî ilimlerin bu kaynakların başında geldiğini ifade etmektedir (Levent, 2015: 15).

Mine Mengi *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* kitabında divan edebiyatının kaynakları arasında Kur'an ve hadislerden alan dini inançlarla tasavvufun bulunduğunu söylerken kıssaları “*peygamberler tarihçiliği*” olarak nitelendirmektedir (Mengi, 2005: 14).

Söz söyleme sanatı, insanlık kadar eski bir geçmişe sahip olduğundan muhtevası da insanlığın en eski zamanlarından beslenmekte ve içinde olduğu toplumun izlerini barındırmaktadır. İslam dünyasında peygamber kıssalarının nasıl önemli bir yeri varsa bu topluma ait olan edebiyatta da aynı şekilde yansımaları görülür. Divan edebiyatında şairler için peygamber kıssaları bazen övgü, bazen benzetme, bazen de öğüt niteliğinde şiirlerde harmanlanmış bir şekilde görülmektedir. Şiirlerin muhtevasını anlayabilmek için kıssaların ne şekilde kullanıldığının da bilinmesi önem arz etmektedir. Peygamber kıssaları çoğunlukla sevgilinin övgüsü için benzetme unsuru olarak kullanılmış olup şairler sevgilinin niteliklerini kıssalarla anlatma yoluna gitmişlerdir. Nitekim peygamber kıssalarının sahip olduğu his ve düşünüş şairlerin duygu dünyalarında önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışmada 15. yy'da yaşamış dört şairin divanları ele alınarak peygamber kıssaları yönünden incelenmiştir. Çalışmada Ahmed Paşa için Ali Nihat Tarlan'ın “*Ahmed Paşa Divanı*”, Ahmed-i Dâ'i için M. Özmen'in “*Ahmed-i Dâ'i Divanı*”, Şeyhî için Mustafa İsen ve Cemal Kurnaz'ın “*Şeyhî Divanı*” ve Necatî Bey için Ali Nihat Tarlan'ın “*Necatî Beg Divanı*”

kaynak olarak esas alınmıştır. Öncelikle divanlardaki peygamberler ve peygamberlikleri ihtilaflı olan şahıslar taranarak elde edilen sonuçlar seçilen bütün şairlerin divanlarından elde edilen beyitler doğrultusunda peygamberlerin altına sıralanmıştır. Beyit sayısı fazla olan şairlerin örnek teşkil edecek beyitleri koyulup diğerleriyle birlikte indeks olarak her peygamberin sonunda belirtilmiştir.

Çalışmanın istatistiksel olarak daha kolay anlaşılabilmesi için son kısımda “*Tablolar*”a yer verilmiştir.

Çalışmada, sadece divanlarda tespit edilen peygamberlere ve o peygamberlerin sadece divanlarda geçen kıssalarına yer verilmiştir. Bu sebeple adı geçmeyen peygamberler ya da adı geçse bile bütün kıssalarına yer verilmeyen peygamberler bulunmaktadır.

Tez altı bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde; “15. yy *Divan Edebiyatı*” hakkında genel bir bilgi sunulmuştur.

İkinci bölümde; incelemeye konu olmak üzere seçilen dört şairin hakkında “*Şahsiyetler*” başlığı altında tezkireler ve temel kaynaklar incelenerek bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde; “*Kısas-ı Enbiyâ*” başlığı altında Türk edebiyatında kısas-ı enbiyâların yeri ve önemiyle ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde; “*Peygamberler*” ana başlığı altında incelemede yer alan divanlarda tespit edilen, “Hz. Âdem”, “Hz. Nûh”, “Hz. İbrâhim”, “Hz. İsmâil”, “Hz. İshâk”, “Hz. Yâkup”, Hz. Yûsuf”, “Hz. Eyûp”, Hz. Mûsâ”, “Hz. Dâvud”, “Hz. Süleymân”, “Hz. Îsâ”, “Hz. Muhammed (s.a.v)”e yer verilmiş; peygamberlerin geçen kıssaları anlatıldıktan sonra tespit edilen beyitlere geçilmiştir.

Hz. Âdem başlığı altında “Hz. Âdem’in yaratılışı”, “Meleklerin secde edip şeytanın secde etmemesi”, “Yasak meyveyi yemesi ve cennetten kovulması”, “Yeryüzüne indirilişi”, “Neslinin türemesi”, “Ömrünün uzun olması”, “Safi’yullah oluşu”,

Hz. Nûh başlığı altında “Tûfan hadisesi”, “Ömrünün uzun olması”,

Hız. İbrâhim başlığı altında “Putları yıkması”, “Ateşe atılması ve Halîlu’llah sıfatına nâil olması”, “Misafîrpervîr oluşu”, “Kâbe’nin inşasına başlaması”, “Ades olayı”,

Hız. İsmâîl başlığı altında “Kurban hadisesi”, “Zemzem suyunun bulunması”,

Hız. Yâkup başlığı altında “Hız. Yûsuf’a olan hasreti ve hüznü”, “Ağlamaktan gözlerinin kör olması”,

Hız. Yûsuf başlığı altında, “Güzellikteki üstünlüğü”, “Kardeşleri tarafından kuyuya atılması”, “Köle olarak satılması”, “Züleyhâ ile olan hadise”, “Zindana atılması”, “Rüyaları tabir etmesi”, “Mısırâ sultan olması”, “Gömlek hadiseleri”,

Hız.Eyûp başlığı altında “Sabır timsali olması”,

Hız. Mûsâ başlığı altında “Yed-i Beyzâ mucizesi”, “Asa mucizesi”, “Kelîmu’llah oluşu”, “Kızıldeniz hadisesi”,

Hız. Dâvud başlığı altında “Sesinin güzelliğı”, “Zebur’un indirilmesi”, “Demiri işleyip zırhı yapması”,

Hız. Süleymân başlığı altında “Mülkü, mührü, saltanatı ve ordusu”, “Kuş dilini bilmesi ve Hüdühüd kuşu”, “Karınca hadisesi”, “Rüzgârın emrine verilmesi”,

Hız. Îsâ başlığı altında “Hız. Meryem ve Hız. Îsâ’nın doğumu”, “Beşikteyken konuşması”, “Allah’a yükselişi”, “Nefesinin diriltici olması”, “Körlerin gözünü açması”,

Hız. Muhammed (s.a.v) başlığı altında da “Kâinatın yaratılış sebebi ve övünç kaynağı olması”, “Yaratılanların en hayırlısı olması ve peygamberlerin en üstünü olması”, “Nûru ve güzelliğı”, “Miraç hadisesi”, “Ayın ikiye bölünmesi mucizesi”, “İlim sahibi olması”, “Gölgesinin yere düşmemesi”, “Üzerinde daima bir bulutun gezmesi”, “Yetim olması”, “Güzel ahlâklı olması”, “Ümmeti ve şefaati” gibi hususlar başlıkları altında incelenmiştir.

Beşinci bölümde; “*Diğer Şahsiyetler*” başlığı altında peygamberlikleri kesin olmayan “*Hızır*”, “*İlyâs*” ve “*Lokmân*”a yer verilmiştir.

Altıncı bölümde; “*Divanlarda Peygamberler Kıssaları Dağılımı*” başlığı altında Ahmed-i Dâ’î Divanı, Şeyhî Divanı, Ahmed Paşa Divanı ve Necatî Bey Divanı’nda yer alan peygamber kıssalarının kullanım sıklığı ve örnek beyitlere yer verilmiş ve ilgili hususlar tablo ve şekillerde sunulmuştur.

“*Sonuç*” bölümünde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Tezin içinde kullanılan kaynaklar “*Kaynakça*” bölümünde verilmiştir.

İncelemede geçen ayetlerin meali için <https://www.kuranmeali.com/> sitesinden Elmalılı Hamdi Yazır tercih edilmiştir.

1. BÖLÜM

1. 15. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

Osmanlı Devleti için bir yükseliş dönemi olan XV. asır, Osmanlı Devleti'nin kültür ve medeniyet sahasında yükseliş gösterdiği bir devirdir. Bu yükselişle birlikte Türk dili ve kültürü saray ve ordunun yanısıra yüksek zümrenin de dili haline gelmiştir. Yüzyılın başlarında vukû bulan karışıklıklara rağmen edebî ve kültürel hayat devam etmiştir. Orhan Gazi döneminde kurulan ilk Osmanlı medresesi ile başlamakta olup Yıldırım Bayezid döneminde son derece gelişen saray hayatı, artık edebî bir merkez haline gelmiştir. Anadolu'da süregelen bu edebî canlılık Çelebi Mehmed'in saltanatı boyunca da süre gelmiş; sarayın Ahmedî, Ahmed-i Daî, Şeyhî gibi birçok şairi himayesine almasıyla telif tercüme türünde bazı eserlerin yazılmasına da vesile olmuştur. Bu asırda ilim ve kültür faaliyetleri olarak en önemli gelişme II. Murad döneminde olmuştur. II. Murad, kültür hareketlerinin başlamasının yanında koruyup geliştirilmesi ve Türkçenin devlet dili olmasına zemin hazırlayan bir hükümdardır. II. Murad döneminde Osmanlı din, kültür ve tasavvuf alanında önemli birçok şahsiyet yaşamıştır. Bunlar arasından Hacı Bayram-ı Velî, Emir Sultan ve Eşrefoğlu Rûmî Yazıcıoğlu Mehmed, Ahmed-i Bîcân, Abdülatîf Kudsî ve Abdurrahman el-Bistâmî dönemin önemli şahsiyetleri arasında yer almaktadır (Şentürk, Kartal, 2014: 118-119).

II. Murad'ın Osmanlı hanedanında ilk şiir söyleyen kişi olması ve şairlere gösterdiği aşırı ilgi sebebiyle dönemde şiir hayli revaçta olmuş ve II. Murad birçok önemli şahsiyetin yetişmesinde himayesini esirgememiştir. II. Murad'ın zamanında şiir muhitini oluşturan şairler arasında ilk olarak dönemin büyük şairi Şeyhî ile birlikte Cemalî, Şemsî, Nakkaş Sâfî, Gelibolulu Za'îfî, Ulvî ve Aşkî'yi gelmektedir (Şentürk, Kartal, 2014: 120).

II. Murad döneminde ilim ve kültür hayatının geldiği seviyeyi ortaya koyacak nitelikte dinî, tasavvufî, ahlakî, edebî, tarihî, tıbbî alandaki eserlerle birlikte siyasetnâmeler, menâkıbnâmeler, musikîyle alakalı eserler, lügatler ve ansiklopedik eserlere rastlanırken; pozitif bilimlere, matematik ve

felsefeye ait kitapların olmaması dikkat çekmektedir. Büyük bir kısmı tercüme olan bu eserlerin çoğunluğu II. Murad'ın emri ve teşvikiyle yazılarak ona takdim edilmiştir (Şentürk, Kartal, 2014: 120).

Babası II. Murad gibi şair olan Fatih'in Avnî mahlasıyla yazdığı şiirler bir divanı oluşturacak kadar çoktur. Fatih'in sadrazamlarından olan Mahmud Paşa da Adnî mahlasıyla yazdığı şiirleriyle dönemin divan ve münşeat sahibi olan devlet adamları arasında yer alır. Karamânî Mehmed Paşa da Fatih'in döneminde Nişanî mahlasıyla yazdığı şiirler yazmış başka bir devlet adamıdır. Yine bu yüzyılın devlet adamlarından meşhur nasir Sinan Paşa ile şair Ahmed Paşa da edebiyatın gelişmesinde kayda değer katkısı bulunan şahsiyetlerdir (Mengi, 2005: 105).

Fatih döneminde, Osmanlı Devleti'nin gelişmesiyle birlikte Türk dili ve edebiyatı da Anadolu'da önemli bir gelişme göstermiştir. İstanbul'un fethiyle birlikte saray edebiyatı güçlenmeye başlamış, İstanbul'un bir devlet merkezi haline gelmesiyle de sanatkârlar, şairler ve âlimler bu merkez etrafında toplanmaya başlamışlardır. (Şentürk, Kartal, 2014: 121).

Fatih döneminin sonlarıyla II. Bayezid devrinin ilk yarısında verilen eserlerle Türkçe, artık bir kültür dili olarak gelişimini tamamlamıştır. II. Bayezid döneminde ise Anadolu ve Rumeli sahası şairler yuvası; İstanbul ise Doğu'da kültürün ve bilimin kaynağı haline gelmiştir. Babası Fatih'in devrinde başlamış olan ilim ve düşünce hareketleri II. Bayezid zamanında eskisine göre yavaşlamış olsa da devam etmiştir. II. Bayezid, döneminde bazı ileri fikirli simaların susturulmasına rağmen babasının geleneğini sürdürerek devrinin bilgin ve şairlerini himayesine almıştır. Nitekim onun adına pek çok kaside yazılarak, kendisine birçok eser sunulmuştur. Ayrıca onun devri Osmanlı edebiyatının başlangıç döneminde yetişmiş büyük şairlerin ünlerinin süre geldiği bir dönem olmasının yanında babası Fatih'in devrinde yetişen şairlerden Ahmed Paşa ve Necatî Bey'in de en başarılı şiirlerini yazdığı dönem olmuştur (Şentürk, Kartal, 2014: 124-125).

II. Bayezid iyi yetişen bir padişah olmanın yanısıra babası Fatih gibi serbest düşünceye bağlı kalmamakla birlikte okumaya, öğrenmeye ve şiire

meraklı bir hükümdar olmuştur. Bir divançıyı oluşturan şiirlerini Adlî mahlasıyla yazmıştır (Mengi, 2005: 105).

Tüm bunların yanında bu yüzyılda şairlerin İran şiirine özenmeleri sonucu dildeki yabancı kelimelerin varlığı artmaya başlamıştır. Dönemin ünlü şairi Necatî Bey'in yüzyılın diğer şairleri gibi deyim, atasözleri ve halk söyleyişlerinden faydalanarak Türkçeleştirme çabalarında bulunması, Aydınî Visalî'nin Türkçe şiir yazması ve Şehzâde Korkut'un Farsça terkiplere az sayıda başvurusu Farsça unsurların şiir diline girmesinin önüne geçememiştir. Bu yüzyılın nesir diline bakıldığında kimi yerlerde halkın faydalanması için yazılan dinî ve tarihî eserlerde sade dilin kullanıldığı görülürken bazı eserler de de asıl amacın sanat yapmak olduğu sanatkârane bir üslubun geliştirildiği görülmektedir (Mengi, 2005: 106).

2. BÖLÜM

2. ŞAHSİYETLER

2.1. Ahmed-i Dâ'î

2.1.1. Hayatı

Germiyanlı olduğu söylenen Ahmed-i Dâ'î'nin doğumu hakkındaki bilgiler farklılık göstermekle birlikte Sehî ve Latîfî tezkirelerinde şairin Emir Süleyman devrinde yaşadığı ifade edilirken Hasan Çelebi ve Mehmet Süreyya tarafından I.Murad döneminde yaşadığı belirtilmektedir. Eserleri ele alındığında şairin yaşamının Emir Süleyman ve II. Murad devrine tekâmül ettiğini söylemenin mümkün olduğu düşünülmektedir. Alî ve Sehî tezkirelerinde Dâ'î'nin Kütahya'da kadılık yaptığı kaydedilmiştir. Bu dönemin Yıldırım Bayezid'in Germiyan Beyi'nin kızıyla evlenmesi üzerine Bayezid'e Kütahya'nın verildiği yıllara denk düştüğü düşünülmektedir (Kut, 1989).

Ahmed-i Dâ'î, Süleyman Şah'tan sonra hükümdarlığını sürdüren II. Yakup'un himayesi altına girmiştir. Divanında bulunan iki şiirine bakıldığında Emir Süleyman'la birlikte olduğu tahmin edilmektedir. II. Yakup'un Yıldırım Bayezid'e mağlup olmasıyla Kütahya'nın Osmanlı'ya dâhil olması sonucunda şairin Kütahya'ya Emir Süleyman'ın yanına gittiği düşünülmektedir. Çengnâme adlı mesnevisini Emir Süleyman'a sunan Dâ'î, Emir Süleyman'ın vefatı üzerine Çelebi Mehmed'in himayesi altına girerek şiirlerini ona takdim etmiştir. Bu süreçte şair Çelebi Mehmed'in oğlu için hocalık görevinde bulunmuştur. *'Ukûdü'l-cevâhir* adındaki Arapça ve Farsça'dan oluşan sözlüğünü bu sırada şehzade Murad'a sunmuştur. Çelebi Mehmed'in ölümünden sonra II. Murad'a koruması altında olan Dâ'î, Tezkiretü'l-evliyâ adlı eserini bu süreçte kaleme almıştır. Bazı kaynaklarda onun Kütahyalı olduğu ve Kütahya'da kadılık yaptığı belirtilse de Ahmed-i Dâ'î'nin Tâbirnâme Tercümesi dışındaki eserlerinde bunu kanıtlayacak bir bilgi görülmemiştir (Kut, 1989).

Ölüm tarihi bilinmeyen şairin son eserinden sonra çok uzun yaşamadığı düşünülmektedir. Bursa’da onun adında bir cami, mahalle ve hamam bulunmaktadır. Caminin yanında bulunan Dâî Dede adlı mezarın Ahmed-i Dâ’î’nin olduğu düşünülmektedir (Kut, 1989).

2.1.2. Edebî Kişiliği

Ahmed-i Dâ’î, divan şiirinin kuruluş sırasında yazdığı şiirlerdeki vezne ve kafiye hâkimiyeti ile Türkçenin şiire uygun olduğunu ispatlamış böylelikle klasik Türk şiirinin gelişimine büyük katkılar sağlamıştır. Farsçayı çok iyi bildiği için çok fazla tercümesi bulunan Dâ’î’nin şiirlerinde Fars edebiyatının etkileri göze çarpmıştır. Şiirlerinin çoğu aşk dolu olmasına rağmen tasavvufi nitelikte şiirleri de vardır. Şiirlerinde aşkın yanı sıra hüznün, ayrılık, ümitsizlik gibi konular bulunmaktadır. Döneminin en üretken şairleri arasında olup manzum eserlerinin yanında mensur eserleri de bulunmaktadır (Öztoprak ve öte., 2019: 120).

Ahmed-i Dâ’î, XV. yüzyılın en eski şairi olup nazım ve nesir alanında eserler yazmıştır. Her konuda bilgisinin derinliğiyle devrinde büyük hürmet gören Ahmed-i Dâ’î, eserleriyle Anadolu’daki klasik şiir geleneğinin kurucuları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ahmed-i Dâ’î’nin muhtelif konularda yazılmış 15 eseri vardır (Mermer ve öte., 2009: 465).

Arapça ve Farsça eserleri de bulunan Ahmed-i Dâ’î’nin edebî kişiliğini en güzel yansıtan eserleri Türkçe Divan’ı ve Çengnâme mesnevisidir (Kurnaz, 2003: 143).

2.1.3. Eserleri

Manzum Eserleri

Türkçe Divanı: İki nüshası bulunan Ahmed-i Dâ’î Divanı’nın biri, Burdur’daki, Ahmed-i Dâ’î külliyyatı içinde bulunan eksik divandır. Divanın ikinci ve tam bir nüshası, Kahire’de kayıtlı bulunmaktadır (Özmen, 2017: s. XXXVI).

Çengnâme: Emir Süleyman adına yazılmıştır. Ahmet Ateş tarafından eksik bir nüshası divanla birlikte Burdur’da bulunmuştur. Eserin iki farklı

nüshası daha bulunmaktadır. Tasavvufî bir anlam taşıyan bu mesnevi, bir eğlence mesclisinde ‘çeng’in başından geçenleri oluşturan dört unsuru (ipek kıl, ağaç, âhû derisi ve at kılı) anlatmasıyla gelişir (Özmen, 2017: s. XXXVI).

Farsça Divan: İki nüshası bulunan eserin birisi Dâ’î’nin kendi el yazısıyla yazdığı ve Veziriazam Hacı Halil Bey’e sunduğu nüsha olup. Bursa’da bulunmaktadır. Bu nüshayı esas alarak Ali Nihat Tarlan’ın hazırladığı diğer nüsha Süleymaniye Kütüphanesi’ndedir (Özmen, 2017: s. XXXVI).

Vassiyet-i Nûşirevân-ı Adil Hürmüz-i Tâcdâr: Burdur’daki külliyyat içerisinde bulunan eser, didaktik bir mesnevi olup 115 beyitten oluşmaktadır. Eserde adalet timsali bir hükümdar olan Nûşirevân’ın ağzından oğlu Hürmüz’e nasihatları anlatılmaktadır (Özmen, 2017: s. XXXVI).

‘Ukûdü’l-Cevâhir: Eser, Arapça’dan Farsçaya manzum bir sözlük olup II. Murad’ın şehzadeligi sırasında yazılmış olup Reşîdüddin Vatvât’ın Nukûdü’z-Zevâhir adlı eserinden çevrilmiştir. 51 kıt’a ve 650 beyitten oluşan eserin dört nüshası bulunmakla birlikte biri Süleymaniye Kütüphanesi’nde yer almaktadır (Özmen, 2017: s. XXXVII).

Tercüme-i Tefsîr-i Ebü’l-Leys es-Semerkindî’nin Manzum Mukaddimesi: Tertipli tam bir mesnevi olan eserin sadece İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ile Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki nüshaları bulunmaktadır (Özmen, 2017: s. XXXVII).

Camasbnâme: Nasîrüddîn-i Tûsî’nin aynı isimli eserinden çevrilmiş didaktik bir eserdir (Özmen, 2017: s. XXXVII).

Ahmed-i Dâ’î’nin bunların yanında iki manzum eserinin daha bulunduğu söylenmektedir. Bunlardan biri, Dâ’î’ye ait olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte İran şairi Şeyh Attar’dan Türkçeye çevrilmiş olan Esrârname Tercümesi’dir. Sözü edilen diğer eser ise henüz varlığı mevcut olmayan Mansurnâme’dir (Özmen, 2017: s. XXXVII).

Mensur Eserleri

Tercüme-i Tefsîr-i Ebû'l-Leys es-Semerkandî: Eser, Ebû'l-Leys Semerkandî'nin tefsiri esas alınarak yazılan bir tercüme eserdir. Dâ'î'nin yazarken farklı bir dil kullandığı eserin birçok nüshası bulunmaktadır. Ayrıca mesnevi tarzında yazılmış manzum bir mukaddimesi vardır (Özmen, 2017: XXXVII).

Tercüme-i Eşkâl-i Nasîr-i Tûsî (Tercüme-i Sî Fasl fi't-Takvîm): Nasîrüddin-i Tûsî'nin eserinin tercümesidir. Farklı nüshaları bulunan eserde farklı ilimlerden bahsedilmiştir (Özmen, 2017: XXXVII).

Tercüme-i Kitâbü't-Ta'birnâme: Bir rüya tabiri olan eser, Farsça'dan Türkçeye tercüme edilmiştir. Eserin mukaddimesinde II. Yakup Bey'e tercüme edildiği söylenerek 15 beyitlik bir kasideye yer verilmiştir. İki nüshası bulunan eserin biri Süleymaniye Kütüphanesi'nde, diğeri ise Atatürk Kitaplığı'nda bulunmaktadır (Özmen, 2017: XXXVII-XXXVIII).

Teressül: Ebû Nuaym el-İsfâhânî'nin Tıbb-ı Nebevî adlı eserinin kısaltılmış şeklinin tercümesi olan eser iki kısımdan oluşmaktadır. Eserin mevcut dört nüshası bilinmektedir (Özmen, 2017: XXXVIII).

Miftahü'l-Cenne: Şer'i esasları öğretmeyi amaçlayan dini bir eserdir. Pek çok nüshası bulunan eser, Lü'lü' Paşa adlı birisi için Arapçadan tercüme edilmiştir. Aynı isimde başkaları tarafından yazılmış tercümeler de vardır (Özmen, 2017: XXXVIII).

Vesiletü'l-Mülûk fi-Ehli's-Sülûk: Ayetü'l-Kürsî tefsirinin tercümesi olan eser Konya'da bulunmaktadır. Dâ'î'nin eseri bir bey ya da sultanla tanışmak için tercüme ettiği bilinmektedir. Eserde yer yer dinî ibarelerle konu ile ilgili hikâyelere yer verilmiştir (Özmen, 2017: XXXVIII).

Tercüme-i Tezkiretü'l-Evliya: II. Murad adına Attar'ın aynı adlı eserinden yapılmış bir tercümedir. Bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur (Özmen, 2017: XXXVIII).

2.2. Şeyhî

2.2.1. Hayatı

Klasik Türk edebiyatının kurucuları arasında yer alan Şeyhî hakkındaki bilgilerin yetersiz ve karışık olduğu bilinmektedir. Germiyan Türkleri'nden olan Şeyhî'nin, Germiyanogulları Beyliği'nin merkezi olan Kütahya'da doğduğu düşünölmekle birlikte doğum tarihi ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Latîfî, şairin I. Murad zamanında doğduğunu belirtmiştir. Yapılan son çalışmalarda, Çelebi Mehmed'in gözünü iyileştirmesi üzerine "Hekim Sinan" lakabıyla ünlü olması bu tarihin I. Murad'ın saltanat dönemine denk geldiğini görüşünü destekler niteliktedir (Biltekin, 2018: 3).

Eğitimine Kütahya'da başlayan Şeyhî, Ahmedî Dâ'î'den dersler almıştır. Eğitim hayatına İran'da devam ederek burada önemli şahsiyetlerle arkadaşlık etmiş; tasavvuf, edebiyat, hikmet ve tıp alanında eğitimler almış ve göz hekimliği alanında ilerleyerek görevine başlamıştır. Kaynaklar Şeyhî'nin hekimliği hakkındaki hünerine dikkat çekmektedir. Latîfî, Şeyhî'nin Hacı Bayrâm-ı Velî ve Seyyid Nesîmî'ye intisap ettiğini söylemektedir. Kaynaklarda şairin bu sebeple "Şeyhî" mahlasını aldığı düşünölmüştür. Şeyhî'nin şeyhlikte bulunduğu bilinmemekle beraber eserlerinde tasavvufî unsurların sıkça kullanıldığı görölmektedir (Biltekin, 2018: 3).

Memleketine döndükten sonra Germiyan Beyi II. Yakup'a intisab ederek özel tabibliğini yapan şair daha sonra Çelebi Mehmed ile II. Murad'ın himayesinde bulunmuştur. Şeyhî, Çelebi Sultan Mehmed'i tedavi etmesi üzerine Osmanlı'nın ilk "re'îsü'l-etibbası"(hekimbaşısı) olmuştur (Biltekin, 2018: 3). Şeyhî, II. Murad'ın tahta geçmesinden sonra Edirne'ye gelerek son zamanlarında burada yaşamıştır. Mezarı Kütahya Dumlupınar'ın Çiftapınar Köyü'nde bulunmaktadır (Kartal, Şentürk, 2014: 128).

2.2.2. Edebî Kişiliği

Anadoluda klasik Türk edebiyatını ana hatlarıyla ortaya koyan ilk şairler arasında yer alan Şeyhî, kendisinden önce gelen şairlerden daha üstün

bir olgunluğa sahip olduğundan ona şairlerinin lideri anlamında “pîşterîn-i şu’arâ-yı Rûm” ve “şeyhü’ş-şu’arâ” unvanı verilmiştir. Tezkireciler yine de şairin mesnevideki başarısının gazel ve kasidede bulunmadığını düşünseler de divanındaki nazım şekilleri arasında değer yönünden büyük bir farklılık bulunmamaktadır. Şeyhî’ye yöneltilen eleştirilerin büyük bir kısmı İran şairlerinden fazlaca izler taşıması hatta bazen de birebir onları benimsemesinden kaynaklanmaktadır (Şentürk, Kartal, 2014: 128-129).

Şeyhî mutasavvıf bir şair olmamasına rağmen tasavvufî ilgilenmiş, özellikle gazellerinde tasavvufî düşünce ve mazmunlardan oldukça faydalanmıştır. Nitekim Şeyhî, din dışı edebiyatın Anadolu sahasında kurulmasında önemli rol oynamış, en çok duygu derinliğiyle öne çıkan şiirleriyle ün kazanmıştır (Mengi, 2005: 112).

Şeyhî için divan edebiyatının ilk büyük sanatkârıdır denilebilir. Kendinden önce gelen şairlerle kıyaslandığında Şeyhî’de sanat ve dil bakımından önemli farklılıklar görülmüştür. İran tesirinin çok fazla görüldüğü şiirlerinin dili yeterince pürüzsüz olamamıştır (Tarlan, 1934: 1).

2.2.3. Eserleri

Divan: Anadoluda düzenlenen en eski divanlardandır. Eserin tespit edilen 12 nüshası bulunmaktadır (Biltekin, 2010).

Husrev ü Şîrîn: Şeyhî asıl şöhretini kazandığı bu mesnevisini Nizâmî’den tercüme ederken yaptığı değişiklikler eserine telif mahiyeti kazandırmıştır. Şeyhî, II. Murad’a sunmak için yazmaya başladığı eserini tamamlayamadan vefat etmiştir (İsen, Kurnaz, 1990: 14).

Harnâme: Sosyal hiciv bakımından edebiyatımızın en güzel eserleri arasında sayılan Harnâme, sade bir dil kullanılmasının yanında canlı tasvirleriyle öne çıkan bir eser olup II. Murad’a sunulmuştur. Eserin nüshaları Tahir Olgun ve Faruk Kadri Timurtaş tarafından yayımlanmıştır (Biltekin, 2010).

2.3. Ahmed Paşa

2.3.1. Hayatı

XV. asır şairlerinden Ahmed Paşa'nın nereli olduğu konusunda kaynaklarda iki farklı görüş bildirilmiştir. Sehî Bey şairin Edirneli olduğu, Latîfî ile Âşık Çelebi ise şairin Bursalı olduğu kanaatindedir (Tarlan, 1992: 11)

Ahmed Paşa'nın Bursalı olarak tanınmasına rağmen Edirneli olduğunu bildiren haberler daha ciddidir. Bu haber ilk olarak Sehî Bey tarafından bildirilmiştir. Âşık Çelebi'nin de bu bilgiyi destekler nitelikte kaydı bulunmaktadır. Âşık Çelebi, Ahmed Paşa'nın mirasçısı ve amcasının oğlu olan Nazır Çelebi ile görüşmesi üzerine onunla ilgili bilgi alması, Nazır Çelebi'nin de Edirneli olması, aynı zamanda Edirne'de bir Veliyüddin Oğlu Mahallesi ve aynı isimde bir mescidin bulunuyor olması Ahmed Paşa'nın Edirneli olduğu görüşünü kuvvetlendirir niteliktedir (Banarlı, 1983: 463).

Ahmed Paşa iyi bir eğitim hayatından sonra ilk olarak Bursa'da müderrislik yapmış Edirne'de de kadılık görevinde bulunmuştur. Kadılık yaptığı bu zaman içerisinde Fatih'in beğenisini kazanan Ahmed Paşa kazaskerliğine yükselmiştir. Bunun yanında padişahın ahababı ve hocası sıfatını taşıması onu vezirlik makamına erdirmişdir. Vezirlik makamına layık görülmesinde padişahı methederek onun ilgisini kazanmasının yanında başarılı bir devlet adamı olması da önemli bir rol almaktadır (Kut, 1989).

Ahmed Paşa'nın geniş bir kültür bilgisi olması ve bunun yanında güzel konuşan, hazırcevap bir nüktedan oluşu Fatih'in kendisini sevmesi için geçerli olmuştur. Fakat çocuklara olan aşırı ilgi ve alakası bir kabahat sayılarak Fatih'e olan yakınlığı ve saraydaki konumunu yitirmesine sebebiyet vermiştir (Banarlı, 1983: 464).

Bu hadisenin üzerine Ahmed Paşa yazdığı meşhur ''kerem'' redifli kasidesi ile her ne kadar kendini affettirse de saraydan uzaklaştırılmaktan kurtulamamıştır (Kut, 1989). Bu olay üzerine Bursa'ya gönderilen Ahmed Paşa, Murâdiye, Orhan ve Emir Sultan vakfiyelerinin başına getirilmiştir. Ardından Ahmed Paşa, sancak beyliklerine tayin edilmiş, II. Bayezid

devrinde yeniden sarayın iltifatına uğrayarak sancak beyi olmuştur (Banarlı, 1989: 464).

Kaynaklar Ahmed Paşa'nın hiç evlenmediği yönündeki bilgilerin yanında şairin Fatih tarafından evlendirildiğini bu evlilikten dünyaya gelen kızının yedi sekiz yaşlarında vefat ettiğini kaydetmektedir. Ahmed Paşa Bursa'da vefat etmiş, Murâdiye Medresesi yakınlarındaki kendisinin yaptırmış olduğu türbeye defnedilmiştir (Kut, 1989).

2.3.2. Edebî Kişiliği

Kaynaklar Ahmed Paşa'dan bahsederken onun zekâsının keskinliğine ve nüktedanlığına dikkat çekmektedir. Divanındaki ifadeler de bu görüşleri doğrulayıcı niteliktedir. Döneminde “sultânü’ş-şuarâ” unvanını alan Ahmed Paşa'nın şiirleri Anadolu ve Rumeli sahasında yayılarak ün salmıştır (Kut, 1989).

Sehî Bey, Ahmed Paşa'nın şiirlerindeki güzelliğin ve akıcılığın başka hiçbir şairde bulunmadığını ve Türk dilinde en güçlü kasidelerin ona ait olduğunu söylemektedir (Tarlan, 1992: 14). Âşık Çelebi ise Ahmed Paşa'nın Ali Şir Nevai'nin şiirlerine nazire söylerek mükemmelliye ulaştığını düşünmektedir (Kut, 1989). Latîfî de aynı doğrultuda Ahmed Paşa'yı nükte dolu beyitleri ve şiir sanatındaki ustalığı ile şairlerin bilginlerinden kabul etmektedir (Övür, 2015: 11).

Bazı kaynaklar Ahmed Paşa'nın şairliğinden övgüyle bahsederken fasîğ ve belîğ bir şair olmasının yanısıra hiçbir şiirde onun şiirlerindeki letafetin bulunmadığını söyler. Hatta Türk şiirine güzellik ve parlaklık getirenin o olduğunu, onun mucizeye benzer birçok şiirinin bulunduğu gibi Türk diline onun yaptığından fazlasını yapabilmenin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Kendisinden “nazmın sultanı” olarak anılan Ahmed Paşa'nın şiirleri tüm güzelliği ve çeşitliliği ile eşsiz bir inciye benzemektedir. Tüm bunlara ek olarak Ahmed Paşa'nın Farsça'ya olan yatkınlığından dolayı Ali Şir Nevai'yi taklit etmekle suçlayanlar da vardır (Övür, 2015: 9-10).

Bursalı Mehmet Tahir de onun için bir ara Ali Şir Nevai'yi taklit ettiğini düşünse de onun şiirdeki ustalığına dikkat çekmektedir. Ahmed Paşa'yı

Osmanlı şairlerinin başı hatta Bursa'nın “medâr-ı iftihârı” olarak nitelendirmiş bunun yanında Türk şiirine ilk letâfet veren ve Osmanlı şairleri içinde ilk defa fahriye yazan kişi olduğunu belirtmiştir. Bâki zamanına gelinceye kadar süregelen eski tarz edebiyatın en ünlü üstadının Ahmed Paşa olduğunu söyler (Övür, 2015: 9-10).

2.3.3. Eserleri

Ahmed Paşa'nın Ali Nihat Tarlan'ın yayımladığı *Divan*'ına göre, Türkçe şiirleri yanında Arapça ve Farsça şiirleri de bulunmaktadır. Divan'ında 352 gazel, 1 murabba, 9 Arapça manzume, 16 Farsça gazel ve 12 tamamlanmamış şiir ve müfred bulunmaktadır. Arapça, Farsça ve Türkçe toplam 27 tarihi, 48 mukattai ve 47 de müfredi vardır (Kut, 1989).

2.4. Necatî Bey

2.4.1. Hayatı

Şairin asıl adı İsa olmakla birlikte doğum yerinin Edirne olduğu, doğumunun ise Fatih Sultan Mehmed'in saltanat yıllarına denk düştüğü tahmin edilmektedir. Edirneli yaşlı bir kadının kendisini köle olarak satın aldığı daha sonra da evlatlık verildiği bilinmektedir. Bunun yanında Sâilî adında bir şairin hayatında önemli bir yeri olduğu bildirilmiştir. Şair, çocukluk ve gençlik yıllarını Kastamonu'da geçirmiş burada hat sanatına olan ilgisinin yanında nesre ve şiire de yönelmeye başlamıştır. İstanbul'a geldiğinde Fatih'e sunduğu şiirleriyle onun hayranlığını kazanarak divan kâtibi olarak görevlendirilmiştir. Fatih'ten sonra II. Bayezid'in himayesinde bulunan şair Şehzade Abdullah'ın Karaman sancağına tayin edilerek divan kâtipliğine devam etmiştir. Şehzadenin ani ölümü üzerine yazmış olduğu mersiyeyle ona olan bağlılığını ve samimiyetini dile getirmiştir. Necati, İstanbul'da geçirdiği zaman içerisinde devlet büyüklerine ve önemli şahsiyetlere kasideler sunmuştur (Kaya, 2006).

Şehzade Mahmud'un Manisa sancağına tayin edilmesinin ardından Necati de nişancı tayin edilerek onun yanına gönderilmiştir. Bu görevinden sonra 'bey'lik sıfatını kazanarak 'Necatî Bey' olarak anılmaya başlanmıştır.

Necatî Bey, Şehzade Mahmud'un ölümü üzerine ona da bir mersiye yazarak İstanbul'a dönmüştür. Necatî Bey bu yıllarda şehzadenin emriyle Gazâlî'nin Kimyâ-yı Sa'adet'ini ve Avfî'nin Câmî'u'l-hikâyât'ını tercüme edip Leylâ vü Mecnûn mesnevisini nazmetmiştir. Sehî Bey Gül ü Hüsrev adlı eserinden Latîfî ise Gül ü Sabâ ve Mihr ü Mâh adlı eserlerden bahsetseler de bu eserler günümüze ulaşmamıştır (Kartal, Şentürk, 2014: 134).

İstanbul'a döndüğünde yeni bir görevde bulunmayıp kendisine bağlanan 1000 akçeyle Vefa semtinde bulunan evinde ilim ve sanat sohbetleri düzenleyerek yaşamayı tercih eden Necatî Bey, 17 Mart 1509'da vefat etmiştir. Öğrencisi Sehî Bey, yaptırmış olduğu mezarının üzerine "Nakl-i Necâtî âleme târîh olmağın / Târîhini Sehî dedi: Gitti Necâtî hây" tarih beytiyle şairin, "Bir seng-dil fırâkına ölen Necâtî'nin / Billâhi mermer ile yapasız mezârını" beytini yazdırmıştır. Yine öğrencilerinden Sun'î de tarih ibaresini, "Gittin Necâtî âh" şekline dönüştürerek başka bir tarih düşürmüştür. İstanbul Unkapanı'nda bulunan şairin mezarı Manifaturacılar Çarşısı'nın yapımı sırasında ortadan kalkmış olsa da daha sonra çarşı ortasında yeniden onarılan Hızır Bey hazîresine bir mezar taşı diktirilmiş üzerine de tarih düşürülen beyitler yazdırılmıştır (Kaya, 2006).

2.4.2. Edebî Kişiliği

Necatî Bey, 15. asrın önemli şairleri arasında yer almış, kasidelerinden daha çok sade bir dille yazdığı âşıkane ve samimi gazelleri ile II. Bâyezid'in şehzadelerine yazmış olduğu mersiyeleriyle tanınmıştır. Klasik şiire hakîkî şiir edasını veren ilk büyük şairlerden sayılan Necatî Bey'in ünü dört bir tarafa yayılmış olup Necatî Bey devrin önde gelenleri tarafından üstad olarak tanınmış ve saygı görmüştür (Kartal, Şentürk, 2014: 134).

Necatî Bey, tezkirecilerce şiir söyleme sanatındaki gücüyle bir üstad kabul edilerek övgüyle bahsedilmiştir. Sehî Bey, hocası olan Necatî Bey'i ve şiir sanatını abartılı ifadelerle överken şeyhlere yakışır parlak mutasavvıfane şiirlerinin güzelliğinden bahsetmiş, Latîfî Necatî'yi daha önce gelen şairlerin üslûbunun hükmünü geçersiz kılan bir şair olarak nitelendirirken Kınalızâde Hasan Çelebi de Necatî'yi eşsiz bir şair olarak

nitelendirmektedir (Kaya, 2006). Âşık Çelebi de tüm bunların yanında Necatî Bey'i ilk orijinal şair olarak göstermektedir (Kartal, Şentürk, 2014: 134-135).

Etkileyici ve güçlü bir üslup ile özellikle gazellerinde sade bir dil kullanan Necati Bey, şiirini kendine has zengin hayallerle süslemiş, mahallî özellikleri ön planda tutmuştur. Halk diline yakın bir dille yazdığı nükteli şiirlerinde canlı tasvirlerle başvurmuş, yer yer atasözü ve deyimleri kullanmıştır. Bunun yanında şiirindeki ifade rahatlığı, kelime zenginliği, kullandığı teşbih ve mecazlarındaki orijinallik, kurduğu kafiye ve rediflerinin Türkçe olması ve Türkçeyi başarılı bir şekilde aruza uygulayabilmesi Necati Bey'i şiirde öne çıkaran özellikleri arasındadır (Kaya, 2006).

Türk şiirinin önemli üstatları arasında yer alan Necatî, çağdaşları ve kendinden sonra gelen şairler üzerinde etkisini sürdürebilmiş, şiirlerine birçok nazire yazılmış ve tahmis edilmiştir. Necatî, Türk edebiyatında en çok Şeyhî'den etkilenmiş ve onu üstadı kabul etmiştir. İran edebiyatında ise Nizâmî, Selmân-ı Sâvecî ve Câmî gibi şairlerden etkilenmiştir. Döneminde ve önceki dönemdeki şairlerin şiirlerine nazîreler yazan Necatî'nin çağdaşlarıyla aynı redifte yazılmış olan şiirleri mevcuttur. Diğer birçok şairin aksine Necatî kendisine nazire yazanlara iltifat etmediği gibi beğenmediklerine de kızmaktadır (Kaya, 2006).

Necatî Bey'in "döne döne" redifli gazeli divanındaki şiirlerin içinde en dikkat çekici olanlardan biri olup, şairin söz söyleme yeteneğini ortaya koymaktadır. Bu gazele birçok nazire yapılmış, bu şiir üzerine yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır.

2.4.3. Eserleri

Necatî Bey'in *Divan*'ı günümüze ulaşan tek eseri olmuştur. Nedimi ve hâmisî Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi adına tertip ettiği divanının birçok nüshası bulunmaktadır. Ali Nihat Tarlan tarafından eserin 20 nüshası karşılaştırarak neşredilmiştir. Mehmed Çavuşoğlu da Tarlan'ın neşrinden hareketle divanı tahlil ederek seçmeler hazırlamıştır. Birçok araştırmacı ve

şir meraklısı tarafından Necâtî Bey'in şirlerinden farklı hacimlerde seçmeler yapılmıştır (Kaya, 2006).

3. BÖLÜM

3. KISAS-I ENBİYÂ

“Kısas-ı enbiyâ (kasasü'l-enbiyâ)”; “peygamberlerin kıssaları, tarihleri” anlamına gelmekte olup Arapça’da “kıssa” ve “nebî” kelimelerinin çoğul hallerinden oluşmaktadır. Kısas-ı enbiyâ için aynı zamanda “ahbâr-ı enbiyâ” ifadesi de kullanılmaktadır (Şahin, 2002).

Kısasü'l-enbiyâlar, Hz. Âdem’in yaratılış anından itibaren sonraki gelen peygamberlerin hayat hikâyelerini ve yaşadıkları dönemlerin özelliklerini anlatmaktadır. Kısasü'l-enbiyâlarda peygamberlerin doğumdan ölüme kadar yaşamış oldukları hayat hikâyeleri ve Allah’ın emir ve yasaklarını bildirmek yönünde verdikleri mücadeleler kronolojik olarak sıralanmıştır. Bu bağlamda Kur’an-ı Kerim’de peygamber kıssalarının aktarımında kronolojik sürecin çok dikkate alınmadığı ve peygamber kıssaları bölümler halinde aktarıldığından dolayı kısasü'l-enbiyâların Kur’an-ı Kerim’den ayrıldığı görülmektedir (Budu, 2002: 74-75).

Kur’an-ı Kerim’de peygamberlerin ve bazı şahsiyetlerin, Tevrat ve İncil’de geçmesinden dolayı kıssaların büyük bir kısmı İslâm’ın geldiği dönemde Yahudiler, onlarla yaşayan Araplar ve Hristiyanlar tarafından bilinmekteydi. Bu sebepten dolayı Kur’an-ı Kerim’in vahyi sürerken Mekkeli müşriklerin Kur’an-ı Kerim’i naklettiğinden ve Peygamber’in tebliğ ettiği kıssalardan “esâtîrü'l-evvelîn”, yani “geçmiş kavimlerin masalları” diye bahsederlerdi (Şahin, 2002).

Kur’an-ı Kerim’de kıssaların birçoğu ayetlerle doğrulanıp açıklanmaktadır. Bu kıssaların büyük kısmı Hz. Âdem, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ, Hz. Süleymân ve Hz. Îsâ’ya aittir. Bunun yanında Hz. İdris, Hz. Üzeyir, Hz. Hud, Hz. Sâlih, Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil, Hz. Lut, Hz. İshâk, Hz. Eyûp, Hz. Şuayb, Hz. Dâvud, Hz. Yûnus, Hz. Zekeriyâ, Hz. Yahyâ gibi diğer peygamberlerin kıssaları da en az birer yönleriyle anlatılmaktadır. Bunun yanında peygamberlikleri ihtilaflı olan İskender-i Zülkarneyn, Hızır

ve Lokmân gibi şahsiyetlerle birlikte Kâbe'nin inşâsı, Ashâb-ı Kehf, Fil hadisesi ve Hz. Muhammed'le (s.a.v) olan hadiselerle kıssa şeklinde geçmektedir (Pala, 2004: 272).

Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçen yirmi sekiz peygamberle beraber isimleri ve kıssaları bildirilmeyen peygamberlerin de olduğu belirtilmiştir. Bu peygamberlerin bir kısmının hayat hikâyeleri ve tebliğ mücadeleleri ibretlik yönleriyle ayrıntılı şekilde anlatılmış, bir kısmının kıssaları özet şeklinde nakledilmiştir. Bununla birlikte muhtelif peygamberlere, şahıslara ve kavimlere ait kıssalar ve Kur'an'ın indiği dönemde yaşanan bazı hadiseler de Kur'an'da yer almaktadır (Şahin, 2002).

Kısas-ı enbiyâlar, İslâmiyet'in başlangıcından itibaren Kur'an'daki tefsirlerden yararlanılarak genişletilmiş ve zamanla edebî bir tür olup gelişmiştir. 'Siyer' bu türlerinden başında gelmektedir. Hz. Muhammed'in (s.a.v) hayatının anlatıldığı siyer, peygamber kıssaları içerisinde kendi başına bir türdür. İbni İshak ile İbni Hişam bu türün en eski yazarlarıdır. Bu edebî tür, Hz. Peygamber'in doğumundan ölümüne kadar bütün menkıbelerini içerir. Hz. Muhammed'in (s.a.v) dışındaki peygamberlerle ilgili kıssalar Kur'an-ı Kerim'de daha kısa anlatılmaktadır (İsen ve öte., 2005: 315-316).

3.1. Türk Edebiyatında Kısas-ı Enbiyâ

Divan şiiri kaynakları arasında bulunan Kur'an-ı Kerim'in yorumlarında ayrıntılı menkıbeler yer almaktadır. Bu menkıbelerin bazı eserlere dayandırılmasıyla zamanla "*kısas-ı enbiyâ*" adında bir tür gelişmiştir. Doğu ve Batı Türk edebiyatlarında XV ve XVI. yüzyıllardan bu yana bu türde birçok eser yazılmıştır (İsen ve öte., 2005: 315-316).

Türk İslâm edebiyatının beslendiği en zengin kaynakların başında kısas-ı enbiyâ gelmesi kaynağının doğrudan Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerifler olması ve çeşitli milletlerin yazılı/sözlü mahsullerinden beslenmesi dolayısıyladır. Klasik edebiyatın neredeyse her eserinde izlerinin görüldüğü peygamber kıssalarıyla ilgili motif ve mazmunlar şair ve müelliflerin mana

ve hayal ufuklarını genişletmesinde büyük önem arz etmektedir (Karataş, 2013: 119-120).

Kur'an'daki kıssaların birini ya da birkaçını ele alan, peygamberler tarihini anlatan farklı isimlerde eserler bulunmaktadır. Bunların başında Kur'an'ın "ahsenü'l-kasas" (kıssaların en güzeli) olarak adlandırdığı Hz. Yûsuf kıssası gelmektedir. Türk edebiyatında kıssası enbiyâ türünün manzum, mensur, telif veya tercüme haliyle birçok eserin var oluşu, bu türün zenginliğini göstermekle birlikte edebiyattaki etkisini kıssalara olan ilgiyi de güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır (Karataş: 122-123).

Aynı zamanda kısas-ı enbiyâlar, Osmanlı tasvîr sanatında birer belgesel niteliğinde olan minyatürlerin yer aldığı eserlerin başında gelmektedir. Peygamber kıssalarının zengin muhtevâsı hünerli nakkaşlar tarafından derin ve çok boyutlu tasvirlerle canlandırılarak hadisenin kalıcılığı sağlanmıştır (Karataş: 125).

Kısas-ı enbiyâ türündeki eserlerin en ünlüleri Sa'lebî'nin 'Arâ'isü'l-mecâlis'i ve Kisâî'nin Kısasü'l-enbiyâ' isimli eseridir. Sonraki verilen eserlerin çoğunluğu tercüme ya da özet halindedir. Türk edebiyatındaki kısâs-ı enbiyâ ürünleri içinde Ahmet Cevdet Paşa'nın Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hülefâ'sı bu türdeki önemli eserlerden olmakla birlikte Şakir Berki'nin Kur'an'da Peygamberler Tarihi, Mustafa Âsım Köksal'ın Peygamberler Tarihi, Ahmet Lütfi Kazancı'nın Peygamberler Tarihi, Abdullah Aydemir'in İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler, M. Dikmen ve B. Ateş'in Peygamberler Tarihi kitabı bu türün son zamanlarda yazılan örnekleri arasında yer almaktadır (Şahin, 2002).

4. BÖLÜM

4. PEYGAMBERLER

4.1. Hz. Âdem

4.1.1. Hz. Âdem'in Yaratılışı

Hz. Âdem yaratılmadan önce meleklerle yeryüzüne inip çeşitli topraklardan getirmeleri emredilmiştir. Bunun üzerine toplanan renk ve çeşitteki toprakların cennette bir araya getirilmesi ile yaratıldığı için Allah ona “Âdem” ismini vermiştir (Gürtunca, 2007: 83-84).

Bedeni cennette yaratılan Hz. Âdem'in yurdu cennettir. Divan şiirinde de sevgilinin yurdu (bulunduğu semti/mahallesi) cennete benzetilerek sevgilinin cennetin havasından ve suyundan beslendiği, sevgilinin bedeninin topraktan ve sudan yaratıldığı, en güzel şekilde yaratıldığı gibi hususlarda Hz. Âdem'in yaratılışındaki mükemmelliğe telmih ve teşbihte bulunulmuştur. Nitekim Ahmed-i Dâ'i de sevgilinin cennette yaşadığını söylerken bunu ilk insan olan Hz. Âdem'in cennette yaratılışıyla ilişkilendirmiştir.

Âb u hevâ-yı cennet ile beslenüpdür ol

Pes âdemîde her ne ki var perverîştüdür (AD, 67/2)

[O (sevgili), cennetin havasından ve suyundan beslenmektedir. Zaten insanoğlunda her ne varsa (ondan) yetişmektedir.]

Tinetin tahmîr olurken benzer ey nâzik-beden

Hâk-i cennet Âb-ı Hayvân ile bulmuş imtizâc (APD, G. 24/4)

[Ey nazik bedenli sevgili, senin mayanın yoğrulması cennet toprağıyla ölümsüzlük suyunun karışmasına benzer.]

Şeyhî, Hz. Âdem'in yaratılış evresi içerisinde ruh üflenmesine telmihte bulunarak kâinatın özü olan insana verilen bu varlığın ibretlik olduğunu

ifade etmiştir. Nitekim insan, toprak ve suyun karışımından yaratılması sonucunda Allahü Teâla'nın kendisine bahsettiği ruh ve akılla değer kazanarak yeryüzünün halifesi olma şerefine ulaşmıştır (Gürer, 2019: 24).

Cûd-ı bahârı âleme verdi vücûd-ı nev

Âdem ki ibret almaya ola bu dem âdem (ŞD, K. 10/5)

[Baharının cömertliği kâinata yeni bir vücut verdi. İnsan Âdem'in bu anından (yaratılışından) ibret almamış olmalı.]

Ahmed Paşa'ya göre “Biz insanı en güzel biçimde yarattık.”¹ Ayetinde ifade edildiği gibi insanın “ahsen-i takvîm” üzere yaratılmış olduğunu anlayabilmek için gönül gözüyle bakılması gerektiğini; zahid gözüyle bakıldığında ise bunun mümkün olmayacağı dile getirilmiştir (Abanus, 2019: 277).

Dîde-i zâhid ne idrâk ede hüsnün kadrini

Mâ'il olmaz ahseni takvîme insân olmayan (APD, G. 227/5)

[Zahidin gözü senin güzelliğinin kıymetini nereden bilsin. İnsan olmayan en güzel şekilde yaratılmaya yatkın değildir.]

Ahmed Paşa, sevgilinin bakışının etkileyiciliğini vurgulamak üzere onun gözlerini büyü ustası olan Hârût² meleğiyle kıyaslamaktadır. Ayrıca sevgilinin büyücülük marifetindeki üstünlüğünü ilk insan olan Hz. Âdem'in yaratılışının öncesine kadar uzandırmış hatta büyü yapmayı Hârût'a sevgilinin öğretmiş olabileceğini düşünmektedir.

Ey melek-rû âb ü gilden çıkmadan Âdem henüz

Çâh-ı Bâbilde gözün Hârûta sihr-âmûz gibi (APD, G. 311/3)

¹ Tîn, 4

² Hârût: Kur'an'da arkadaşı Mârût ile birlikte anılan, büyü ve sihirde meşhur meleğin adıdır. Divan şiirinde Hârût ve Mârût ile beraber Bâbil ve Çâh-ı Bâbil; câdû, büyü ve sihir gibi temalar çokça anılmaktadır. Sevgilinin gözleri, yan bakışı ve saçları sihir yönünden Hârût ve Mârût'tan daha usta sayılmıştır. Çâh-ı bâbil ise sevgilinin çene çukurudur (Pala, 2004: 194).

[Ey melek yüzlü olan sevgili, Âdem hâlâ su ve toprak arasındayken (yaratılmadan önce) gözün Babil kuyusunda Hârut'a sihir yapmayı öğretmektedir.]

4.1.2. Meleklerin secde edip şeytanın secde etmemesi

Hiz. Âdem yaratıldıktan sonra Allah, bu yaratılış karşısında insanı yüceltme ve Allah'ın emrini yerine getirme mahiyetinde meleklerin secde etmelerini emretmiştir (Gürer, 2019: 24). A'râf Suresi (11)³'nde belirtildiği gibi şeytan kibri ve gururu altında bu emre itaatte bulunmamış ve Hiz. Âdem'e düşman olmuştur (Köksal, 2016: 32).

Ahmed Paşa, şeytanın bu itaatsizliğini gururlanması sonucu sevgilinin güzelliğinin nûrunu Hiz. Âdem'in alnında görememesine bağlamaktadır. Burada bahsedilen sevgili Hiz. Muhammed'dir (s.a.v). Hiçbir şey yaratılmadan önce ruhlar âleminde Nûr-ı Muhammedî yaratılmış ve Hiz. Âdem'in iki kaşının arasına konmuştur. Nûr-ı Muhammedî, tasavvufa göre Allah'ın kendi nûrundan yarattığı her yaratılanın hakîkati ve ilk yaratılan değer olup ilk olarak Hiz. Âdem'in alnında işaret olarak belirmiş ve tüm peygamberler boyunca devam ederek, Peygamberimize kadar gelmiştir (Abanus, 2019: 242).

Bu anlamda Hiz. Âdem, Nûr-ı Muhammedî'nin tecelli ettiği ilk insan ve peygamberdir. Ahmed Paşa da şiirlerinde Nûr-ı Muhammedî'ye telmihte bulunarak secde emrine meleklerin itaat edip şeytanın etmemesini O'nunla ilişkilendirmiştir.

Âdem alnında eger görse cemâlin nûrunu

Secde emrinde inâd etmezdi İblis-i la'in (APD, K. 23/18)

[Melun şeytan eğer senin güzelliğinin nûrunu Âdem'in alnında görseydi, secde emrinde (itaat için) inat etmezdi.]

Anun ile Âdem'e feyz oldu cûd

Anun için etti melekler sücûd (APD, K. 1/6)

³ "Bütün melekler Âdem'e secde ettiler. Yalnız İblis secde edenlerden olmadı."

[Cömertlik, Onun ile Âdem'e bağışlandı. O'nun (Hz. Muhammed (s.a.v) için melekler (Âdem'e) secde etti.]

4.1.3. Yasak meyveyi yemesi ve cennetten kovulması

Yüce Allah, Hz. Âdem'i cennete yerleştirmiş ona arkadaşlık etmesi için sol eğe kemiğinden zevcesi Hz. Havva'yı yaratmıştır. “Ey Âdem, sen ve eşin Cennet'te oturun! Demiştik.”⁴ Hz. Âdem ve Havva'ya cennette tek bir ağaç dışında diğer ağaç ve meyvelere yaklaşımları müsaade edilmiş, onların düşmanı olan şeytandan sakınmaları emredilmiştir. “Ve dedik ki: Yâ Âdem sen ve zevcen cenneti mesken edinin, ikiniz de ondan dilediğiniz yerde bol bol yiyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın ki haddi aşan zalimlerden olmayasınız.”⁵ Hz. Âdem'in şeytan tarafından vesvese ve türlü vaadlerle ayağının kaydırılması beşeri özelliklerinin en önemli hususlarından biridir (Gürer, 2019: 31-32).

Divan şiirinde Hz. Âdem'in şeytan tarafından kandırılması ve cennetten çıkarılması çok yerde geçmektedir. Nitekim Şeyhî de Hz. Âdem'i şiirlerinde bu yönüyle ele almıştır.

Müdde'î kavli yalandur sen anı gûş itmegil

Sanma kim aslî hatâlar va'desin çîn eyledi (ŞD, G. 178/6)

[O iddia edenin sözü yalandır, sen onu dinleme. Sanma ki onun vadesini en baştaki hatalar kısalttı.]

Şeyhî'nin beytinde müdde'î ifadesi şeytanı karşılarlarken; aslî hata Hz. Âdem ile Hz. Havva metaforu üzerinden tüm insanlığı yansıtmaktadır. Âdemoğlunun neslinden olanları, nefesine, hevesine, şeytana uyma eğilimi vardır; bu yüzden hata yaparlar (Abanus, 2019: s. 117).

Ahmed Paşa, âşığın rakipleri yüzünden sevgilinin cennet yurdundan ayrılmak zorunda kaldığını Hz. Âdem'in cennetten ayrılışına gönderme yaparak anlatmıştır. Şeytanın fitneleriyle Hz. Âdem'i kandırması üzerine

⁴ Bakara, 35

⁵ Bakara, 35

Hz. Âdem cennetten kovulduğu gibi rakip de şeytan gibi türlü fitneleriyle âşığı sevgilinin yurdundan uzaklaştırmıştır.

Cennet-i kûyunda kalırdım ger olmasa rakîb

Ravzadan Âdem kaçan çıkardı şeytân olmasa (APD, G. 278/3)

[Rakip olmasaydı eğer senin cennete (benzeyen) semtinde kalırdım. Âdem, şeytan olmasa bahçeden ne zaman çıkardı?]

Şeyhî, şiirlerinde Hz. Âdem'in cennette hataya düşmesini güzel bir nedene bağlayarak yorumlamakta olup Hz. Muhammed (s.a.v) ve Hz. İbrâhim'in kıssalarına da telmihte bulunmaktadır.

Hem hirmen-i şefâ'atının hûşe-çînidir

Âdem ki dâne hırsıyile eyledi hatâ (ŞD, K. 5/17)

[Tohum hırsıyla hata eyleyen Âdem, senin şefaât harmanının başak toplayacıdır.]

Hirmeninden k'ebniyâ vü evliyâdır hûşe-çîn

Âdem umar dâne-i gendüm Halilullâh ades (ŞD, K. 2/10)

[Peygamberler ve evliyalar, Senin harmanından başak toplayanlardır. (Bu harmandan) Âdem buğday tanesini İbrahim ise mercimek (tanesini) umar.]

Necatî Bey, bir beytinde kendisinin Hz. Âdem gibi hataya düşebileceğini bunun da normal olduğunu belirtirken başka bir beytinde aldanacak adam olmadığını ifade ederek bir tezatlık içerisinde hadiseye göndermede bulunmuştur.

Bâğ-ı ruhunda dâne-i hâline ey peri

Meyl eylesek aceb midir âdem değil miyiz (NBD, G. 220/2)

[Ey peri, yanağının bağında ben tohumuna meyletsek buna şaşılır mı, biz insan değil miyiz?]

Âdem degilim aldanır isem cinâna ben

Ne dânesini isterem anun ne dâmını (NBD, G. 627/6)

[(Eğer) cennetlere kanarsam Âdem (adam) değilim, onun ne tanesini ne de tuzağını isterim.]

Zülfün ki mesken eyledi gül-zâr-ı hüsnün

Tavusdur ki bâğ-ı behişt içre bestedir (APD, G. 41/3)

[Tavus kuşunun cennet bağı içinde bağlı olması (gibi) saçların güzelliğinin gül bahçesini mesken eyledi.]

Hiz. Âdem'in cennette kandırılması hadisesinde yılanla tavus kuşunun, şeytana yardım etmesi üzerine divan edebiyatında sevgilinin semti veya yüzü cennete; saçları yılanla veya tavus kuşuna; rakip, aşyar ve zahid ise şeytana benzetilerek hadiseye telmihte bulunulmuştur (Abanus, 2019: 94).

Ahmed Paşa, âşığın sevgilinin yurdu olan cennet mekânından uzak tutularak sevgilinin kendisine yüzünü göstermeyi reddetmesinden dolayı duyduğu üzüntüyü ifade etmek için Allah'ın Hiz. Âdem'i cennetten kovarak (kendi cemâlinden uzaklaştırarak) cezalandırması arasında bir ilişki kurmuştur.

Âdem gibi redd eyledin ey dost yüzünden

Firdevs-i cinân olmuş iken hattına me'vâ (APD, G. 8/5)

[Ey dost, Meva cenneti ayva tüylerine mesken olmuşken Âdem gibi yüzünden (beni) mahrum ettin.]

Necatî Bey âşığın rakip yüzünden sevgilinin cennet yurdundan çıkarıldığını düşünerek ona lanetler eder. Bunun üzerinden rakibi şeytana, kendisini de Hiz. Âdem'e benzeterek hadiseye telmihte bulunmuştur.

Sürdü çıkardı cennet-i kûyundan ol mehin

Âdem rakîb-i dîve nice lâ'net etmesin (NBD, G. 427/5)

[O ay yüzlü sevgilinin cennete benzeyen semtinden Âdem'i sürüp çıkaran şeytan gibi olan rakibe Âdem nasıl lanet etmesin?]

Edinir âdem olan cennet-i kûyunda yerin

Meğer ey döst rakibin gele şeytânlığ ede (NBD, G. 518/3)

[Ey dost, insan olan (senin) cennete benzeyen semtinde yer edinir fakat rakibi gelip ona şeytanlık eder.]

4.1.4. Yeryüzüne İndirilişi

Hız. Âdem ile Hız. Havva'nın şeytana aldanıp yasaklanan meyveyi yemesiyle daha önce bildirildiğı üzere yasak olana yaklaştıkları için her ikisi de cennetten çıkartılarak yeryüzüne indirilmiştir (Ahmet Cevdet Paşa, 1989: 7). “(Allah) buyurdu: “Birbirinize düşman olarak inin, sizin yeryüzünde bir süreye kadar kalıp geçinmeniz gerekmektedir.”⁶

Necatî Bey, bu hadiseyi Hız. Âdem'in cennette şeytan tarafından kandırılmasından itibaren ele alarak şeytanın yılan kılığına girip Hız. Âdem'i tuzağına düşürmesinin aslında bir bahane olduğunu kaderinde yazılı olmasından dolayı bu hadisenin gerçekleştiğini düşünmektedir.

Kalem su'bân gibi olur bahâne

Atar ol Âdemi Hindüstana (NBD, Mes. 5/6)

[Kalem yılan gibi bahane olup Âdem'i (cennetten) Hindistan'a atar.]

4.1.5. Neslinin Türemesi

Hız. Âdem'in tövbesinin kabul buyurulması üzerine Hız. Havva ile tekrar buluşmuş ve onlara nesillerini devam ettirecek çocukları ihsan edilmiştir (Abanus, 2019: 181).

Divan şiirinde sevgili insanüstü bir varlık gibi tanımlandığından Hız. Âdem'in neslinden gelenlerin bu cihette yaratılmadığı düşünülmüştür. Necatî Bey, sevgiliyi bu hususta nitelendirirken insanlığın Hız. Âdem ile Hız. Havva'dan türemiş olmasına telmihte bulunmaktadır.

Yüzünü ey melek-sîret görürse diye hûriler

Bu sîret-i beşer gelmiş değildir nesl-i Âdemden (NBD, G. 392/4)

[Ey huyu melek gibi olan sevgili, huriler senin yüzünü (güzelliğini) görürse diye Âdem'in neslinde bu surette kimse yaratılmamıştır.]

⁶ A'râf, 24

Böyle olmaz nesl-i Âdem sen perisin yâ melek

Gör ki gözler görmediği gör ki gözler gözlerim (NBD, G. 365/3)

[Sen ya perisin ya da melek; Âdem'in neslinden olanlar böyle olmaz. Gör ki gözlerin daha önce görmediği bu güzelliği gözlerim gözler.]

4.1.6. Ömrünün Uzun Olması

Hiz. Âdem'in bin yıla kadar yaşadığı rivayet edildiği üzere ömürlerinin uzun olması yönünden meşhur olan Hiz. İdris ve Hiz. Nûh ile birlikte Hiz. Âdem'in de isminin zikredildiği olmuştur (Abanus, 2019: 224).

Sevgiliye kavuşma anı, işret ve mutluluk gibi demlerin Hiz. Âdem ömrüne bedel olduğu düşünüldüğü üzere bu hususta telmihler yapılmıştır (Abanus, 2019: 224). Şair de bu anlamda sevgilinin lütfu karşısında kendisini Hiz. Âdem'e benzetir.

Sundular bir cür'a kim bin yıl yaşar içen tamâm

Bu peri-rûlar Necâtî bizi âdem sandılar (NBD, G. 74/7)

[Necati, bu peri yüzlü güzeller bizi Âdem sandılar ve bin yıl yaşatan bir yudum içki sundular.]

Meclisi cennete döndürdü cemâl-i sâki

Bir nefesde sanemâ bin yaşar âdem bu gece (NBD, G. 534/4)

[İçki sunan sevgili güzelliği ile meclisi cennete döndürdü. Ey put gibi güzel olan sevgili! Âdem bu gece bir nefeste bin yaşar.]

4.1.7. Safiyyu'llah Oluşu

“Gerçekten Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim soyunu ve İmran soyunu âlemler üzerine seçkin kıldı”⁷ Hiz. Âdem, İslâm kaynaklarında insanlığın başlangıcı olmasıyla “Ebü'l-beşer”; Kur'an'ı Kerim'de seçkin kılınan kişilerden sayılması dolayısıyla da “Safiyyu'llah” sıfatıyla anılmıştır (Bolay, 1988).

⁷ Âl-i İmrân, 3/33

Necatî Bey, bu hususta telmihte bulunduğu beytinde Hz. Âdem'in "Safıyyu'llah" olduğunu vurgulamakla birlikte yanılarak işlediği hatadan dolayı dünyaya indirilse bile onun manevî açıdan temiz, günahsız olması sebebiyle varacağı yerin yine cennet olduğunu söylemektedir (Arslan, 2019: 14).

Şol Âdem kim Safıyyullâh oluptur

Rıyaz-ı huld menzil-gâh oluptur (NBD, Mes. 5/3)

[O Âdem ki cennet bahçesinde kalıp, Safıyyu'llâh sıfatıyla anılmıştır.]

Ahmed Paşa da Hz. Âdem'in "Safıyyu'llah" lakabına gönderme yaparak Hz. Âdem'in günahının affı için Hz. Muhammed'in (s.a.v) şefaatchi olacağını zîra saf ve temiz olan herkesin Hz. Muhammed'den (s.a.v) şefaati umduğunu söyler (Arslan, 2019: 19). Başka bir beytinde de Hz. Âdem'in cenneti canı gönülden arzulamasını bu sebebe bağlamaktadır.

Âdem cerîmesine yüzün suyudur şefî

Senden umar şefa'ati mecmû-ı asfiyâ (APD, K. 3/11)

[Sen'in yüzünün suyu Âdem'in kabahatine şefaati edecektir. Her türlü kötülükten arınmış olan kimselerin hepsi şefaati Sen'den umar.]

Âdem rıyâz-ı cennete cândan harîs ise

Cennet şerîf ravzana etmiştir ilticâ (APD, K. 3/20)

[Âdem'in cennet bahçelerini candan istemesenin sebebi cennetteki ravzan-ı şerîfine sığınmak içindir.]

Günümüze kadar bütün dönemlerde Hz. Âdem ile ilgili kıssalarda; Hz. Âdem'in yaratılış anı ve evreleri, yaratılışından itibaren yaşanan hadiseler (meleklerin ona secde etmesi ve şeytanın secde etmeyişi), cennette şeytan tarafından kandırılmaları ve Hz. Havva ile birlikte yasak meyveden yemeleri üzerine cennetten kovulmaları, dünya üzerinde farklı yerlere gönderilmeleri, Hz. Âdem'in tövbesi ve tövbesinin kabulü, Hz. Havva ile tekrar bir araya gelmeleri ve neslinin türemesi, çocukları Hâbil ile Kâbil'in hadisesi en çok ele alınan konular arasında yer almaktadır. Bununla birlikte Hz. Âdem'in edebiyatımızda geçtiği diğer konular; insan ve peygamber

olarak ilk olması, insanlığın başlangıcı olması, Allah'ın halifesi olması, Safiyy'ullah sıfatıyla anılması, güzelliği, boyunun uzun olması, Nûr-ı Muhammedî ile olan ilişkisi ve Hz. Âdem üzerinden insanın farklı hususiyetleri olmuştur (Abanus, 2019: 521-522).

Ele alınan divanlarda da Hz. Âdem kıssası ile ilgili en çok geçen bahisler; ilk insan olarak ve en güzel şekilde yaratılışı (ahsen-i takvîm), meleklerin ona secde edişi ve şeytanın secde emrine itaat etmeyişi, cennette Hz. Havva ile birlikte kandırılıp yasak meyveden yemesi, cennetten çıkarılarak yeryüzünde ayrı yerlere indirilişleri, tövbesinin kabul buyurulması üzerine Hz. Havva ile tekrar buluşmaları, neslinin türümesi, Safiyyu'llah oluşu ve ömrünün uzun olması şeklinde olmuştur.

Divanında Hz. Âdem kıssasına gönderme yaparak en çok yer veren şairler sırasıyla Necatî Bey, Ahmed Paşa, Şeyhî ve Ahmed-i Dâ'î olmuştur. Gönderme yapılan konular arasında ise en başta Hz. Âdem'in şeytan tarafından kandırılarak hataya düşmesi ve yeryüzüne indirilişi gelmektedir. Şeyhî ve Ahmed Paşa farklı bir bakışla Hz. Âdem'in hataya düşmesini güzel bir nedene bağlamaktadır. Bu anlamda Hz. Âdem, Nûr'unu taşıması ve şefaatine nâil olma arzusu münâsebetiyle Hz. Muhammed (s.a.v) ile birlikte anılmıştır. Birlikte anıldığı diğer peygamber ise Hz. İbrâhim olup kıssalarından “ades” hadisesi ve “Halîlu'llah” olmasına göndermede bulunulmuştur. En çok konu edilen bir diğer husus da Hz. Âdem'in yaratılışı ile ilgili olmuştur. Şairler, Hz. Âdem'i “eşref-i mahlûkat” ve “ahsen-i takvîm” olması yönüyle sevgiliye, hataya düşmesi yönüyle de aşığa benzetmektedirler.

Ahmed-i Dâ'î Divanı; benî Âdem (7/15); Âdem (84/1); Âdemî (67/2), (191/7), Âdemînün (26/30).

Şeyhî Divanı; Âlem ü Âdemin zuhûru (K. 1/5); Âdem (K. 2/10), (K. 5/17), (K. 10/5), (Mus. 4 VI/7); aslî hatalar (G. 178/6).

Ahmed Paşa Divanı; Âdem (K. 1/6), (K. 3/11), (K. 3/20), (K. 3/28), (K. 6 III/3), (K. 23/18), (G. 8/5), (G. 278/3), (G. 311/3) (Trcb. 6 III/3); tavusdur ki (G. 41/3); tinetin tahmîr olurken (G. 24/4); ahseni takvim (G. 227/5).

Necatî Bey Divanı; Âdem (Mes. 5/2), (Mes. 5/3), (Mes. 5/6), (G. 74/7), (G. 220/2), (G. 427/5), (G. 534/4), (G. 557/5), (G. 627/6); Safiyyu'llâh (Mes. 1/3); Âdem ola (Mes. 5/5); ahsen-i takvim (G. 270/4), nesl-i Âdem (G. 392/4), (365/3); Âdem olan (G. 518/3).

Hz. Âdem ile birlikte adı geçen diğer peygamberler: Hz. Muhammed (s.a.v), Hz. İbrâhim.

4.2. Hz. Nûh

4.2.1. Tûfan Hadisesi

Hz. Nûh, kabilesini İslâm'a davet etmesine rağmen ona inanmamaları ve eziyetlerine devam etmeleri üzerine onların helak olmaları için dua etmiştir. Bunun neticesinde Allah, bela olarak kavminin üzerine bir tûfan göndermiştir. Çıkan tûfanda Hz. Nûh'un Allah'ın emriyle yaptığı gemisi altı ay su üzerinde dünyanın her tarafını dolaştıktan sonra Cudi Dağı'nın üzerine konmuştur. Hz. Nûh ile birlikte gemide bulunanlar bir ay dağda kalmış, sular çekilince dağdan inmişlerdir (Köksal, 2016: 92-100).

Ele alınan divanlarda Hz. Nûh'un tûfan hadisesine telmihte bulunarak şairler vermek istediği anlamı kuvvetlendirmişlerdir. Nûh tûfanındaki batma, boğulma vb. unsurlar anlamı güçlendirmek için başvurulan metaforlar olmuştur. Nitekim aşağıdaki beyitlerde “boğulmak-Nûh'un gemisi, boğmak-Nûh-tûfan, Nûh-batmak-tûfan” kelimeleri aynı metaforlarla kullanılmıştır.

Ahmed-i Dâ'î, divanında Hz. Nûh'un gemisini bir meded unsuru olarak ele almış; denizde boğulmak istemeyenlere Hz. Nûh'un gemisinin yardım etmesini istemiştir. Bu anlamda Hz. Nûh'un gemisine helak olmaktan kurtarıcı özelliği yüklenerek hadiseye telmihte bulunulmuştur:

Her kim dilemez gark ola gird-âb-ı muhîte

Tîz ele getürsün deniz ol zevrak-ı Nûhı (AD, 51/2)

[Kim denizde boğulmak istemezse, hemen Nûh'un gemisini getirsin.]

Ahmed Paşa Divanı'nda âşığın gözyaşlarının çokluğu ve sebebi vurgulanarak âşığın dünyayı boğacak kadar gözyaşı dökmesi Hz. Nûh'un tûfanı ile ilişkilendirilmiştir. Âşığın gözyaşının sebebinin sevgili olduğu âşikârdır, sevgili âşığı aşk acısıyla Hz. Nûh'un tûfanı gibi helak etmiştir. Yine âşık için belalar o kadar çoktur ki tûfan haline gelmiştir ve âşık kendisinin bu tûfanda batacağını düşünmektedir.

Aşk vâkıfdır ki n'îçin yeryüzün gark eyler eşk

Nûh âlimdir ki n'îçin âleme tûfân olur (APD, G. 92/9)

[Aşk, gözyaşının yeryüzünü neden suya boğduğunu bildiği gibi Nûh Peygamber de âlemde neden tûfan olduğunu bilir.]

Ahmed Paşa, aşk belasını Hz. Nûh tûfanına benzeterek âşık ve Hz. Nûh arasında bir ilişki kurmuş böylelikle aşk belâsının bir tûfan şiddetinde olduğunu vurgulamıştır.

Batmadan Nûh-ı vücûd al elim ey Cûdî-i cûd

Taştı tûfân-ı belâ kaynadı gird-âb gibi (APD, G. 335/7)

[Ey cömert olan Cudi Dağı, Nûh'un varlığı batmadan önce elimden tut (çünkü) bela tûfanı bir girdap gibi kaynadı ve taştı.]

Hz. Nûh ve ona inananların gemisinin tûfan bitene kadar Cudi Dağı'nda kalmasını şair dağın cömertliğine bağlamıştır. Bunun yanında âşık içinde bulunduğu durumu bela tûfanı olarak nitelendirmiştir.

Şeyhî, ayrılık acısıyla âşığın bağına kan dökülmesini tûfan afetine benzeterek ayrılık acısının şiddetini vurgulamaktadır.

Hasretinden sanemâ bağrımıza kan dökülür

Sanki Nûh âfetidir bahrına tûfân dökülür (ŞD, G. 68/1)

[Ey put gibi güzel olan sevgili, hasretinden bağrımıza kan dökülür. Sanki Nûh afeti olmuş da denize tûfan dökülmektedir.]

4.2.2. Ömrünün Uzun Olması

İnsanlık Hz. Nûh'un oğullarından türediği için ona “ikinci Âdem” denilmektedir. Hz. Nûh, yaklaşık bin yıl yaşamıştır. Bu yüzden halk arasında “Nûh ömrü” diye bir tabir oluşmuştur (Pala, 2004: 361). “Nûh ömrü” divan şairlerinin zaman vurgusu yapmak istediklerinde başvurmuş olduğu tabirlerden biridir. Öyle ki Şeyhî, sevgilinin âşıkla konuşmasının onun için çok büyük bir lütuf olmasından dolayı şükrâne geleneğinin⁸ bir gereği olarak sevgiliye Hz. Nûh'un ömrüyle teşekkür etmek istemektedir. Bu, âşığın sevgiliye duası gibidir.

⁸ Osmanlı geleneğinde önemli bir iş bitirildiğinde, bir murada erildiğinde veya musibetten kurtulunca hediyeler verilir, şükran denilen iyiliklerde bulunulur. (Karaman, 2016: 630).

Hûbların sohbetine şükrâne

Genc-i Kârun u ömr-i Nûh edelim (ŞD, G. 122/3)

[Güzellerin sohbetine teşekkür için Kârun'un hazinesini ve Nûh'un ömrünü verelim.]

Necatî'ye göre sevgiliden ayrı kaldığı her saniye âşığa o kadar uzun gelmektedir ki âşık, kavuşma zamanının Hz. Nûh'un ömrü kadar uzun olmasını dilemektedir.

Bir demi bin yıl kadardır derd-i hecrin ey tabîb

Vasl umarız ömr-i Nûh u şiddet-i Eyyûb ile (NBD, G. 506/4)

[Ey doktor, ayrılığının derdinin bir anı bin yıla bedeldir. Nûh'un ömrü ve Eyûp'un sabrının şiddetiyle bir kavuşma bekleriz.]

İncelenen divanlarda Hz. Nûh ile ilgili en çok ele alınan bahsin “tûfan” hadisesi olmasıyla birlikte gönderme yapılan bir diğer konu “ömrünün uzunluğu” olmuştur. Divan şairlerinden Şeyhî, Hz. Nûh'u hem tûfan hadisesi hem de ömrünün uzun olması yönünde ele alırken Ahmed-i Dâ'î ve Ahmed Paşa'nın yalnızca tûfan hadisesine, Necatî Bey'in ise sadece ömrünün uzunluğuna telmihte bulunduğu görülmüştür.

Ahmed-i Dâ'î Divanı; zevrak-ı Nûh (51/2).

Şeyhî Divanı; ömr ile Nûh (G. 13/7); Nûh âfeti (G. 68/1); ömr-i Nûh (G. 122/3).

Ahmed Paşa Divanı; Nûh (G. 92/9); Nûh-ı vücûd (G. 335/7).

Necatî Bey Divanı; ömr-i Nûh (G. 506/4).

Hz. Nûh ile birlikte adı geçen diğer peygamberler: Hz. Eyûp.

4.3. Hz. İbrâhim

4.3.1. Putları Yıkması

Hz. İbrâhim, kavmini her ne kadar imana davet etse de onlar sapkınlıklarından vazgeçemedikleri gibi onu babası Âzer'e şikâyet ederlerdi. İnsanlara toplu bir şekilde tebliğde bulunmayı, putların acizliğini ve onlara

tapmanın bir sapkınlık olduğunu açıkça göstermek isteyen Hz. İbrâhim, puthaneye girip bütün putları kırarak paramparça eder ve en büyük putun boynuna baltayı asarak oradan uzaklaşır. Bunu gören putperest kavim bunu yapanın Hz İbrâhim olduğunu anlarlar ve onu cezalandırmak isterler (PTA, 2004: 245-248).

Ele alınan divanlarda Hz. İbrâhim'in putları yıkması hadisesine Ahmed-i Dâ'î ve Şeyhî'nin divanlarında rastlanmıştır. Tespit edilen iki beyitte Âzer'in put yapması ve Hz. İbrâhim'in İslâm'a daveti arasında ilinti kurulmuştur. Hz. İbrâhim'in tebliğiyle insanların huzura erişine vurgu yapılmıştır.

Her göz ki gördi bir sanem-i Âzerî yüzün

Lâ-büd safâsı vardur anun bir Halîl ile (AD, 177/3)

[Âzer'in putlarının yüzünü gören her gözün elbette İbrâhim ile bir safası vardır.]

Sen Halîlin hüsn-i cân-bahşında îmân buldular

Secde kılanlar büt-i bî-câna kim Âzer düzer (ŞD, G. 57/6)

[Âzer'in yaptığı cansız olan putlara secde edenler sen Halîl'in can bağışlayıcı güzelliğinde iman buldular.]

4.3.2. Ateşe Atılması ve Halîlu'llah Sıfatına Nâil Olması

Hz. İbrâhim'in putperestliğe karşı duruşu ve kavmini Hakk'a davet etmesi Nemrud'u daha da öfkelenдіrmіş, onu ateşe atmak istemiştir. "Onlar: "Haydin onun için bir yapı yapın da onu ateşe atın." dediler."⁹ Hazırlanan devasa ateşin içerisine mancınıkla atılan Hz. İbrâhim, yardımına gelen Cebrâîl'e dileğinin yalnızca Allah'a olduğunu söylemesiyle "Halîlu'llâh" sıfatına erişmiştir. "Biz: "Ey ateş! İbrâhim'e karşı serin ve zararsız ol" dedik."¹⁰ Allah'ın emriyle Hz. İbrâhim'in atıldığı ateş, içinde pınar akan bir bahçeye dönüşmüştür. Nemrud, Hz. İbrâhim'in yanışını görmek için

⁹ Sâffât, 97

¹⁰ Enbiyâ, 69

sarayından izlerken bu olay karşısında hayrete düşmüştür. Ateşi İbrâhim'e karşı serin kılan Allah'a kurbanlar adanmış, kurbanları kabul olmayınca O'na karşı savaş açmayı deneyerek, O'nun azabına tutulmuştur. "Onlardan öncekiler de tuzak kurdular. Fakat Allah onların binalarını temelinden sarstı, çatı tepelerinden üzerlerine çöktü ve azap onlara fark edemedikleri bir yönden geldi."¹¹ (Gürtunca, 2007: 174-184).

Ahmed Paşa, ayrılık acısının âşıklar için Nemrud'un ateşinden bile daha yakıcı olduğunu söylerken ayrılık acısının şiddetini Hz. İbrâhim'in ateşe atılmasına telmihte bulunarak ifade etmiş; âşıkların bu durumdan memnun olduğunu Hz. İbrâhim gibi Cebrâil'den yardım istemeyeceğini söylemiştir.

Yandım belâ-yi hecr ile Nemrûd nârından beter

Gel ey Halilim bir kadem tâze gülistân et beni (APD, G. 317/2)

[Ayrılığın belasıyla Nemrud ateşinden (daha) beter yandım. Ey Halîl'im! Bir adım gel, gül bahçesi et beni.]

Ey Halîlim âteş-i sûzâna pertâb etseler

Hazret-i Cibrilden aşk ehli feryâd istemez (APD, G. 116/3)

[Ey Halîl'im! Aşk ehlini yanan ateşe de atsalar (yine de) Hazret-i Cebrâil'den yardım istemezler.]

Aşağıdaki beyitlerde sevgilinin güzellik unsurlarını pekiştirmek için Hz. İsmâil'in kurban hadisesine ve Hz. İbrâhim'in ateşe atılmasına aynı anda telmihte bulunulmuştur. Sevgilinin saçları, Hz. İbrâhim'in ateşe düşünce ateşin gülbahçesine dönüşmesi gibi aşk ateşine tutulan âşıkların gönlünü gülbahçesine çevirmekteyken gözleri hançer altında kurban edilmeyi bekleyen Hz. İsmâil gibidir.

San İsmâ'îldir çeşmin ki yatar hançer altında

Yâ İbrâhîmdir zülfün ki olmuş gül-sitân âteş (APD, G. 127/3)

[Hançer (gibi olan kirpiklerinin) altında yatan gözünün İsmâil (gibi) olduğunu, saçlarının (da) gülbahçesi ateş olan İbrâhim (gibi) olduğunu san.]

¹¹ Nahl, 26

Hâl ü lâ'lin mi bu yâhût kevser üstünde Bilâl

Zülf ü haddin mi bu yâhût âteş içinde Halîl (APD, G. 184/2)

[Bu, benin ve dudağın mı yoksa kevser suyu üzerindeki Bilal mi? Bu saçın ve yanağın mı yoksa ateş içindeki Halîl mi?]

4.3.3. Misafirperver Oluşu

Hiz. İbrâhim'in, misafir olmadığı zamanlarda yemek yemediği, olduğunda ise sofrasındakilerin bereketlenerek bollaştığı rivayet edilmektedir. Bu sebeple Hiz. İbrâhim'in ismi bereket ile beraber anılmıştır (Pala 2009: 225). Günümüzde de "Halil İbrâhim bereketi" ve "Halil İbrâhim sofrası" bereket ve bolluk için kullanılmaktadır. Ahmed Paşa da Hiz. İbrâhim'in sofrasına telmihte bulunurken sevgilinin ağzını onun sofrasındaki şekere benzetmektedir.

Şekker-i hân-ı Halili durur anun deheni

Kanda kim olsa bile lâ'l nemek-dân götürür (APD, G. 68/4)

[Onun ağzı Halîl'in sofrasındaki şeker (gibidir) ki nerede olsa bile sevgilinin kırmızı dudağından (oraya) götürür.]

Necatî Bey, kaplıcayı misafir sevmesi yönüyle Hiz. İbrâhim'e benzeterek bu yönde bir telmihte bulunmaktadır (Aka, 2020: 8).

Kendiye vakf eyleyip yollar gözetmezdi müdâm

Ger Halîlullâh gibi sevmese mihmân Kaplıca (NBD, G. 473/6)

[Kaplıca eğer İbrâhim gibi misafir sevmeseydi kendini verip devamlı yolları gözetmezdi.]

4.3.4. Kâbe' nin İnşasına Başlaması

Hiz. İbrâhim, Allah tarafından kendisine Kâbe'yi inşa etmesi emredildiğinde Mekke'ye giderek oğlu Hiz. İsmâil ile beraber Nûh tûfanından temelleri kalan Kâbe'yi inşa etmeye başlar. Hiz. İbrâhim, Hiz. İsmâil'le birlikte getirdiği taşlarla binayı yapmaktayken bastığı büyük bir taşın üzerinde ayak izi çıkar ve buraya artık "Makâm-ı İbrâhim" denir. Hiz.

İsmâil, Hz. İbrâhim'in isteğiyle Ebû Kubeys Dağı'ndan Hacer-ül-Esved taşını hacılara işaret olsun diye Ka'be'ye getirir. Hz. İbrâhim, Kâbe'nin yapımı bittiğinde Kâbe'yi Hz. İsmâil'e emanet etmek üzere Şam'a geri döner (PTA, 2004: 288-290).

Divan şiirlerinde “Kâbe” kutsallığı itibariyle gönüle benzetilmiştir. Ele alınan divanlarda bu kıssaya sadece Ahmed Paşa ve Necatî Bey divanlarında rastgelinmiştir. Bu beyitlerde Kâbe, hem gönüle hem de sevgilinin eşiğine benzetilerek bir anlam örgüsü kurulmuş aynı zamanda “Makâm-ı İbrâhim”e de telmihte bulunulmuştur.

Göz ü gönlüm zülfün İbrâhimine oldu makâm

Tan mı olsa Kâ'be-i ulyâ gönül mizâb göz (APD, G. 123/6)

[Göz ve gönlüm İbrâhim'in saçına makam (Makâm-ı İbrâhim) oldu. Gönül yüce olan Kâbe, gözse (ise) oluk (gibi) olsa şaşılır mı?]

Yakma dil hânesin ey Yûsuf-ı sâni ki Halil

Böyle sünnet komadı Ka'beyi bünyâd edecek (APD, G. 152/7)

[Ey (güzellikte) ikinci olan Yûsuf, gönül evini yakma ki Halîl Kâbe'yi yaptığında böyle sünnet koymadı.]

Dil Halili eşiğin Kâ'besini terk edemez

Men eder hubb-ı vatan Veys Karenden çıkamaz (NBD, G. 231/2)

[Gönül Halîli, senin eşiğinin Kâbe'sini terk edemez. Nitekim vatan sevgisi, Veysel'in Karen'den çıkmasına mani olur.]

Âşıklar için sevgilinin kapısı kutsaldır. Bu yönüyle sevgilinin eşiği Kâbe gibidir. Necatî Bey, âşıkların sevdasını Kâbe'nin inşası kadar eskiye dayandırmaktadır.

Benzetirken yâr eşiğin ehl-i diller Ka'beye

Başlamamış idi İbrahim-i Âzer Ka'beye (NBD, G. 456/1)

[Âşıklar sevgilinin eşiğini Kâbe'ye benzetirken Âzer'in (oğlu) İbrâhim daha Kâbe'nin inşasına başlamamıştı.]

4.3.5. Ades Olayı

Hız. İbrâhim'in mucizeleri arasında yer alan "ades" hadisesi, kıtlık zamanında Hız. İbrâhim'in çuvala koyduğu çakıl ve kum taneciklerinin Allah'ın izniyle buğday (ve mercimek) haline gelmesidir. Hız. İbrâhim, bu buğdayın bir miktarı ile ekmek yapmış kalanını ise ekip bol miktarda mahsul elde etmiştir (PTA, 2004: 308). Divanları incelenen şairlerin bu kıssaya yaptığı göndermeler şu şekilde olmuştur:

Kim fûlfûle benzetse benin yüzü karadır

Kim fûlfülü yeg gördü Halilin adesinden (APD, G. 235/6)

[Kim benini karabibere benzetirse onun yüzü karadır ki karabiberi İbrâhim'in mercimeğinden üstün görmüştür.]

Ey Halilim ne aceb hüsnün gülistanında biz

Mezra'î lâ'linde cân ekdikce biter mercimek (NBD, G. 327/3)

[Ey Halîl'im! Ne gariptir ki güzelliğinin gülbahçesinde biz dudağının arazisine can ektikçe mercimek büyür.]

Hâl ü hatı bize ades ü sebze-zârdır

Minnet Halîl hânına selvâ nedir ya men (ŞD, K. 7/20)

[Şükür ki sevgilinin beni ve ayva tüyleri bize (âşıklara) mercimek ve bostan gibidir. Bunun yanında İbrâhim'in sofrasındaki kudret helvası nedir?]

Türk edebiyatında Hız. İbrâhim; mağarada büyümesi, iradesiyle Allah'a ulaşması, Kâbe'deki putları yıkması, ateşe atılması ve ateşin gül bahçesine dönüştürülmesi, cömertliğiyle birlikte sofrasının bereketli olması, oğlu Hız. İsmâil'i Allah için kurban edecek olması, Hız. İsmâil ile birlikte Kâbe'nin inşasına başlamasıyla ades mucizesi hususlarında yapılan telmih ve teşbihlerle işlenmiştir (Tunç, 2005: 124).

İncelenen divanlarda Hız. İbrâhim ile ilgili geçen bahisler; "babası Âzer'in put yapması", "puthanedeki putları yıkması", "tebliği", "ateşe atılması", "ateşin gül bahçesine dönüşmesi", "Halîlu'llah sıfatına erişmesi",

“misafirperverliği”, “Kâbe’nin inşasını devam ettirmesi ve ades hadisesi” olmakla birlikte bunların içinde en geniş yere sahip olan hadise ateşe atılması olmuştur. Halîlu’llah sıfatına bu esnada eriştiği için ilgili yerlerde Halîl ve Halîlu’llah sıfatıyla anılmıştır. Şairler bazı yerlerde âşıkları ateşin içine düşmüş İbrâhim gibi nitelendirirken bazen de sevgiliyi Halîl olarak nitelendirmişlerdir.

Hz. İbrâhim kıssasına en çok telmihte bulunan şair Ahmed Paşa olup; şairin divanında on beyitten oluşan İbrâhim redifli (G. 195) bir gazeli bulunmaktadır. Ahmed Paşa’dan sonra şairlerinde Hz. İbrâhim’e en çok yer veren şair Necatî Bey olmuştur. Ahmed-i Dâ’î yalnızca Hz. İbrâhim’in babasının put yapmasına ve tebliğine, Şeyhî ise ades hadisesine telmihte bulunmuştur.

Ahmedi Dâ’î Divanı; Halîl (177/3).

Şeyhî Divanı; Halilullâh (K. 2/10), Halîl (K.7/20), (G. 57/6).

Ahmed Paşa Divanı; hân-ı Halil (G. 68/4), Halîl (G. 116/3), (G. 152/7), (G. 184/2), (G. 188/2), (G. 235/6), (G. 317/2); İbrâhim (G. 123/5), (G. 127/3), (G. 195); hüsnün İbrâhimine (Kt. 46/2); makâm-ı İbrâhim (G. 188/3); Halilin adesi (G. 235,6).

Necatî Bey Divanı; İbrâhim(G. 230/6); Halilullâh (G. 230/6), (G. 473/6); dil Halili (G. 231/2); Halilim (G. 327/3); İbrahim-i Âzer (G. 456/1).

Hz. İbrâhim ile birlikte adı geçen diğer peygamberler: Hz. İsmâil, Hz. Yûsuf.

4.4. Hz. İsmâil

4.4.1. Kurban Hadisesi

Hz. İbrâhim’in rüyasında oğlu Hz. İsmâil’i Allah adına kurban etmesi emredilir. Aynı rüyanın üç defa tekrarlanması üzerine Hz. İbrâhim bu emri yerine getirmek için Hz. İsmâil’i götürürken şeytanın tüm vesveselerine rağmen Hz. İsmâil Allah için babasına teslim olmuştur. “Oğlu, yanında konuşacak çağa gelince: "Ey oğlum! Ben seni rüyamda boğazladığımı görüyorum. Artık bak, ne düşünürsün?" dedi. Çocuk da: "Babacığım sana ne

emrediliyorsa yap, inşaallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi."¹²Hız. İbrâhîm'in bıçağı vurduğu sırada Allah'ın emriyle bıçak kesmemiş, cennetten Cebrâîl ile bir koç gönderilmiştir (PTA, 2004: 334-337).

Hız. İsmâîl'in kurban edilme hadisesine yalnızca Ahmed Paşa'nın divanında rastlanılmıştır. Kıssa ile ilgili sevgilinin güzellik unsurlarından gözünün konum olarak kaşının altında bulunmasını bıçak altında yatan Hız. İsmâîl'e benzeterek kurban hadisesine telmihte bulunulmuştur.

San İsmâ'ildir çeşmin ki yatar hançer altında

Yâ İbrâhimdir zülfün ki olmuş gül-sitân âteş (APD, G. 127/3)

[Hançer (gibi olan kirpiklerinin) altında yatan gözünün İsmâîl (gibi) olduğunu, saçlarının (da) gülbahçesi ateş olan İbrâhim (gibi) olduğunu san.]

4.4.2. Zemzem Suyunun Bulunması

Rivayete göre Hız. Hacer, Mekke'de Hız. İbrâhîm'in kendilerine bıraktığı su ve erzak tükendiğinde oğlu Hız. İsmâîl'in ölecek olmasından endişe duyarak Safa ve Merve tepeleri arasında su arayışına başlamıştır. Bu iki yer arasında gidip gelmelerinin sayısı yediye ulaştığında oğlunu koyduğu yerden bir ses işitir ve Cebrâîl'in kazdığı topraktan su çıktığını görür. O suyla oğlu Hız. İsmâîl'in oynadığını görüp suyun önüne engel koyarak bir göl oluşturmaya çalışır. Hız. Hacer, o çorak bölgede kendilerine su ihsan ettiği için Rabb'ine şükürler etmiştir (Küçükaşçı, 2013).

Teşne dudağına ab-ı hayvân

Cûşân eneginde çâh-ı zemzem (ŞD, Mus3. V/3)

[Ölümsüzlük suyu dudağına susamış, zemzem kuyusu yanağında coşmuştur.]

İncelenen divanlarda Hız. İsmâîl ile ilgili hususlardan "kurban hadisesi"ne ve "zemzem suyunun bulunması"na rastlanmıştır. Ahmed Paşa, kurban hadisesine telmihte bulunduğu beytinde Hız. İsmâîl'i babası Hız. İbrâhîm ile birlikte anmıştır. Şair, iki peygamberi de benzetme unsuru

¹² Sâffât, 102

olarak kullanmış; böylelikle sevgilinin güzelliğini yüceltmıştır. Şeyhî ise musammatında Hz. İsmâîl'in zemzem suyunu bulunmasını hatırlatırken aynı zamanda birçok peygamberi de anarak sevgiliyi her yönden üstün kılmıştır.

Ahmed Paşa Divanı; İsmâ'ildir (G. 127/3).

Şeyhî Divanı; çâh-ı zemzem (Mus. 3 V/3).

Hız. İsmâîl ile birlikte adı geçen diğer peygamberler: Hız. İbrâhim.

4.5. Hız. İshâk

Hız. İshâk, divan şiirinde genellikle atası Hız. İbrâhim'le birlikte anılır. Tek başına peygamberliği ya da kıssasından haber veren beyitlere pek rastlanmamıştır (Tolasa, 1973: 25).

Hız. İshâk; uzun boylu, kara gözlü ve buğday benizli olup sîret ve sûretçe atası Hız. İbrâhim'e benzerdi. (Köksal, 2016: 240). Tespit edilen beyitlerde de Hız. İshâk, güzellik unsuru olarak kullanılarak beden ve ruh güzelliği noktasında vurgu yapılmıştır.

Çerâğ-ı meclis-i cândır ruh-ı zibâsı İshâkın

Gümüş serv-i hırâmândır kad-i bâlâsı İshâkın (APD, G. 155/1)

[İshâk'ın güzel ruhu can meclisindeki yanan mumu (gibidir). İshâk'ın yüksek boyu (sanki) salına salına yürüyen gümüş servi (gibidir).]

Ahmed Paşa, şiirinde sevgilinin amber saçan saçlarıyla rengi itibariyle yanağı ve atası Hız. İbrâhim arasında bir bağ kurmuş; aynı zamanda Hız. İbrâhim'in kıssasına telmihte bulunmuştur.

Gül olmuş nâr-ı ruhsârı yatar gördüm gül üstünde

San İbrâhimdir gisû-yı anber-sâsı İshâkın (APD, G. 155/5)

[Gül gibi kızarmış yanakları gül üstünde yatar halde gördüm. İshâk'ın amber saçan saçları sanki İbrâhim'dir.]

Şol ki şehir-i hüsn içinde şöhre-i afâkdır

Mihr-i gerdûn-ı melâhat meh-likâ İshâktır (APD, G. 81/1)

[Güzellikler semasının güneşi ay yüzlü İshâk'tır ki O (sevgili) güzellik şehri içinde şöhret yapmıştır.]

İncelenen divanlarda Hz. İshâk ile ilgili hususların sadece Ahmed Paşa divanında geçtiği görülmüştür. İki farklı beyitte rastlanılan İshâk ismi 81. Gazelde bir beyitte geçmekte olup 155. Gazelin tamamı ise Hz. İshâk redifiyle oluşmuştur.

Ahmed Paşa Divanı; İshâk (G. 81/1), (G. 155).

Hz. İshâk ile birlikte adı geçen diğer peygamberler: Hz. İbrâhim.

4.6. Hz. Yâkup

4.6.1. Hz. Yûsuf'a Olan Hasreti ve Hüznü

Hz. Yâkup'un oğulları, babalarının Hz. Yûsuf ile olan muhabbetini kıskanarak onun başına bir fenalık getirmek üzere onu kıra götürüp bir kuyuya atarlar. Hz. Yûsuf'un kanlı gömleğini babalarına onu bir kurdun kaptığına inandırmak için götürseler de Hz. Yâkup, kardeşlerinin Hz. Yûsuf'a bir fenalık ettiğini anlar ve üzüntüsünden feryat ederek Allah'tan sabır diler (PTA, 2004: 376-386).

Hz. Yâkup, oğlu Yûsuf'un ayrılık acısıyla ağlayıp inlemesinden dolayı halkın rahatsız olmasıyla şehir içinde oturduğu halde şehirden uzakta bir çardak kurup orada ağlamaya başlar. Buraya “külbe-i ahzân” denmiştir (Pala, 2004: 281).

İncelenen divanlarda Hz. Yâkup ve Hz. Yûsuf'un birlikte anıldığı beyitlerin yanısıra Hz. Yâkup'un Hz. Yûsuf'tan ayrılmasıyla duyduğu hüznü ve evinin hüznler evi olması hususiyetleri yer almıştır.

‘İşkunda bir benüm bigi gâm-gîn ü hasta-dil

Ya'kûb olursa ol dahı Ken'ân ilindedür (AD, 294/ 3)

[Eğer sana âşık gamlı ve hasta gönüllü bir Yâkup varsa (bil ki) o da Kenan ilindedir.]

Ya'kûb-himmet ol bu kamu fakr u hüzn ile

Şeyhî eyit ki Yûsuf-ı Ken'an'ımız gerek (ŞD, G. 95/7)

[Bütün bu yokluk ve hüznle Yâkup (gibi) gayretli ol. Şeyhî, bize Kenanlı Yûsuf'umuz gerek diye duyur.]

Bizi müşerref eyledi cânân geçen gece

Nûr ile doldu külbe-i ahzân geçen gece (NBD, G. 460/1)

[Sevgili geçen gece bizi şereflelendirdi, (böylece) hüznler kulübesi nurla doldu.]

Dün gece beyt'ül-hazende fûrkatıyla ah kim

Ol kadar ağlamışam kim yaş yerine kan gelir (NBD, G. 178/2)

[Dün gece hüznler kulübesinde ayrılıktan dolayı o kadar çok ağladım ki (gözümde) gözyaşı yerine kan geldi.]

Külbe-i ahzânımız gamla müşerrefdir yine

Şâd ol ey dil şad k'oldu dostlar mihmân-ı dost (NBD, G. 30/3)

[Hüznler evimiz yine kederle şereflendi. Ey gönül! Mutlu ol ki dostlar, dostun misafirliğiyle mutlu oldu.]

4.6.2. Ağlamaktan Gözlerinin Kör Olması

Hiz. Yâkup'un gözleri oğlu Hiz. Yûsuf'un yokluğunda ağlamaktan dolayı yaş yerine kan gelmeye başlamasıyla kör olur. Uzun yıllardan sonra oğlu Hiz. Yûsuf'un kardeşi aracılığıyla ona gömleğini göndermesiyle Hiz. Yâkup'un gözleri tekrar açılır (Pala, 2004: 478).

Hiz. Yûsuf'un gömlek hadisesi babası Hiz. Yâkup ile ilgili olan hususta iki şekilde ele alınmıştır: İlki Hiz. Yûsuf'un kardeşlerinin onu kuyuya atmalarından sonra kanlı gömleğini babalarına götürmeleriyle Hiz. Yâkup'un feryat etmesi olmuştur. Diğer i ise Hiz. Yûsuf'un Mısır'ın azizi olduktan sonra kardeşlerinin onun huzuruna gelmesi ve babalarına onun gömleğini götürmeleri üzerine ağlamaktan kör olan gözlerinin açılmasıdır. Şairler bu kıssaya telmihte bulunarak hem âşîğın ayrılık acısının şiddetini hem de sevgilinin kokusunun şifa olması dolayısıyla can verici özelliğini vurgulamışlardır.

İncelenen bütün divanlarda bu kıssayla ilgili beyitlere ratlanmıştır. Bütün bu beyitlerde kıssa dolayısıyla Hz. Yâkup ve Hz. Yûsuf birlikte anılmıştır.

Bûy-i Yûsuf dîde-i Ya'kûba verdiyse basar

Ahmed'e cân verdi yârın nûkhet-i pîrâheni (APD, G. 347/7)

[Yûsuf'un kokusu Yâkup'un gözlerinin görmesini sağladıysa sevgilinin gömleğinin güzel kokusu da Ahmed'e can verdi.]

Ol selâmî kim sevâd-ı 'ayn ile Ya'kûb için

Gönderür mektûb-ı mısırî Yûsuf-ı Ken'an ana (AD, 27/6)

[Kenan'ın Yûsuf'u ona gözbebeği ile Yâkup için Mısırlı mektubu gönderir. bir selamı gözbebeğiyle Yâkup için Mısırlı mektubu ona gönderir.]

Redd oldu nergise yine Ya'kûb-veş basar

Gül Yûsufundan erdi meğer bûy-ı pîrehen (ŞD, K. 7/11)

[Gül kokulu Yûsuf'un gömleğinin kokusu ulaşınca Yâkup gibi nergisin gözü açıldı.]

Ya'kûb-vâr buldu hazîn gözleri basar

Çün arza kıldı Yûsuf-ı Ken'ân cemâlini (ŞD, G. 195/6)

[Yâkup gibi hüznü gözleri görmeye başladı. Çünkü Kenanlı Yûsuf yüzünü göstermeye başladı.]

Gördü hûnin-pirehen gül Yûsufunu lâ-cerem

Pir-i Ken'ân gibi eder 'andelib efgân yine (NBD, G. 477/3)

[Bülbül, gül Yûsuf'unu kanlı gömlekle görünce Yâkup gibi yine feryat eder.]

Hz. Yâkup, edebiyatımızda daima oğlu Hz. Yûsuf ile birlikte anılmıştır. Hz. Yûsuf'a olan hasretiyle yıllarca ağlaması, gözlerinden yaş yerine kan gelmesi, gözlerinin kapanması, külbe-i ahzân'ı ve gözlerinin tekrar açılması

gibi telmih konularıyla ele alınmıştır. Hz. Yâkup'un çektiği ayrılık acısını ve çilesini âşık kendi gönlüne benzetmektedir (Pala, 2004: 478).

İncelenen divanlarda ise Hz. Yâkup, oğlu “Hz. Yûsuf’tan ayrılışıyla duyduğu hasreti ve bundan dolayı yaşadığı kederi”, “gömlek hadiseleri”, “ağlamaktan gözlerinin kör olması” ve “kederini yaşadığı evi (külbe-i ahzân)” ile anılmıştır. Bunun yanında Hz. Yâkup, şiiirlerde daha çok oğlu Hz. Yûsuf ile anılmakta olup âşık ve sevgili arasındaki ilinti bunun üzerine kurulmuştur.

Ahmed-i Dâ’î Divanı; Ya’kûb (27/6), (235/3), (294/ 3).

Şeyhî Divanı; Ya’kûb-veş (K. 7/11); Ya’kûb-himmet (G. 95/7); Ya’kûb-vâr (G. 195,6).

Ahmed Paşa Divanı; Ya’kûb-ı dil (G. 88/4); dîde-i Ya’kûb (G. 347/7).

Necatî Bey Divanı; külbe-i ahzân (G. 30/3), (G. 336/4), (G. 460/1); beytül-hazen (G. 178/2); külbe-i gam (G. 392/2); Pir-i Ken‘ân (G. 477/3).

Hz. Yâkup ile birlikte adı geçen diğer peygamberler: Hz. Yûsuf.

4.7. Hz. Yûsuf

4.7.1. Güzellikteki Üstünlüğü

Hz. Yûsuf’un hem yüz hem de ahlak bakımından güzel olması pek çok şairin şiirinde ondan bahsetmesine sebep olmuş ve bir benzetme unsuru olarak beyitlerde sıkça yer almıştır. Ele alınan divanlarda da Hz. Yûsuf ile ilgili en çok öne çıkan husus güzellik unsuru olmakla birlikte şiirlerde “Yûsuf-ı sânî, Yûsuf-sıfat, Yûsuf-cemâl, kemâl-i hüsn, Yûsuf-ı Mısırî, Yûsuf-ı gül-çihre” gibi motiflerle işlenmiştir.

Daha önce bir beyitte birden fazla peygamberin yer aldığı belirtildiği gibi sevgilinin güzellik unsurları, peygamberlerin öne çıkan özellikleri ile ele alınarak anlamın kuvvetlendirildiği görülmektedir. Nitekim Ahmed Paşa, sevgilinin sözünü can ve gönül bağışlayıcı oluşuyla Hz. Îsâ’ya benzetirken güzelliğini Hz. Yûsuf’a benzetmektedir.

Senindir nutk-ı Îsâ hüsn-i Yûsuf

Ki hem cân-bahşsın hem dil-rübâsın (APD, K. 9/4)

[Îsâ'nın nefesi Yûsuf'un güzelliği senindir ki sen hem can bağışlayan hem de gönül alansın.]

Ahmed-i Dâ'î, sevgilinin güzelliğini vurgulamak üzere sadece Hz. Yûsuf'u ele almamış aynı zamanda Hz. Muhammed'in (s.a.v), Hz. Îsâ'nın ve Hızır'ın vasıflarından da faydalanarak sevgilinin güzelliğini her yönden incelemiştir.

Özün Yûsuf cemâlün Hızır-demdür

Muhammed-sîret ü 'Îsî-kademdür (AD, 167/1)

[Ey sevgili! Yûsuf'un güzelliği ve Hızır'ın ölümsüzlüğüne sahipsin. Huyun Muhammed'in (s.a.v) huyu, kademin de Îsâ'nın kademi gibidir.]

Şeyhî de beyitlerinde birden çok peygamberin ismini anarak kendi anlam dünyasını kıssalar üzerinden pekiştirmiş, kimi yerde kendisiyle ilgili teşbihte bulunurken kimi yerde de sevgilinin vasıflarını anlatmak için yaptığı teşbihlerde peygamberlerin öne çıkan yönlerinden faydalanmıştır. Nitekim bunun örnekleri aşağıdaki beyitlerde görülmektedir:

Sabr-ı Eyyûb ile Şeyhî nice bir katlanasın

Tut ki ol hüsn ile Yûsuf olasın ömr ile Nûh (ŞD, G. 13/7)

[O (sevgili), güzellikte Yûsuf gibi olunca sende Nûh'un ömrü ve Eyûp'un sabrı da olsa nasıl katlanırsın?]

Yanağın âteş-i Mûsâ dudağın mu'ciz-i Îsâ

Kemâl-i hüsne Yûsuf'sun Muhammed'den tutarsın hû (ŞD, G. 145/6)

[Yanağın Mûsâ'nın ateşi, dudağın (ise) Îsâ'nın mucizesi (gibidir). Mükemmel güzellikte Yûsuf, huy güzelliğinde Hz. Muhammed (s.a.v) gibisin.]

Ahmed-i Dâ'î, şiirlerinde sevgilinin güzelliğini Hz. Yûsuf'un güzelliği ile denk tutarak onu güzellik ülkesinin ikinci Yûsuf'u olarak nitelendirmiş, ikisi arasında bir kıyaslamada bulunmuştur.

Yûsuf-ı sâni çü sensin hüsn mısırından bugün

Gün yüzünde subh-ı sâdık rûşen ü zülfünde şâm (AD, 29/3)

[Güzellik ülkesinde bugün ikinci Yûsuf sensin. Güneş gibi yüzünde tan yeri ağarmakta ve zülüflerinde de akşamın karanlığı görülmektedir.]

Cân Mısırına ‘azîz olalı hüsn ile tapun

‘İzzet yönüyle Yûsufa virmiş hilâfeti (AD, 82/5)

[Güzelliğin ve eşiğin gönül ülkesine padişah olduğundan beri yüceliğinden Yûsuf’a halifelik vermiş.]

Bana Yûsuf gerekmez sen gereksin

Yüzi gül kâmeti sûsen gereksin (AD, 34/1)

[Bana Yûsuf gerekli değil, yüzü gül (gibi) boyu süsen (gibi olan) sen gereksin.]

Divan şiirinde sevgili, güzellik ülkesinin padişahı olarak nitelendirilir. Nitekim Ahmed Paşa da sevgiliyi bu yönüyle ele alırken Mısır’ın sultanı olan Hz. Yûsuf’un güzellik ülkesinin şahı olan sevgilinin yüzünü gördüğünde onun kapısında kul olacağını söyleyerek sevgilinin güzellik derecesini artırmaktadır. Bir diğer beyitte ise sevgiliyi Hz. Yûsuf’a benzeterek güneş ve ayın onun için secde etmesinin normal olduğunu söylemekteyken Hz. Yûsuf’un çocukken gördüğü rüyasına ve Mısır’a sultan olmasına telmihte bulunmuştur.

Eger ol Yûsuf-ı Mısır bu şâhın yüzünü görse

Kapısında kul olaydı geçeydi kendi çağından (APD, G. 255/5)

[Eğer o Mısır’ın Yûsuf’u bu şâhın yüzünü görse, kendi çağından geçip sevgilinin kapısında kul olurdu.]

Secde kılmasın mı ol Yûsuf cemâle mihr-ü mâh

Kim melâhat Mısırının tahtında sultandır henüz (APD, G. 119/3)

[Güneş ve ay o Yûsuf için secdeye durmasın mı? Ki daha güzellik ülkesinin tahtında yeni sultandır.]

Ahmed Paşa'nın kasidesinde övdüğü padişahın yüceliklerinden bahsederken onun Yûsuf yüzlü olmasını bir övgü unsuru olarak kullanmıştır.

Necatî Bey de sevgiliyi gül yüzlü olması itibari ile Hz. Yûsuf'a benzetmiştir. Bunun yanında Hz. Yûsuf'un köle olarak satılmasına ve kardeşleri tarafından tuzağa düşürülmesine telmihte bulunmaktadır.

Kuluyuz kendimizi satamazuz anun için

Bilmez ol Yûsuf-ı gül-çihre bizim kıymetimiz (NBD, G. 223/3)

[Kuluyuz, onun için kendimizi satmayız (yine de) o gül yüzlü Yûsuf bizim kıymetimizi bilmez.]

Ey Yûsuf-ı gül-çihre meseldir atalardan

Kim düşman için kuyu kazan kaza boyunca (NBD, G. 475/2)

[Ey gül yüzlü Yûsuf, bu atalardan kıssadır ki düşman için kuyuyu kazan (kendi) boyuna göre kazar.]

Necatî Bey, şiirlerinde sevgiliyi güzelliğinden ötürü zamanın Yûsuf'u olarak nitelendirmekle birlikte sevgiliden sürekli ayrı kaldığı için en azından düşünde görebilmenin arzusunu taşımaktadır. Aynı zamanda başka bir beytinde sevgilinin şaşkınlık verici güzelliğini Hz. Yûsuf'un bile rüyasında göremeyeceği nitelikte olduğunu söyleyerek sevgiliyi güzellik yönünden Hz. Yûsuf'la sadece denk tutmakla kalmamış daha üstün kılmıştır.

Umaram düşde görem yüzünü ey Yûsuf-ı ahd

Kulları şâh-ı cihân gösterir uykudur bu (NBD, G. 440/2)

[Ey zamanın Yûsuf'u, yüzünü düşte görmeyi isterim çünkü rüyada kullar kendilerini padişah görür.]

Tealallah ne zîbâ hüsn olur bu

Bu hüsnü görmedi Yûsuf düşünde (NBD, G. 497/3)

[Ey yüce Allah'ım! Bu nasıl bir üstün güzellik ki Yûsuf (bile) rüyasında bu güzelliği görmedi.]

4.7.2. Kardeşleri Tarafından Kuyuya Atılması

Hız. Yûsuf, çocukken gördüğü rüyasında 11 yıldız ile güneş ve ayı kendisine secde etmekteyken görür. Bunu babasına anlattığında Hız. Yâkub, Hız. Yûsuf'u rüyasını özellikle kardeşlerine söylememesi için tenbihler. Hız. Yûsuf'un 11 tane erkek üvey kardeşi ile Bünyamin adlı bir öz kardeşi vardır. Üvey kardeşleri, babaları Yûsuf'a daha çok ilgi gösterdiği için kıskanarak ona kötülük yapmayı planlarlar. Bunun üzerine onu gezinti bahanesiyle kandırıp bir kuyuya atarlar (Pala, 2004: 483).

Divanlarda Hız. Yûsuf'un kuyuya atılma hadisesine telmihte bulunanlar Ahmed Paşa ve Necatî Bey olmuştur. Ahmed Paşa, sevgilinin güzellik unsurlarından çenesinin çukurunu Hız. Yûsuf'un atıldığı kuyuya benzeterek kuyudan kurtulmak için de sevgilinin halkaya benzeyen saçlarından yardım istemektedir. Necatî Bey ise Ahmed Paşa'dan farklı olarak sevgilinin koinunu Hız. Yûsuf'un düştüğü kuyuya benzeterek kullanmıştır.

Çâh-ı zenahtândan çekip kurtarmağa cân Yûsufun

Ol halka halka asılan zencîr-i müşg-efşânı sun (APD, G. 223/3)

[Can Yûsuf'unu çenenin kuyusundan çekip kurtarmak için o halka halka asılan misk kokulu saçını gönder.]

Doğar ya gibi tulû' itdi Necâtî ruh-i dost

Çeh-i Yûsuf demeli oldu o şeh yakasına (NBD, G. 493/7)

[Necati ayın doğması gibi dostun yanağına doğdu. O şahın yakasına Yûsuf'un kuyusu diyecek oldu.]

Necatî Bey, aşağıdaki beytinde hadiseyi farklı olarak tasavvufî bir yaklaşımla ele almıştır. Hız. Yûsuf'un kardeşlerinin nefislerine uyup onu kuyuya atmaları üzerinden dünyaya gönül verilmemesi ve nefsin esiri olunmaması noktasında tavsiyede bulunmaktadır.

Esirge cânını gel bağlama cihâna gönül

Esir-i çâh-ı belâ etme Yûsufu kardaş (NBD, Mer. ŞSA-1/2)

[Gel dünyaya gönül verme nefsinı koru. Yûsuf' un kardeşleri gibi bela çukuruna esir etme.]

4.7.3. Köle Olarak Satılması

Hz. Yûsuf, kuyunun dibinde beklerken birgün bir kervan yaklaşır ve kervanın sucusu su almak için kovayı kuyuya saldıığında kova ile beraber Hz. Yûsuf da gelir. Uzakta bu durumu izlemekte olan kardeşleri Hz. Yûsuf'u yok pahasına kervana satarlar. Mısır'a giden kervan ağırlınca altın karşılığında Yûsuf'u Mısır azizine satar (Pala, 2004: 484).

İncelenen divanlarda Hz. Yûsuf'un köle olarak satılması hadisesine Necatî Bey'in divanında rastlanmıştır. Tespit edilen beyitlerde Hz. Yûsuf'un köle pazarında satılması çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Necatî Bey, Hz. Yûsuf'un güzelliğine denk binlerce güzel olmasına rağmen hiç birinin Hz. Yûsuf gibi kendini satmadığını belirtir.

Bin güzeller bulunur Yûsufa mânend ammâ

Bu kadar var ki bular kendilerin satmadılar(NBD, G.198/6)

[Yûsuf'a benzer binlerce güzel bulunur ama hiçbiri kendilerini satmadılar.]

Necatî Bey, aziz olmak isteyen Hz. Yûsuf'un yolundan gitmesi gerektiğini söyleyerek Hz. Yûsuf'un köle pazarında satıldıktan sonra Mısır'ın azizi olduğunu hatırlatmakta, âşıkların da güzellik ülkesinin sultanı olan sevgili için kendilerini feda etmek istediklerini söylemektedir.

Mısır-ı hünerde kendüyi satmak gerek kişi

Yûsuf gibi dilerse ki vara aziz ola (NBD, Kt. 79/2)

[Yûsuf gibi aziz olmak isterse kişinin marifet ülkesinde kendisini satması gerekir.]

Ey 'azîzim Yûsuf-ı bâzâr-ı hüsn

Kendüyi satmak diler aylak sana (NBD, G. 6/4)

[Ey güzellik pazarının Yûsuf'u olan azizim! (Âşıklar) kendisini sana bedavaya satmak ister.]

4.7.4. Züleyhâ ile Olan Hadisesi

Mısır'ın azizine satılan Hz. Yûsuf, yıllar geçip büyüdükçe güzelliği ile nam salmaya başlar. Bu süreçte Mısır sultanının karısı Züleyhâ ona âşık olur ama Hz. Yûsuf buna yanaşmaz. Bu durum Mısırlılarca duyulur. Bunun üzerine Züleyhâ, Mısır'ın seçkin kadınlarına bir davet vererek onlar meyve yemektenken Hz. Yûsuf'u çağırır. Hz. Yûsuf'un güzelliği karşısında kadınlar kendilerini unutarak ellerini keserler. Yine birgün Züleyhâ onu odasına çağırdığında Hz. Yûsuf niyetini anlayarak kaçmak ister ve Züleyhâ da peşinden koşar. Kapıdan çıktıkları anda vezirle karşılaşınca Züleyhâ Yûsuf'un kendine saldırdığını söyleyerek iftira atar. Bunun üzerine Hz. Yûsuf zindana atılır ve yedi yıl zindanda yaşar (Pala, 2004: 485).

Yûsuf ile Züleyhâ hikâyesi klasik Türk edebiyatında oldukça rağbet görmüş bir konudur. Bu hikâye aynı zamanda Arap ve Fars edebiyatında da ilgi görmüştür. Evrensel bir temaya sahip olan bu hikâye Batılılar tarafından genellikle Tevrat, Doğulu İslâm toplumları tarafından ise Kur'an'a dayalı olarak işlenmiştir (Çetin, 2004:109).

İncelemeye konu olan şairlerden Şeyhî dışında diğer şairlerin Hz. Yûsuf ile Züleyhâ kıssasına yer verdikleri görülmüştür. Ahmed Paşa, aşağıdaki beyitte sevgilinin güzellikte Hz. Yûsuf gibi olduğunu anlatmak üzere Mısırlı kadınların Hz. Yûsuf'u gördüklerinde meyve yerken ellerindeki bıçakla parmaklarını doğramalarına telmihte bulunmuştur.

Yâ felek Mısırında sultân oldu bir Yûsuf-cemâl

Yâ Züleyhâdır tutar nârenc-i zer-peyker güneş (APD, K. 19/6)

[Ya Yûsuf yüzlü biri güzellik ülkesinin şahı oldu ya da Züleyhâ güneşe benzer altın çehreli turunç tutar.]

Necatî Bey, sabâ rüzgârını Züleyhâ'nın sürekli Hz. Yûsuf'un peşinde olmasına benzetmiş; onun Hz. Yûsuf gibi iffetini koruyamayacağına söyleyerek olaya tasvirde bulunmuştur.

Şöyle kim ardıncadur dâ'im Züleyhâ-veş sabâ

Sezmezem gül Yûsufunun kala dâmânı dürüst (NBD, G. 36/2)

[Saba rüzgârı (tıpkı) Züleyhâ gibi daima arkadadır. Bu yüzden gül Yûsuf'un iffetini koruyacağını sanmıyorum.]

4.7.5. Zindana Atılması

Divan şiirinde sevgilinin gamzesi; âşıkların içine düştüğü kuyu, zindan gibidir. Ahmed Paşa'nın şiirlerinde sevgilinin çene çukuru Hz. Yûsuf'un zindana düşmesiyle ilişkilendirerek olaya telmihte bulunulmuştur.

Hattı yazmış dil-berin çâh-ı zenahdânında kim

Bu hezârân Yûsuf-ı Mısrîlerin zındânıdır (APD, K. 15/7)

[Ayva tüyleri sevgilinin çene çukuruna “burası binlerce Mısırlı Yûsuf'un zindanıdır” yazmış.]

Hubb-ı zındân eyleyip şevk-ı zenahdânınla cân

Çâha düşmüştür yatar Yûsuf gibi cânâ garîb (APD, G. 11/8)

[Ey sevgili! Çenenin çukurunu canım arzuladığından beri zindan güzellik zindanı olmuştur, garip Yûsuf gibi kuyuya düşmüş yatıyorum.]

Eyledi aşk Zelîhâsı bu cân Yusufuna

Mısr-ı hüsnünde zenâhdanını zındân-ı Mısr (APD, G. 84/4)

[Aşkın Zelîhâ'sı bu cân Yûsuf'una güzellik ülkesinde çene (çukurunu) Mısr'ın zindanı eyledi.]

Şeyhî, goncaları Hz. Yûsuf'un zindanı olarak nitelendirerek Mısır'daki çiçeklerin bu sebeple kıymetli olduğunu vurgulamaktadır.

Anun içündür çemen Mısrında çiçekler azîz

Kim dahi gül Yûsufunun gonceler zindanıdır (ŞD, K. 9/7)

[Goncalar gül Yûsuf'unun zindanı olduğu için çimen ülkesindeki çiçekler yücedir.]

Necatî Bey, Hz. Yûsuf'un zindana girdikten sonra sultan olmasına telmihte bulunurken sultan olmak için önce sevgilinin âşığın gönlüne girmesi gerektiğini söylemiş, âşığın gönlü ile zindan arasında bir bağlantı

kurmuştur. Aynı zamanda o zindanı şerefliendirenin Hz. Yûsuf olduğunu vurgulamaktadır.

Gönlüne gir ben kulun şâh ol ki sultân olmadı

Girmeyince Yûsuf-ı Ken'ân zîndân koynuna (NBD, G. 502/ 5)

[Ben kulunun gönlüne girip padişah ol ki Kenan'ın Yûsuf'u zindanın koynuna girmeyince sultan olmadı.]

Demiş derd ile bir yâr-ı suhan-dân

Müşerrefdir bu Yusuf-la bu zindan (NBD, Mes. 5/9)

[Güzel söz söyleyen bir dost derd ile demiştir ki bu zindan Yûsuf ile şereflenmiştir.]

4.7.6. Rüyaları Tabir Etmesi

Hz. Yûsuf kusursuz bir şekilde rüya tabirinde bulunmaktadır. Zindanda bulunduğu sürede Firavun'un iki hizmetkârının rüyasını da yorumlar ve söyledikleri birebir doğru çıkar. Mısır Firavun'u gördüğü bir rüyadan çok etkilenir. Gördüğü rüyayı birçok kişiye yorumlatsa da hiçbirinden tatmin olmaz. Hizmetkârının Hz. Yûsuf'u hatırlatması üzerine rüyasını Hz. Yûsuf'a yorumlatır ve dinlediği tabirle tatmin olur. Bu sırada Hz. Yûsuf'un suçsuzluğu anlaşılacak Firavun'un iltifatını kazanır (Ekiz, 2010: 45).

Hz. Yûsuf'un rüyaları tabir etmesiyle ilgili hadiseye Necatî Bey'in divanında rastlanmıştır. Necatî Bey, beytinde gördüğü rüyayı Hz. Yûsuf'un yorumlamasını isteyerek hadiseye telmihte bulunmuştur.]

Dün gece düşümde gördüm ağlar idim derd ile

Yusuf-ı Mısır-ı melâhat anı ta'bîr eylesin (NBD, G. 425/4)

[Dün gece rüyamda dertle ağlıyordum (bunu) güzellik ülkesinin Yûsuf'u yorumlasın.]

4.7.7. Mısır'a Sultan Olması

Hz. Yûsuf'un Mısır'a sultan olmasının divanların hepsine konu olduğu görülmektedir. Ahmed-i Dâ'î bir beytinde yüceliğe erişmek isteyenlere Hz.

Yûsuf'un Mısır'da sultan oluşunu hatırlatarak tavsiyede bulunmaktadır. Bir başka beytinde de Mısır'a sultan olmanın kolay olmadığını bunun için birçok sıkıntılardan geçilmesi gerektiğini kastetmektedir. Bu anlamda âşığın sevgiliye kavuşmasını Hz. Yûsuf'un Mısır'a varmasına benzetmiştir.

‘İzzet gerekse gir gönüle Mısır idin anı

Yûsuf ki Mısra varmaya kandan ‘azîz ola (AD, 139/4)

[Kıymet gerekirse gönle gir, orayı Mısır edin. Mısır'a varmayan Yûsuf nasıl kıymetli olsun?]

Bin cân virem visâlüne dek müşterî olam

Zîrâ Mısırdâ Yûsuf-ı Ken'ân ‘azîz olur (AD, 147/4)

[Sana kavuşmanın müşterisi olana kadar, binlerce can vereyim zira Kenan'ın Yûsuf'u Mısır'da aziz olur.]

Şeyhî, sevgiliyi Mısır'ın Yûsuf'u diye tabir etmiş; kendisini Mısır, sevgiliyi de Hz. Yûsuf üzerinden teşbih etmiştir. Kendisinin sevgilinin saçı için yola koyulmasını Hz. Yûsuf'un Mısır için yola koyulmasına benzetmektedir.

Senin ey Yûsuf-ı Mısırî hevâ-yı şâm-ı zülfünden

Aceb mi seyr edip Rûmu ki azm-i mülk-i lâz etsem (ŞD, G. 123/6)

[Ey Mısır'ın Yûsuf'u, senin siyah saçının arzusuyla Anadolu'yu dolaşıp laz memleketlerine gitmek üzere yola koyulsam buna şaşılır mı?]

Şeyhî'nin kasidesinde yer alan beyitte Hz. Yûsuf övgü unsuru olarak kullanılmış olup Hz. Yûsuf'un Mısır'a sultan olmadan önce zindanda kalmasına gönderme yapılmıştır.

Mahbûs-ı şâh-ı şâhidi çâh-ı zulâmda

Mısır-ı sipîhr-i Yûsufu ya'nî ki âfitâb (ŞD, K. 12/3)

[Mısır sultanının şahidi Yusuf, karanlığın çukurunda gökyüzü ülkesinin kaybolmuş güneşidir.]

Ahmed Paşa da Hz. Yûsuf'un kölelikten sultanlığa geçmesine göndermede bulunduğu beytinde köle niteliğinde bulunan âşığa telkinde bulunmaktadır. Aynı zamanda Hz. Yûsuf ile Züleyhâ'nın hikâyesine de telmihte bulunmuştur.

Gam değil bende isen Mısır-ı dile sultânsın

Bir azizin kuludur Yûsuf-ı Ken'an-ı Mısır (APD, G. 84/3)

[Köle isen de dert değil gönül ülkesine sultansın ki Mısır'ın Yûsuf'u da bir azizin kuludur.]

Necatî Bey, aşağıdaki beyitte sevgilinin yüz güzelliğinin saçlarıyla kıymetlenmesini Hz. Yûsuf'un Mısır'a sultan olmasıyla Şam'ı (etrafındaki ülkeleri) bile güzelleştirdiğini düşünerek bununla ilişkilendirmektedir.

Zîneti artar cemâlin zülf-i anber-fâm ile

Mısır Yûsuf tahtı iken buldu revnak Şâm ile (NBD, G. 495/1)

[Güzel yüzünün değeri amber kokulu saçın ile artar ki Mısır, Yûsuf devrinde Şam ile güzelleşti.]

Necatî Bey aynı zamanda Hz. Yûsuf'un güzelliğinin yanında zindana düşmesi ve Mısır'ın azizi olması gibi onu ön plana çıkaran birçok hususu birlikte hatırlatmaktadır.

Kamu Yûsuf mu olur hüsn ile Ken'ân ehli

Kamu sultan mı olur Mısra ya zındân ehli (NBD, G. 619/1)

[Bütün Kenanlılar güzellikte Yûsuf mu olur ya da bütün zindan ehli Mısır'a sultan mı olur?]

4.7.8. Gömlek Hadiseleri

Hz. Yûsuf'un hayatının dönüm noktalarının yaşandığı her döneme bir gömlek tanık olmuştur. Bunlardan ilki Hz. Yûsuf'un gıyabında kana bulanmış gömlektir. Diğer gömlekse iffetinin, samimiyetinin, hayâsının sembolü olan gömlektir. Bu iki gömlekte üvey kardeşlerin kıskançlığı, iffete yapılan saldırının izleri bulunurken; üçüncü gömlekte kavuşmanın ve kokusuyla cennetin izleri vardır. Çünkü bu gömlek, mucizenin, onun

peygamberlik nişânesinin gömleği olan asıl gömleğidir. Onu babası Hz. Yakûp'a kavuşturan, gözlerine selamet veren, üvey kardeşlerin kalp gözlerini aydınlatan, hakkı batıldan ayıran gömlektir (Haliloğlu, Örs, 2021: 17).

İncelenen divanlarda gömlek hadisesine Ahmed Paşa ve Necatî Bey'in yer verdiği görülmüştür. Her ikisi de, Hz. Yûsuf'un Züleyhâ ile aralarında geçen olaydan dolayı gömleğinin yırtılmasına telmihte bulunmuşlardır. Beyitlerde Hz. Yûsuf, "gül gömlekli Yûsuf" olarak tabir edilmiştir. Gömlek, iffetin sembolü olarak yer almış, genellikle yırtılmasıyla birlikte kullanılmıştır.

Ol Yûsuf-ı gül-pîrehen toz etmemege dâmenin

Şişeyle gül suyun saçar yaşlı gözüm yollarına (APD, G. 268/4)

[O gül gömlekli Yûsuf iffetini korusun diye gözüm onun yollarına şişelerce gül suyu saçar.]

Gonca zindânına girse nola gül Yûsuf'u kim

Çâk olur dest-i hevân ile onun pireheni (NBD, G. 305/6)

[Gül Yûsuf'u gonca zindanına girse nolur ki; onun da gömleği alçaklık eliyle yırtılır.]

Hâşe lillâh çâk-dâmen olasın sen gül gibi

Yusuf-ı gül-pirehensin pâk-dâmen gül gibi (NBD, G. 587/1)

[Seni gül gibi iffetsiz olmaktan Allah korusun. Sen gül gömlekli Yûsuf gibi iffetlisin.]

Bâğ-ı cinân zâhide dîdâr bendeye

Ken'ân ana vüYûsuf-ı gül-pîrehen bana (NBD, G. 16/3)

[Cennet bahçeleri zahide, (sevgilinin) yüzü ben kuluna kalsın. Kenan ona, gül gömlekli Yûsuf da bana kalsın.]

Ele alınan divanlarda Hz. Yûsuf ile ilgili hususlar geniş bir yere sahip olmakla birlikte onunla ilgili en çok öne çıkan konular; "güzelliği", "kardeşleri dolayısıyla kuyuya atılması", "köle olarak satılması", "Züleyhâ

ile olan münasebeti”, “zindana atılması”, “zindanda rüya tabirinde bulunması”, “Mısır’a sultan olması” ve iki yerde geçen “gömlek hadisesi” olmuştur. Bu bağlamda Hz. Yûsuf divanlarda; “Yûsuf u kardaş, Yûsuf hikâyeti, hüsn-i Yûsuf, Yûsuf-ı sâni, gül Yûsufu, Yûsuf-ı gül-pîrehen, Yûsuf-ı Mısır-ı melâhat” gibi motiflerle anılmıştır.

Ahmed-i Dâ’î Divanı; Yûsuf-sıfat (12/5); Yûsuf hikâyeti (13/14); hüsn ile Yûsufdur (21/18); Yûsuf-ı Ken’an (27/6), (130/9), (147/4); Yûsuf-ı sâni (29/3), (44/6), (182/2) ; Yûsuf (34/1), (82/5), (139/4), (182); Yûsuf cemâlün (167/1); Yûsuf-ı mısırîde (294/2); hüsn-i Yûsuf (295/4).

Şeyhî Divanı; gül Yûsufu (K. 7/11), (K. 9/7); Mısır-ı sipîhr-i Yûsuf (K. 12/3); hüsn ile Yûsuf (G. 13/7); Yûsuf-ı Ken’ân (G. 95/7); Yûsuf-ı Mısırî (G. 123/6); kemâl-i hüsn-i Yûsufsun (G. 145/6); Yûsuf-ı Ken’ân (G. 195/6).

Ahmed Paşa Divanı; hüsn-i Yûsuf (K. 9/4); Yûsuf-ı Mısırîler (K. 15/7); Yûsuf-cemâl (K. 19/6), (K. 22/2), (K. 21/15), (G. 119/3), (G. 136/4), (G. 255/5), (G. 283/7); Hevâ-yi Yûsuf-ı baht (K. 22/3); Yûsuf-ı gül (K. 23/7); gül Yûsufu (K. 37/4), (G. 305/6); Yûsuf-ı gül-pîrehen (K. 44/3), (G. 587/1); Yûsuf gibi (G. 11/8); Yûsuf-ı Ken’ân-ı Mısır (G. 84/1), (G. 84/3); cân Yûsuf (G. 84/4), (G. 223/3), Yûsuf (G. 11/8), (G. 159), (G. 88/4), (G. 263/8), (G. 300/3); Yûsuf-ı sâni (G. 171/7), (G. 152/7), (G. 296/1); ebr-i zülf-i cân-feşâmı Yûsufun (G. 159/2); Mısır-ı hüsn (G. 240/4); Yûsuf-ı şeh (G. 260/2); Yûsuf-ı gül-pîrehen (G. 268/4); bûy-ı Yûsuf (G. 348/7).

Necatî Bey Divanı; Yusuf u kardaş (Mer. MŞSA 1/2); Yûsuf-cemâl ü Mısır-nijâd (K. 11/9); Yûsuf-vâr (K. 24/2); Yûsuf (Mes. 5/9), (Trcb. 2/2), (G. 198/6), (G. 226/5), (G. 471/5), (G. 495/1), (G. 497/3), (G. 619/1), (Kt. 79/2); Yûsuf-ı bâzâr-ı hüsn (G. 6/4); Yûsuf-ı gül-pîrehen (G. 16/3), (G. 587/1); Mısır zindanında (G. 49/2); gül Yûsuf (G. 36/2), (G. 95/6), (G. 305/6), (G. 477/3); Yûsuf Sûresi (G. 196/4); Yûsuf-ı gül-çihre (G. 223/3), (G.475/2); mısır-ı melâhat (G. 264/5); Yûsuf-ı Ken’ân (G. 285/1), (G. 502/5), (G. 584/6); Yûsuf-ı Mısır-ı melâhat (G. 425/4); söz Yûsufu (G. 479/7); çeh-i Yûsuf (G. 493/7); Yûsuf tahtı (G. 495/1); Yûsuf-ı zamân (G. 546/2); Yûsuf-ı ahd (G. 440/2); zamâne Yûsufu (G. 462/3); Yûsuf-cemâl (G. 620/6).

Hız. Yûsuf ile birlikte adı geçen diğery peygamberler: Hz. Yâkup, Hz. Eyûp, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ, Hz. Muhammed (s.a.v).

4.8. Hz. Eyûp

4.8.1. Sabır Timsali Olması

Kaynaklarda Hz. Eyûp sabır timsali oluşuyla geçmektedir. Divan şiirinde de en çok bahsedilen özelliğı sabrıdır. Çok varlıklı olmasının yanında hanımı ve evlatlarıyla dünya mutluluğuna sahip olması dolayısıyla Allahü Teâla tarafından imtihan edilmiştir. Önce malını mülkünü daha sonra da evlatlarını kaybetmesine rağmen sabretmiştir. Hastalanıp vücudunda yaralar açıldığında ve yaralarına kurt düştüğünde sabretmeye devam etmiştir. Sabrının mükâfatı olarak mucize eseri ayağını yere vurduğunda çıkan sudan içip yıkanarak maddi manevî bütün sıkıntılarından kurtulmuştur. Allah onu iyileştirerek yeniden evlatlar, mal ve mülk vermiştir (Pala, 2004: 143-144).

İncelenen divanlarda Hz. Eyûp'un kıssasına Ahmed-i Dâ'î, Şeyhî ve Necatî Bey'in telmihte bulunduğı görölmüştür. Ahmed-i Dâ'î, Hz. Eyûp'un sabrı sonunda mükâfat olarak mucize eseri iyileşmesini iktibasla birebir aktarmaktadır.

Revânı sâz ider ol bâğ içinde şadı revân

Zülâl-i mugteselün fihi bâridun ve şarâb (AD, 253/7)

[O bahçenin içinde ruhun sevincini akıtır. "Ayağını yere vur! İşte sana yıkanılacak ve içilecek soğuk bir su"¹³]

Şeyhî, Hz. Eyûp'u Hz. Nûh ve Hz. Yûsuf ile birlikte anmıştır. Şeyhî, Hz. Nûh'un ömrüne ve Hz. Eyûp'un sabrına sahip olsa bile Hz. Yûsuf gibi olan sevgilinin ayrılığına dayanamayacağını söylemektedir.

Sabr-ı Eyyûb ile Şeyhî nice bir katlanasın

Tut ki ol hüsn ile Yûsuf olasın ömr ile Nûh (ŞD, G. 13/7)

¹³ Sâd, 42

[O (sevgili) güzellikte Yûsuf gibi olunca sende Nûh'un ömrü ve Eyûp'un sabrı da olsa nasıl katlanırsın?]

Necatî Bey, bir beytinde sabır göstermede Hz. Eyûp'tan bile daha üstün olduğunu söylerken başka bir beytinde bir anı bin yıla denk gelen ayrılığın acısına dayanabilmek için Hz. Eyûp'un sabrının şiddetini göstermeyi ve onun gibi bir mükâfat almayı, böyle bir kavuşma beklediğini söylemektedir.

Şol kadar çektim belâ-yi hecri kim

Sabr-ı Eyyûb etti tahsin el-gıyâs (NBD, G. 38/4)

[Ayrılık belasını o kadar çektim ki Eyûp'un sabrı (bile) takdir etti, el medet!]

Bir demi bin yıl kadardır derd-i hecrin ey tabîb

Vasl umarız ömr-i Nûh u şiddet-i Eyyûb ile (NBD, G. 506/4)

[Ey doktor, ayrılığının derdinin bir anı bin yıla bedeldir. Nûh'un ömrü ve Eyûp'un sabrının şiddetiyle bir kavuşma bekleriz.]

Necatî Bey, aşağıdaki beytinde de Hz. Eyûp ile birlikte bir kıyasta bulunarak Hz. Eyûp'un bile bela çekmede kendinden aşağıda olduğunu söylemektedir.

Ten derdi gibi olmaz imiş derd-i dil ü cân

Eyyûb dahi döymeye ben denlü belâya (NBD, G. 444/2)

[Gönül ve can derdi beden derdi gibi olmazmış. Eyûp bile benim kadar (şiddetli) belaya düşmesin.]

Hz. Eyûp'la ilgili hususlara yalnızca Ahmed-i Dâ'î, Şeyhî ve Ahmed Paşa divanlarında rastlanmıştır. Necatî Bey, Hz. Eyûp ile ilgili hastalığa yaklanarak belaya düşmesine telmihte bulunsa da genellikle sabır göstermedeki üstünlüğü ile ele alınmış bu anlamda âşık ile ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte ömrünün uzunluğu konusunda Hz. Nûh'a da değinilerek sabrın zorluğu ve şiddetine dikkat çekilmiştir.

Ahmedi Dâ'î Divanı; mugteselün fihi bâridun ve şarâb (253/7)

Şeyhî Divanı; Sabr-ı Eyyûb (G. 13/7).

Necatî Bey Divanı; Sabr-ı Eyyûb (G. 38/4); Eyyûb (G. 444/2); ömr-i Nûh u şiddet-i Eyyûb (G. 506/4).

Hız. Eyûp ile birlikte adı geçen diğery peygamberler: Hız. Nûh, Hız. Yûsuf.

4.9. Hız. Mûsâ

4.9.1. Yed-i Beyzâ Mucizesi

Yed-i Beyzâ (beyaz el) mucizesi, Hız. Mûsâ'nın peygamberliğini kanıtlamak için gösterdiği bir mucizedir. Hız. Mûsâ, kavminin onun peygamber olduğuna inanmayacakları endişesini dile getirince Allahü Teâla kendisine “Asa” ve “Yed-i Beyzâ” mucizelerini bahşetmiştir. Allah, Hız. Mûsâ'nın asasının yılanı dönüşmesinden sonra ona elini koynuna sokmasını emreder. Hız. Mûsâ elini koynundan çıkarınca elinin beyaz lekelerle kaplı olduğunu görür. Allahü Teâla'nın emri üzerine Hız. Mûsâ bir kez daha elini koynuna sokup çıkardığında eli eski haline döner ve eskisi gibi olur (Harman, 2013).

Hız. Mûsâ'nın “Yed-i Beyzâ” mucizesi incelenen divanlarda Şeyhî dışında diğery şairlerin hepsinde görölmektedir. Beyitlerde çoğunlukla “Yed-i Beyzâ” ifadesiyle direkt olarak geçmekte olup bir beyitte “dest-i Kelîm” ifadesiyle kıssaya telmih yapılmıştır.

Şehinşeh mîr Mûsî kim Yed-i Beyzâsıdur mu‘ciz

Anun fethi durur şâhid yed-i kudretde beyzâya (AD, 21/3)

[Şahlarşahı Mûsâ Bey ki fetihler, onun mucizelerle dolu kudret elinin şahididir.]

Bağay gel kim eyledi peydâ Yed-i Beyzâ semen

Gözün aç kim gösterir ahdar şecerde nâr gül (NBD, K. 15/7)

[Bahçeye gel ki yasemen beyaz el (Yed-i Beyzâ) şeklinde ortaya çıktı ve gözünü aç ki gül kırmızı rengini ve ağaçlar yeşilliğini gösterir.]

Ahmed Paşa, sakiye seslenerek Hz. Mûsâ'nın beyaz elini gösterip inanmayanların gönlünü aydınlattığı gibi onun da böyle bir mucize gösterip gönülleri aydınlatmasını istemektedir.

Ey sâkî-i gül-çehre dili kılmağa rûşen

Gel şâh-ı şükûfe gibi göster Yed-i Beyzâ (APD, K.37/27)

[Ey gül çehreli saki! Gönlü aydınlatmaya gel, çiçeklerin şahı gibi beyaz el (Yed-i Beyzâ) göster.]

Necatî Bey, kasidesinde bu mucizeyi övgüde bulunacağı kişi için bir övgü unsuru olarak kullanmış, onun elini Hz. Mûsâ'nın eline; yaratılışını da Hz. İsâ'nın nefesine benzetmiştir.

Keff-i dür-bahşî kifâyetde hemân dest-i Kelîm

Tab'-ı gevher-zâsı enfâs-ı Mesîhâdur yine (NBD, K. 23/15)

[İnci saçan avucu güçte Mûsâ'nın eli (gibi)dir. Gevher saçan yaratılışı İsâ'nın nefesi (gibi)dir.]

4.9.2. Asa Mucizesi

Hz. Mûsâ'nın asasının cennetteki mersin ağacından yapılmış olduğu Hz. Âdem ile birlikte cenetten getirildiği ve peygamberlerden miras yoluyla Hz. Mûsâ'ya kadar geldiği hakkında bir rivayet bulunmaktadır. Hz. Mûsâ, bu asa ile kayadan su çıkarmak, Kızıldeniz'i ikiye yarmak, gökten kudret helvası indirmek, asayı yılan şekline sokup canlandırmak ve ağaç olup yaprak açmasını sağlamak gibi mucizeler göstermiştir. Yılan ve ejderha şekline girip canlanması edebiyatta en çok anılan mucizelerdir. Hz. Mûsâ'nın zamanında sihir son derece revaçtadır ve Firavun kendisinin Tanrı olduğunu söylemektedir. Hz. Mûsâ, Firavun'u dine davet ettiğinde asa mucizesini gösterir. Asasını yere bıraktığında asa yılan şeklinde olup sürünmeye başlayınca Firavun Hz. Mûsâ'nın sihir yaptığını söylerek bütün sihirbazları toplar. Sihirbazların büyüleri ve sopaları yılan olup sürünmeye başladığında Hz. Mûsâ'nın asası yılanların hepsini yutar. Bunun üzerine bütün sihirbazlar ona iman eder (Pala, 2004: 32).

Hız. Mûsâ'nın asasının yılanı dönüşmesi mucizesine Ahmed Paşa Divanı'nda rastlanılmıştır. Ahmed Paşa, Hız. Mûsâ'nın bu mucizesini güzel bir nedene bağlamaktadır.

Mûsâ yapıştığı için eteğine lûtfunun

Dest-i mübârekinde asâ oldu ejdehâ (APD, K. 3/9)

[Mûsâ senin lûtfunun eteğine yapıştığı için mübârek elinde asa büyük bir yılanı dönüştü.]

4.9.3. Kelîmu'llah Oluşu

Hız. Mûsâ ailesiyle beraber Mısır'a dönmek için yola koyulduğunda Tûr-ı Sîna'ya yaklaşınca şiddetli bir rüzgâr ve yağmur başladığı için yolunu şaşırır. Ateş yakmak istediğinde çakmağı yanmaz. Uzakta bir ateş görür ve ona doğru yaklaştığında ateşin ağacın üstünde olduğunu görür. Korkup geri dönmek istediği zaman ağaçtan “Yâ Mûsâ! Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım” diye bir ses gelir. Bunun üzerine Hız. Mûsâ secdeye kapanır. Bu sırada yeni bir nida “Ben şüphesiz senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar, çünkü sen kutsal bir vadi olan Tuvâ'dasın.”¹⁴. O Zaman Mûsâ, “Ya Rabbi! Bana Zat'ını göster sana bakayım” der. Allah da “Sen Beni göremezsın fakat dağa bak, benim tecellime tahammül edip durursan beni görürsün” şeklinde nida da bulunur. Allah tecellisini dağın üzerinde göstermesiyle dağ parçalanır. Hız. Mûsâ bunu görünce bayılıp düşer. Bu olaydan sonra Mûsâ'ya “Kelîmu'llah” denilir (Pala, 2004: 335).

Ahmed-i Dâ'î, şiirlerinde Hız. Mûsâ'nın Rabb'inden Zat'ını görmeyi dilemesi üzerine “Rabbi Erini”¹⁵ demesi ve Allah'ın “Len Terânî”¹⁶ diye cevap vermesine iktibas yaparak hadiseye telmihte bulunmuştur.

Mûsâ-sıfat ana “erini” çok didüm velî

Hayrân olup tecelliye dîdârı görmedüm (AD, 214/2)

¹⁴ Tâ-Hâ, 12

¹⁵ A'râf, 143

¹⁶ A'râf, 143

[Mûsâ gibi ona kendini göster diye çok dedim ama tecelline hayran olup da yüzünü göremedim.]

Niçe kim sen dir isen len terânî

Benem Mûsî gibi dîdâra müştâk (AD, 136/4)

[Her ne kadar “beni göremezsın” desen de Mûsâ gibi tecelliyi arzulayan benim.]

Aşağıdaki beyitte Hz. Mûsâ’nın Tur Dağı’na yönelmesine telmih vardır.

Dâ’î sakın ki devrûn ile taga düşmesün

Mûsî yolında çok kişinin ‘azmi Tûradur (AD, 53/7)

[Dâ’î, sakın ki eziyetlerinle dağa düşmesin? Mûsâ yolundaki birçok kişinin yolculuğu Tur Dağı’nadır.]

Ahmed Paşa ve Şeyhî, âşığın sevgilinin cemali karşısındaki durumunu Yüce Allah’ın tecellisi karşısında Hz. Mûsâ’nın kendinden geçmesi ve Tur Dağı’nın yarılmasıyla ilişkilendirerek hadiseye telmihte bulunmuşlardır.

Nola gaşy oldum ise hayret ile Mûsâ-vâr

Yâr dîdârı bu dem nûr-ı tecellî mi değil (ŞD, G. 106/6)

[Mûsâ gibi şaşkınlıkla kendimden geçtiysem n olur ki? Şimdi sevgilinin yüzü tecelli ışığı değil midir?]

Kahr u celâl-i hecr ile yarıldı Tûr-ı cân

Sabr ola mı kılınca tecellî cemâl-i dost (ŞD, G. 12/2)

[Ayrılığın büyüklüğü ve yıkıcılığıyla gönül Tûr’u yarıldı. Sevgilinin cemalinin tecellîsi karşısında sabır (mümkün) olabilir mi?]

Pertev-i nûr-ı tecellîden ko yansın cân ü dil

Var Ahmed ben bugün müştak-ı didâr olmuşam (APD, G. 216/5)

[Bırak tecelli nûrundan can ve gönül yansın. Var git Ahmed, ben bugün sevgilinin yüzünü özlemişim.]

4.9.4. Kızıldeniz Hadisesi

Hız. Mûsâ, Mısır'da Firavun'u hak dinine davet edince davete icabet etmediğı için kavmi ile haberleşerek onları Mısır'dan çıkarıp Kızıldeniz'e götürür. Bunu duyan Firavun askerleriyle beraber Hız. Mûsâ'nın peşine düşer. Hız. Mûsâ esasını denize vurunca deniz yarılıp on iki yol açılır ve her kabile açılan bir yoldan gider. Firavun da askerleriyle birlikte onların peşinden gider. İsrailoğulları geçtikten sonra denizdeki yollar tekrar kapanır ve Firavun'la askerleri orada boğulur (Pala, 2004: 334).

Ahmed Paşa, şiirinde Kızıldeniz'de Firavun ve askerlerinin boğulmasını sevgilinin yüzünde canlandırmıştır. Necatî Bey de hadiseye doğrudan telmihte bulunmaktadır.

San leşker-i Fir'avn idi bu hatt-ı gûbarın

Kim ârızın âbında helâk eyledi Mûsâ (APD, G. 8/3)

[Yüzündeki ayva tüyleri sanki Firavun'un askerleriydi ki bu yüzden Mûsâ senin yanağının suyunda onu yok etti.]

Yâ meğer kim leşker-i Für'avnı ederler helâk

Nil şakk olmuş durur Mûsâ elinde bî-gümân (NBD, G. 431/5)

[Şüphesiz ki Firavun'un askerlerini yok etmek için Nil, Mûsâ'nın elinde ikiye bölünmüştür.]

Divan edebiyatının en önemli mazmunları arasında yer alan Hız. Mûsâ, Kelîmu'llâh sıfatıyla anılmakla birlikte eserlerde Tûr Dağı'nda Allah'ın kendisine hitapta bulunması, göstermiş olduğı mucizeleri, Firavun ile mücadelesi, Allah'ı görmeyi dilemesi, Hızır ile yolculuk etmesi gibi hususiyetleri dolayısıyla sıkça yer verilerek telmih ve teşbihte bulunulmuştur (Dereli, 2019: 341).

İncelenen divanlarda Hız. Mûsâ ile ilgili hususlar önemli bir yere sahip olmakla birlikte "Yed-i Beyzâ mucizesi", "asa mucizesi", "Kelîmu'llah sıfatına erişmesi" ve "Kızıldeniz hadisesi"ne bulunulan telmihlerle geçmektedir. Hız. Mûsâ ile ilgili kıssaara en çok yer veren şair Şeyhî olmuştur. Hız. Mûsâ, divanlarda "âteş-i Kelîm, Tûr-ı Mûsâ, asâ-yı Mûsâ,

Yed-i Beyzâ ve dest-i Kelîm” gibi motiflerle geçmiş olup Hz. Îsâ ile birlikte anılmıştır.

Ahmed-i Da’î Divanı; yed-i kudretde beyzâya (21/3); Yed-i Beyzâ (47/3); Mûsî (136/4), (53/7); Mûsî-sıfat (214/2).

Şeyhî Divanı; Tûr için (K. 4/7); Mûsâ-vâr (K. 13/33), (G. 106/6); i’câz-ı Mûsevî (Mus2. I./4); âteş-i Kelîm (Mus2. I/9); asâ-yı Mûsâ (Mus3. V/4); Tûr-ı cân (G. 12/2); Mûsâ (G. 28/2), (G. 194/2); Tûr-ı Mûsâ (G. 130/3); âteş-i Mûsâ (G. 145/6).

Ahmed Paşa Divanı; Mûsâ (K. 3/9), (K. 8/3); Yed-i Beyzâ (K. 3/10); Mûsâ âsâsı (K. 9/5); Yed-i Beyzâ (K. 11/62), (K. 37/27); âteş-i Mûsâ (K. 37/26); Pertev-i nûr-ı tecelli (G. 216/5).

Necatî Bey Divanı; Sâhib-i Tûr (s. 33); Yed-i Beyzâ (K. 15/7); dest-i Kelîm (K. 23/15); Mûsâ için (G. 155/1); Mûsâ (G. 431/5).

Hz. Mûsâ ile birlikte adı geçen diğer peygamberler: Hz. Îsâ, Hz. Muhammed (s.a.v).

4.10. Hz. Dâvud

4.10.1 Sesinin Güzelliği

Allahü Teâla tarafından dağlar ve kuşlar Hz. Dâvud’un emrine verilmiş, onlar da akşam sabah onun tesbihine eşlik etmişlerdir. Hz. Dâvud’un sesinin hem çok gür hem de çok güzel olduğu İslâmî kaynaklarda geçmektedir. Hz. Dâvud, Zebur’u gür ve güzel olan sesiyle okumaya başladığı zaman bütün kurt ve kuşlar durup onu dinler, dağlar yankılanırdı. Hz. Dâvud, sadece sesinin güzelliği ile değil hızlı okumasıyla da tanınmıştır (Harman, 1994).

Nitekim aşağıdaki beyitte de söz söyleyen herkesin Hz. Dâvud’un ezgilerini söylediği belirtilerek Hz. Dâvud’un Zebur’una gönderme yapılmıştır.

Her bir söz ehli nağme-i Dâvûdu sâz eder

Sözün var ise Şeyhî Zebûrundan ezber et (ŞD, G. 9/7)

[Her bir söz sahibi Dâvud'un ezgilerini söyler. Ey Şeyhî, sözün varsa Zebur'undan ezberle.]

4.10.2. Zebur'un İndirilmesi

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Dâvud'a kutsal kitaplardan Zebur'un indirildiğini bildirmektedir. Fakat kitabın içeriğiyle ilgili ayrıntılı bir bilgi verilmemiştir. Diğer İslâm kaynaklarında da Hz. Dâvud'a Zebur'un Ramazan ayında indirilmiş olduğu, kitabın içeriğinde mev'iza ve hikmetli sözlerin var olduğu, Hz. Dâvud'un çoğu zaman onu makamla okuduğu nakledilmektedir (Harman, 1994).

Ahmed-i Dâ'î, şiirinde Hz. Dâvud'u gül dalında öten bülbüle benzetmiştir. Diğer kuşların duvardan Hz. Dâvud'un mescidine tırmanan ve ondan adalet uman davacılar gibi onun etrafını sarmış olduğunu belirtmektedir (Atik Gürbüz, 2020: 78).

Budakda bülbül öter çevresi kamu kuşlar

Özi çü dâvûd u anlar “tesevverü'l-mihrâb” (AD, 1/11)

[Budakta bülbül öter bütün kuşlar çevresinde(dir). Çünkü özü Dâvud(dur) ve onlar da mihraptan aşanlardır¹⁷.]

Ahmed ezelden Zebûr-ı aşkını cânına nakş

Nağme-i Dâvûd ile âvâzını dem-sâz eder (APD, G. 98/5)

[Ahmed aşk Zebur'unu canına işlediğinden beri Dâvud'un ezgisi ile sesini sırdaş eder.]

Hz. Dâvud'un sesinin güzelliğiyle bülbülün sesinin güzelliği arasında bir bağlantı kurulmuştur. Zebur, divan şiirinde şairin aşkıyla şiirinin mükemmelliğini anlatmak için başvurduğu bir motif haline gelmiştir (Bilgin, 2011: 60). Necatî Bey de beytinde şiirin üstünlüğünü ifade etmek için bu yönüyle işlemiştir.

Mızrâb-ı ûd-ı şevk iken bülbülün dili

¹⁷ Sad, 21. Ayetin son kısmı.

Aşkım Zebûrını okuyamaz dili çalar (NBD, G. 133/3)

[Bülbülün dili şevk udunun mızrabıyken dili tutulur da aşkımın Zebûr'unu okuyamaz.]

4.10.3. Demiri İşleyip Zırhı Yapması

Allahü Teâla, İsrâiloğulları'nı savaşın şiddetinden korumak için Hz. Dâvud'a zırh yapmayı öğretmiştir. Hz. Dâvud, demiri yumuşatarak ustaca işlemiş geniş zırhlar yapmasını öğrenmiştir. Hz. Dâvud'un Allah'tan geçimini sağlamak için bir kazanç yolu ihsan etmesini dilemesi üzerine kendisine zırh yapma sanatı öğretilmiştir. Rivayete göre zırh yapıp giyen ilk kişi Hz. Dâvud olmuştur (Harman, 1994).

Necatî Bey, sevgilinin saçlarını zırha; gözünü ise hançere benzeterek Hz. Dâvud'un bu özelliğine teşbihte bulunmuştur.

Acebdır aşkı yolu kim nigârın zülfü derdinden

Asâ Musâ düzetmiştir zırh Dâvûd edinmiştir (ŞD, G. 28/2)

[Aşk yolu öyle acayıptır ki sevgilinin saçının derdinden Mûsâ, asayı; Dâvud, zırhı yapmıştır.]

Saçunı çöz ki zırh adın anmaya Dâvud

Gözünü süz ki takınmaya Erdevân hançer (NBD, K. 7/2)

[Saçını çöz ki Dâvud zırhı hatırlasın. Gözünü süz ki Erdevan hançer takınmasın.]

İncelenen divanlarda Hz. Dâvud ile ilgili konular; “sesinin güzelliği”, “kendisine Zebur'un indirilmesi” ve “demiri işleyip zırhı yapması” münasebetiyle işlenmiş olup “nagme-i Dâvûd, Zebûr-ı Dâvûd, dem-i Dâvûd” gibi motiflerle anılmıştır. Hz. Dâvud ile ilgili bahisler en çok Şeyhî tarafından işlenmiştir.

Ahmed-i Dâ'î Divanı; Dâvûd (1/11). (1/9).

Şeyhî Divanı; nağme-i Dâvûd (G. 9/7); Dâvûd (G. 28,2); Zebûr-ı Dâvûd (G. 60/6).

Ahmed Paşa Divanı; Nagme-i Dâvûd (G. 98/5); dem-i Dâvûd (G. 223/9).

Necatî Bey Divanı; Dâvûd (K. 7/2), Zebûr (G. 133/3).

Hız. Dâvud ile birlikte adı geçen diğerk peygamberler: Hız. Mûsâ

4.11. Hız. Süleymân

4.11.1. Mülkü, Mührü, Saltanatı ve Ordusu

Hız. Süleymân'ın, Rabb'inden kimseye lâıık olmayan bir mülk ve saltanat dilemesi üzerine Allah tarafından duası kabul buyurularak isteği gerçekleşmiştir. İnsanlar, cinler, kuşlar ve rüzgâr onun emrine verilmiştir. Süleymân: “Ey Rabbim! Beni bağışla ve bana öyle bir mülk ihsan et ki, ardından hiç kimseye yaraşmasın. Şüphesiz, bütün dilekleri veren sensin.”¹⁸ (Köksal, 2016: 213).

Hız. Süleymân'ın tahtı; varlığının ve zenginliğinin simgesi oluşuyla edebiyatta, özellikle de divan şiirinde çokça konu edilmiştir. Bazı kaynaklara göre kızıl altından veya çeşitli mücevherlerden yapılmış olan bu görkemli taht, Hız. Süleymân'ın davalarda hüküm verdiği yerdir. Bununla birlikte divan şiirinde Hız. Süleymân ile ilgili anılan diğerk unsurlardan birisi de yüzüğü olmuştur. Rivayetlere göre Hız. Süleymân'ın saltanatı ve gücü bu yüzükte saklıdır (Zavotçu, 2018: 634).

Ahmed-i Dâ'î, şiirinde Çelebi Süleymân'ın övgüsünü yaparken onun zamanın Süleymân'ı olmasıyla güç ve kudret tılsımı oluşunu vurgulamak üzere Hız. Süleymân'a gönderme yapmaktadır. Bunun yanında Hız. Süleymân'ın bütün mülkünün bir yüzükte gizli olması yönündeki rivayete işaret etmektedir.

Şehenşeh mîr Selmân kim Süleymân-ı zamân oldur

Ki devlet tâcı dîn tahtı iderler iftihâr andan (AD, 9/9)

[Şahlarşahı sultan Selmân ki zamanın Süleymân'ı odur. Devlet tacı ve dinin tahtı onunla övünürler.]

¹⁸ Sâd, 35

Süleymân mülki farz it bir yüzükdür

Gerek ol yüzüğe lâyük asâbi' (AD, 11/51)

[Süleymân'ın mülkü farzet ki bir yüzüktür, parmakları ise o yüzüğe layıktır.]

Ahmed Paşa, tasavufî bir yaklaşımla dünyada kanaat sahibi olunursa ahirette de saltanatın Hz. Süleymân'ın mülkünden daha iyi olacağını söylemektedir.

Hâsıl et künc-i ferâgatde kanâ'at gencin

Kim ola saltanatın mülk-i Süleymândan yig (APD, Kt. 19/2)

[Feragat köşesinde kanaat hazinesini elde et ki saltanatın Süleymân'ın mülkünden daha iyi olsun.]

Ahmed Paşa, aşağıdaki beytinde sevgilinin meclisteki yerini Süleymân'ın tahtına benzetmektedir.

Sensin ol kim şeh-nişîn-i bezm-gâhında müdâm

Yâ Süleymân tahtıdır yâ câm-ı İskender güneş (APD, K. 19/22)

[O mecliste devamlı oturan sensin ki (orası) ya Süleyman'ın tahtıdır ya da İskender'in kadehinin güneşidir.]

Hâtem-i mihr-i Süleymândır visâlin dil-berâ

Âzm-i râh-ı menzil-i Dârü's-selâm etsem gerek (APD, G. 171/5)

[Ey sevgili, sana kavuşmak Süleymân'ın mührü olan yüzüğü gibidir. Darüsselama (cennete) doğru yola çıksam gerek.]

Necatî Bey, bazı varlıkların Hz. Süleymân'ın emrine verilmesine telmihte bulunarak onun saltanatının gücüne işaret etmektedir.

Murg u mâhî melek ü ins ü perî vahş ü tuyûr

Ol Süleymân-ı zemân üstüne tir tir titrer (NBD, G. 115/4)

[Kuşlar, balıklar, melek, insan ve peri, vahşi canlılar o zamanın Süleymân'ı önünde tir tir titrerler.]

Divan edebiyatında “müher-i Süleymân” sıkça başvuru olan bir tamlamadır. Şairler, sevgilinin dudağının şeklini yuvarlak ve derli toplu olmasıyla bütün âşıklara boyun eğdirmesi veya güzellerin hepsinin sevgilinin ağzına bakması gibi özellikleriyle Hz. Süleymân’ın yüzüğüne benzetirler (Pala, 2020).

Ahmed Paşa, bir beytinde sevgilinin dudağından çıkan büyüleyici nitelikteki sözlerin tesirli olmasını Hz. Süleymân’ın mührüne benzemesine bağlamaktadır. Başka bir beytinde de sevgiliye yakın olmak için fırsat bekleyen rakibin sevgilinin mührü olan dudağına kasetmesini Hz. Süleymân’ın mührüne bir devin (ya da şeytanın) kasetmesine telmihte bulanarak bu örnek üzerinden canlandırmaktadır.

Lebinin mantıkı teshîri durur ins ü melek

Ol perî-çihre meger müher-i Süleymân götürür (APD, G. 68/2)

[Dudağının sözü insanları ve melekleri tesiri altına almıştır. Meğer o peri yüzlü sevgili Süleymân’ın mührünü taşır.]

Kasd etse nola hatem-i yâkutuna rakîb

Bir dîvdir ki müher-i Süleymâna kasd eder (APD, G. 75/3)

[Rakip yakut taşlı mührüne kasetse n olur? O bir şeytandır ki Süleymân’ın mührüne kasteder.]

Necatî Bey de tıpkı Ahmed Paşa gibi sevgilinin dudağını Hz. Süleymân’ın mührüne benzetmektedir ki insanların ve perilerin Hz. Süleymân’ın emri altında olması gibi sevgilinin dudağının da güzelleri tesiri altına alarak büyülemesine şaşırmamaktadır.

Cânâ güzeller ağzına baksa aceb midir

İns ü peri nigîn-i Süleymâna oldu mum (NBD, G. 360/3)

[Ey sevgili! Güzeller ağzına baksa şaşılır mı? İnsanlar ve periler Süleymân’ın yüzüğüne mum (gibi) oldu.]

Necatî Bey, başka bir beytinde sevgilinin dudakları Hz. Süleymân’ın mührüne benzediği için onu korumakla görevli bekçilerin olduğunu

belirtmektedir. Sevgilinin yüzünün her tarafına dökülen (ejderhaya benzeyen) saçlarının bu yüzden var olduğunu düşünmektedir.

Leblerin mühr-i Süleymân olduguyçün ey peri

Her yandan ejdehalar nigh-bânın senin (NBD, G. 311/2)

[Ey peri! Dudakların Süleymân'ın mührü olduğu için ejderhalar her yönden senin bekçindir.]

Şeyhî de diğer şairler gibi sevgilinin dudağını Hz. Süleymân'ın mührüne benzetmede bulunmuş, aynı zamanda onunla denk tutmuştur.

Güzellik içre hatm eder ol la'1 hâtemi

Ger nakşolursa mühr-i Süleymân'a leblerin (G. 98/4)

[Eğer sevgilinin dudakları Süleymân'ın mührüne resmedilirse o dudak seve seve yüzüğü hatmeder.]

Şeyhî, bir başka beytinde sevgilinin dudağını çevreleyen ayva tüylerini şekil yönünden Hz. Süleymân'ın yüzüğüne benzeterek yüzüğe kastedilmesi hadisesine telmihte bulunmuştur.

Hattın ki çekti hâtem-i yâkûta dâ'ire

Bir mûrdur ki mühr-i Süleymâna kasd eder (ŞD, G. 44/2)

[Sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri yakut yüzüğe daire çekti (sanki) bir karıncadır ki Süleymân'ın mührüne kasteder.]

4.11.2. Kuş Dilini Bilmesi ve Hüdhüd Kuşu

Allahü Teâla tarafından kendisine birçok mucize bahşedilen Hz. Süleymân, kuşlarla ve hayvanlarla konuşabilir, onların dilinden anlarmış (Pala, 2004: 412).

Hz. Süleymân'ın uzakları görebilen, çöllerde suyun yerini havadan tespit edebilen Hüdhüd adlı bir kuşu varmış. Hz. Süleymân sefere çıktığı zaman bu kuşu yanına alır ve böylece konaklama yerlerini su kenarında seçebilirmiş (Pala, 2004: 412).

Ahmed-i Dâ'î, Hüdühüd kuşuna telmihte bulunurken Necatî Bey de Hz. Süleymân'ın kuş dilini bilmesine telmihte bulunarak bunun üzerinden şairliğini övmüştür.

Süleymâna karınca vasf-ı hâlin

Diye hüdühüd gibi hem ola şâfi' (AD, 11/62)

[Karınca Süleymân'a halini arz edip Hüdühüd gibi şefaatçi olsa.]

Bu kuş dilinin oldu Süleymânı Necâtî

İletti sözü Hazret-i Selmâna berâber (NBD, G. 62/7)

[Necatî, bu kuş dilinin (şiirin) Süleymân'ı (hükümdârı) oldu. Sözünü Hazret-i Selmân'la eşit hâle getirdi.]

4.11.3. Karınca Hadisesi

Hz. Süleymân, ordusuyla birlikte Karınca Vadisi'ne gittiğinde bir karınca Hz. Süleymân'ın ve ordusunun bilmeden karıncaları kırmasından endişe ederek diğer karıncaları yuvalarına girmeleri için uyarır. Hz. Süleymân, bunu işiterek karıncaya güven vermek için onunla konuşur (Köksal, 2016: 215-216).

Sen Süleymânı ne dille öge bir mûr-ı za'if

Getire nutka meger lûtfun ile anı kerem (APD, K. 20/23)

[Güçsüz bir karınca senin (gibi) Süleymân'ı hangi dille övsün. Ancak senin lûtfunun keremi onu konuşturabilir.]

Ey şâh-ı hüsn gözle rikâbında kulları

Mûr-ı za'ifi görse Süleymân inân çeker (APD, G. 86/6)

[Ey güzellik şahı! Huzurundaki kullarını gözet. Süleymân zayıf karıncayı görse ona güven verir.]

Sevgilinin padişah olduğu durumda âşıkları onun kuludur. Âşık, padişahı ihsan beklemektedir. Bunu yaparken Hz. Süleymân'ın karıncayla olan hadisesine telmihte bulunmuştur. Kendisini zayıf bir karınca olarak gören âşık, şahından huzurunda bekleyen zayıf kullarını gözetmesinin ve

onların farkına varmasının bekleyişindedir. Aşağıdaki beyitlerde de anlam örgüsü karıncanın zayıflığı üzerine kurulmuştur.

Lutfdur yârin Necâtîye itimdir dediği

Adın anmaktır karıncaya Süleyman bahşîşi (NBD, G. 605/6)

[Necâtî'ye 'itimdir' demesi sevgilinin (ona) lütfudur. Süleymân'ın karıncanın adını anması (ona) bahşıştir.]

Bu cihândır güzelim hüsnüne mağrur olma

Bir zemân ola ki karınca Süleymanlık ede (NBD, G. 518/2)

[Bu (fani) dünyadır güzelim, güzelliğinle gururlanma! Öyle bir zaman gelir ki karınca Süleymânlık eder.]

4.11.4. Rüzgârın Emrine Verilmesi

“Bereketli kıldığımız yere doğru, Süleymân'ın emriyle yürüyen şiddetli rüzgârı, onun buyruğuna verdik. Biz her şeyi biliyorduk.”¹⁹ Ayetinde belirtildiği üzere rüzgâr, Hz. Süleymân'ın emrine verilerek ona istediği gibi kullanma yetkisi verilmiştir.

Ahmed Paşa ve Ahmed-i Dâ'î'nin aşağıdaki beyitlerinde Hz. Süleymân'ın rüzgârla ilgili kıssasına binaen Süleymân ismi tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Kanı emîn-i devlet ü dîn âsaf-ı zamân

Kanı 'imâd-ı mülk-i Süleymân-ı rûzigâr (AD, 13 I/7)

[Hani zamanın Asaf'ı, din ve devletin emini? Hani zamanın Süleymân'ın mülkünün direği?]

Yel götürmüştür Süleymân tahtın ammâ şâhımız

Bir Süleymândır kim anun rahtını deryâ çeker (APD, Müfr. 30)

[Hz. Süleymân'ın tahtını rüzgâr götürmüştür ama şâhımız (öyle) bir Süleymân'dır ki onun eyer takımını deniz çeker.]

¹⁹ Enbiyâ, 81

Hız. Süleymân'ın peygamberlikle ilgili özelliklerinden devlere ve cinlere hükmetmesi, kuşların dilini bilmesi, tahtına oturarak rüzgârla beraber havada seyretnesi vb. gibi mucizelerinin yanısıra efsanelerle süslenmiş olağanüstü kişilik ve özellikleri çeşitli teşbih ve telmihlerle divan şiirinde söz konusu edilmiştir. Hız. Süleymân'ın habercisi olan Hüdhdü kuşu ve Yemen melikesi iken karısı olan ünlü Belkıs divan şiirinin başvurduğu mazmunlardandır (Zavotçu, 2018: 638).

İncelenen divanlarda da Hız. Süleymân'la ilgili hususlar; “mülkü ve saltanatı”, “mührü”, “tahtı ve ordusu”, “kuşların dilini bilmesi” ve habercisi olan “Hüdhdü kuşu”, “karınca hadisesi” ve “rüzgârın emrine verilmiş olması” münasebetiyle ele alınmıştır. Bu bağlamda Hız. Süleymân beyitlerde “mülk-i Süleymân, mühr-i Süleymân, Süleymân-ı rüzgâr, Süleymân tahtı, Süleymân-ı zamân” gibi tamlamalarla işlenmiş olup divanların hepsinde kaydadeğer bir yere sahip olmakla birlikte en çok Necatî Bey'in divanında yer almıştır.

Ahmed-i Dâ'î Divanı; zıkr-i haysü asâb (1/18); Süleymân-ı zamân (3/11), (9/9); Süleymân-ı düvüm (5 III/4); Süleymân mülki (11/51); Süleymân (11/62); mülk-i Süleymân (122/6) ‘imâd-ı mülk-i Süleymân-ı rûzigâr (13/7).

Şeyhî Divanı; Süleymân (K. 2/2), (K. 8/16), (K. 9/24), (G. 98/4); taht-ı Süleymân (K. 6/9), (Mus1. III/4), (G. 22/3), (G. 29/6); hâtem-i Süleymânî (K. 14/17); Süleymân-ı rüzgâr (Mus1. I/10); Süleymân-ı bî-halel (Mus2. III/12); Süleymân-ı şark u garb (Mus4. I/7); mühr-i Süleymân (G. 44/2); Süleymân menzili (G. 51/5); sem'-i Süleymân (G. 56/4); Süleymânımız gerek (G. 95/6); Süleymânın tahtını (G. 102/6), (G. 116/3).

Ahmed Paşa Divanı; Süleymân çerisi (K. 7/7); Süleymân-kadr (K. 18/16); Süleymân tahtı (K. 19/22), (Müfr. 30); Süleymân (K. 20/23), (K. 24/15), (K. 41/10), (G. 86/6); mühr-i Süleymân (G. 68/2), (G. 75/3); hâtem-i mihr-i Süleymân (G. 171/5); tâlib-i mühr-i Süleymân (G. 212/7); Süleymân-ı zamân (Tar. 1/1), ; mülk-i Süleymân (Kt. 19/2), Süleymân tahtı (Müfr. 30).

Necatî Bey Divanı; Süleymân-ı kerem (K. 18/12); Süleymân Peygamber (K. 19/37); mühr-i Süleymân (K. 19/38), (G. 80/3), (G. 460/5), (G. 473/2), G. 536/4); Süleymân yüzüğü (K. 21/3); milket-i Süleymânî (K. 25/5); Süleymân (G. 62/7); Süleymân hâtemi (G. 91/4); Süleymânı zamân (G. 115/4); taht-ı Süleymân (G. 119/3), (G. 134/6); möhr-i Süleymân (G. 206/5), (G. 524/7); nigin-i Süleymân (G. 360/3); Süleymânlık (G. 403/4), (G. 518/2); möhr-i Süleymân (G. 488/6); dîv-i Süleymân oyuncağı (G. 584/3); Süleymân bahşîşi (G. 605/6).

4.12. Hz. Îsâ

4.12.1. Hz. Meryem ve Hz. Îsâ'nın Doğumu

Kur'an-ı Kerim'de yer aldığına göre Hz. Meryem, ailesinden ayrılıp kendisine gösterilen yerde yaşarken Cebrâil'i bir insan suretinde karşısında görünce Allah'a sığınarak kendisine dokunmamasını ister. Melek ise Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olduğunu, ona tertemiz bir erkek çocuk bağışlamak üzere geldiğini söyler. Hz. Meryem'in, kendisine bir erkek eli değmediği, iffetsiz olmadığı halde nasıl çocuğu olabileceğini sorması üzerine melek bunun Allah için kolay olduğunu bildirir.²⁰ Sonuçta Meryem kendisine hiçbir erkek eli değmemişken Îsâ'ya hamile kalır.²¹ Meryem, Îsâ'yı dünyaya getirdikten sonra kavminin yanına döner (Harman, 2000).

Meryem-âsâ bîkr-i fikrinden tevellüd eyledi

Hazret-i Îsâ gibi âlemleri ihyâ eden (NBD, K. 4/3)

[Meryem gibi yeni ve tâze fikrinden meydana geldi. Hz. Îsâ gibi âlemleri canlandırdı.]

Şâh-ı Meryem sıfat u bâd-i dem-i rûhânî

Sebze Hızır oldu sular çeşme-i hayvân bigidir (ŞD, G. 49/2)

[Sular ölümsüzlük suyu gibi taze, Îsâ'nın diriltici nefesi ve vasfı yüce Meryem (gibi)dir ve her yer yeşermiştir.]

²⁰ Meryem, 16-21

²¹ Meryem, 19-22

4.12.2. Beşikteyken Konuşması

Kur'an-ı Kerim'de bildirildiği üzere Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem'e tanıklık etmek için beşikteyken konuşabilmesi onun mucizelerinden bir tanesidir: "Bunun üzerine Meryem çocuğu gösterdi. Onlar; Biz beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz? Dediler. (Allah'ın bir mucizesi olarak İsa şöyle) dedi: Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. O bana kitab verdi ve beni bir peygamber yaptı. Beni, nerede olursam olayım mübarek kıldı. Hayatta bulunduğum müddetçe namaz kılmamı ve zekât vermemi emretti. Beni anneme hürmetkâr kıldı. Beni zorba ve isyankâr yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve dirileceğim gün selam ve emniyet benim üzerimedir."²²

Hz. İsa'nın beşikteyken konuşabilmesine telmihte bulunan Necatî Bey, sevgilinin dudağının Hz. İsa'nın dudağı gibi ölümsüzlük verdiğini söylemektedir.

Derler lebine halk Mesîhâ küçücükten

Kim oldu Mesîhâ gibi gûyâ küçücükten (NBD, G. 401/1)

[Halk, daha küçücükten senin dudağın için Mesîhâ gibi konuşman sebebiyle diriltici dedi.]

4.12.3. Allah'a Yükselişi

Âl-i İmrân sûresinde (3/55) Allah, "Ey İsa! Seni vefat ettireceğim (müteveffike), seni nezdime yükselteceğim (râfiuke), seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfırlardan üstün kılacağım" demektedir (Harman, 2000).

İncil'de Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek öldüğü, cesedinin bir mağaraya konduğu, üç gün sonra dirildiği ve göğe yükseldiği belirtilmiştir. (Okumuş, Kalkışım 2008: 541).

Necatî Bey, aşağıdaki beyitlerde sevgiliyle ilgili bağlamlarda Hz. İsa'ya telmihte bulunmuştur. Bir beyitte sevgilinin yerinin Hz. İsa gibi gökyüzü

²² Meryem, 29-33

olduğunu söyleyerek sevgiliyi yüceltmıştır. Bir diğer beyitte ise Îsâ ve gök kelimelerini deyim içerisinde tevriyeli olarak kullanmıştır.

Ey peri âyinede kim göre tasvirin senin

Âsumân olmuş sanır İsi gibi yerin senin (NBD, G. 314/2)

[Ey peri! Kim aynada senin tasvirini görse Îsâ gibi yerini gökyüzü zanneder.]

Sen melek simâya canlar verdiğim ayb etme kim

Yerde buldu gökte isterken seni Îsâ bugün (NBD, G. 428/6)

[Senin gibi melek yüzlüye canlar verdiğimi ayıplama! Îsâ seni gökde arıyorken yerde buldu.]

Ahmed Paşa, Hz. Îsâ'nın göğe yükselişine telmihte bulunurken aynı zamanda Hz. Yâkup ve Hz. Yûsuf'un kıssasına da göndermede bulunmaktadır.

Tan mıdır Ya'kûb-ı dil anmazsa Yûsuf hüsnünü

K'âsumân-ı câna mi'rac etmege Îsâ yeter (APD, G. 88/4)

[Gönül Yâkup'u, Yûsuf'un güzelliğini anmazsa buna şaşılır mı ki göğüne çıkmaya Îsâ yeter.]

4.12.4. Nefesinin Diriltici Olması

Kur'ân'da Hz. Îsâ'nın hastalara şifa vermesi yanında ölüleri dirilttiği de belirtilmiştir.²³ Hz. Îsâ, İncil'e göre bir ölüyü sargılarıyla birlikte mezarından kaldırıp yürütmüş,²⁴ sinagog reisinin ölen kızını elinden tutarak ayağa kaldırmış²⁵ ve dul bir kadının ölen oğlunun tabutuna dokunduğunda ölü kalkıp oturarak konuşmuştur.²⁶

²³ Âl-i İmrân, 49; Mâide, 110

²⁴ Yuhanna, 11: 17-45

²⁵ Matta, 9: 18-26

²⁶ Luka, 7: 11-15

Divan şiirinde Hz. Îsâ, sevgilinin vuslat vaadinde bulunması ve güzel sözler söylemesi dolayısıyla sevgiliye benzetilmiştir. Sevgilinin âşık için umut verici sözleriyle onu yeniden hayata döndürmesi Hz. Îsâ'nın ölüleri diriltmesiyle ilişkilendirilmiştir (Doğan, 2014: 193).

Ahmed-i Dâ'î, beyitlerinde Hz. Îsâ'nın mucizeleri arasında en çok “nefesiyle ölüleri diriltmesi”ne yer vermiştir. “Saki-yi mahbûp, âb-ı hayât-ı sâki” ifadeleriyle nitelendirdiği sevgiliyi Îsâ-nefesli kabul etmiştir. Ölümsüzlük suyuna sahip olduğu düşünülen Hızır'a ölümsüzlük suyunu sevgili sunmuştur.

İçelüm ol sâki-yi mahbûb elinden kim ola

Sîreti 'Îsî nefeslü sûreti Yûsuf-sıfat (AD, 12/5)

[O güzel sakinin elinden içelim ki ahlakı Îsâ nefesli görünüşü Yûsuf yüzlüdür.]

Sâki-yi 'Îsî-nefes kim zülfini zünnâr ider

Elüme sundı kadeh üstüne hâçın eyledi (AD, 168/4)

[Îsâ nefesli saki ki saçını kuşak yapar. Elime kadehi verip üstüne haç eyledi.]

Şeyhî, sevgilinin gözlerinin öldürücü özelliği olsa da dudaklarının ölümsüzlük suyu sunduğunu bu anlamda gözlerini Azrâil, dudağını ise Hz. Îsâ'nın nefesi ile ilişkilendirmiştir.

Çeşmin öldürse ne gam çeşme-i cân dudağın

Melekü'l-mevt ise ol bu dem-i Îsî mi değil (ŞD, G. 106/2)

[Gözlerin öldürse de dert değil dudakların hayat çeşmesi. O (gözlerin) Azrâil ise bu (dudakların) Îsâ'nın nefesi değil mi?]

Sabâ subhu tebessümden seher yeli teneffüsden

Saçar Ahmedleyin nûru verir Îsîleyin cânı (ŞD, G. 192/2)

[Sabah rüzgârı tebessümünden, seher yeli nefesinden saçar, Muhammed (s.a.v) gibi nûrunu, Îsâ gibi canını verir.]

Ahmed Paşa, iki beytinde sevgilinin dudağının Hz. Îsâ gibi nefes verici özelliğini vurgularken kendisini de bülbül gibi güzeli ve güzelliği övme üstadı sayarak söz söyleme kabiliyetindeki hünerine dikkat çekmektedir. Nitekim öyle güzel bir övgüde bulunmuştur ki sevgilinin gonca gibi kapalı olan ağzı açılmıştır yani sevgiliyi güldürebilmiştir.

Bülbül-i gûya olup medh etse Ahmed lâ'lini

Goncalar Îsâ demîdir diye çâk eyler kefen (APD, G. 239/7)

[Ahmet bülbül gibi şakıyarak senin dudağını övse goncalar bu Îsâ'nın nefesidir diyerek kefenini yırtar.]

Goncalar Îsî demidir diye çâk eyler kefen

Leblerin şevki kılalı bülbül-i gûyâ beni (APD, G. 313/2)

[Dudaklarının arzusu beni öten bülbül (gibi) ettiğinden beri goncalar Îsâ nefesidir diye kefenleri yırtarlar.]

Ahmed Paşa, sevgilinin ağzından çıkan sözlerin aşkı için can vermiş âşığı diriltici nitelikte olduğunu ve bu yönüyle Hz. Îsâ'yla aynı mucizeye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte sevgilinin gamı ve kederinin katlanılamaz olmasına rağmen âşığın yaşayabilmesini sevgilinin var oluşuna bağlamaktadır. Çünkü o nefes bağışlayıcı Îsâ gibidir.

Egerçi mürdeyi Îsâ diriltirmiş du'â ile

Bize sövdükçe cân verir nigârın la'l-i şîrîni (APD, G. 343/5)

[Her ne kadar Îsâ dua ile ölüyü diriltmiş olsa da sevgilinin şirin dudağı bize sövdükçe can verir.]

Ol Mesîhânın gamından çoktan ölürdüm velî

Dirliğim budur ki derler bir perinin cânıdır (APD, G. 106/7)

[O nefes verici sevgilinin gamından şimdiye kadar çoktan ölürdüm ama huzurumun bir perinin canı olduğunu söylerler.]

Çoğu yerde karşılaştığı gibi Ahmed Paşa'nın da birden fazla peygamberi bir arada anarak sevgiliyi bu anlamda yücelttiği görülmüştür. Nitekim aşağıdaki beyitte de Hz. Îsâ'nın can bağışlayıcı özelliğiyle birlikte

aynı zamanda Hz. Yûsuf'un güzelliğine telmihte bulunarak peygamberlerin bu özelliklerini sevgiliye yüklemiştir.

Senindir nutk-ı Îsâ hüsn-i Yûsuf

Ki hem cân-bahşsın hem dil-rübâsın (APD, K. 9/4)

[Îsâ'nın nefesi, Yûsuf'un güzelliği senindir ki hem can bağışlayan hem gönül bağlayansın.]

Ahmed Paşa, diğer beyitlerinde Hz. Îsâ'nın ölüleri diriltme mucizesini sevgilinin dudağına yüklerken aşağıdaki beytinde sevgilinin güzellik unsurlarından saçlarına yüklemiştir. Divan şiirinde sevgilinin kokusunu taşımasıyla bilinen sabânın, Hz. Îsâ gibi çürümüş kemikleri (can vermiş âşıkları) diriltici nitelikte olduğunu söylemektedir.

Ger hem-dem olsa zülfün ile bir nefes sabâ

Îsâ gibi izâm-ı remîme revân verir (APD, G. 94/4)

[Eğer sabah rüzgârı saçın ile bir an dost olsa Îsâ gibi çürümüş kemiklere can verir.]

Necatî Bey ise sevgilinin nefesinin Hz. Îsâ'nın nefesinden bile daha üstün olduğunu vurgulamıştır. Hatta can veren özelliği ile bilinen Hz. Îsâ bile sevgilinin nefesine ulaşabilmek için can verebilir.

İhyâ-yi memât olduğunu bilse deminde

Cân vere idi ermek için bu deme Îsâ (NBD, G. 18/2)

[Ey sevgili, nefesinin ölüleri dirilttiğini bilse bu nefese ulaşmak için Îsâ canını verirdi.]

Leblerin sâgarında sâki-i İsa-nefes

Cü'ra diye ehl-i meclis üstüne cân yağdırır (NBD, G. 149/5)

[Îsâ nefesli sevgili, dudaklarının kadehinde meclistekilerin üstüne kadeh diye can yağdırır.]

Ehl-i diller görücek âyinede tasvirini

Bağrına basmış durur Îsâ'yı Meryem sandılar (NBD, G. 74/3)

[Âşıklar aynada senin tasvirini görünce Meryem'in bağına bastığı İsa sandılar.]

Ben za'îf-ü-nâ-tüvânın bin belâya mübtelâ

Sen Mesihâsan senin bin derde dermândır lebin (NBD, G.310/3)

[Ben aciz ve güçsüzüm, bin türlü belaya müptelayım. Sen Mesih gibisin (sevgili) dudakların bin derde dermandır.]

4.12.5. Körlerin Gözünü Açabilmesi

Hiz. İsa'nın doğuştan kör olanla alacalıyı iyileştirmesi Kur'an-ı Kerim'de²⁷ ve İncil'de²⁸ bildirilmektedir.

İzin tozunu gün gözüne tûtiyâ için

Gökten yere inerse Mesihâya vermezsin (NBD, G. 405/4)

[İsa gökten yere inse (bile) ayağının tozunu güneşin gözüne sürme diye vermem.]

Hiz. İsa, divan şiirinde annesi Hiz. Meryem'in iffeti ve takvâsı, onun masumiyetini kanıtlamak için beşikteyken konuşabilmesi, hastaları iyileştirmesi, ölümlere can vermesi, sofrasının bereketli olması, eşeği, kendini dünya işlerinden soyutlaması, göğe yükselmesi, âhir zamanda yeryüzüne

²⁷ "Allah onu İsrailoğullarına (şöyle diyecek) bir peygamber olarak gönderir: "Şüphesiz ki ben size Rabbinizden bir âyet (mucize, belge) getirdim: Size, kuş biçiminde çamurdan birşey yaparım da içine üflerim, Allah'ın izniyle o, kuş olur; anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiririm ve Allah'ın izniyle ölümleri diriltirim. Evlerinizde ne yiyor ve neleri biriktiriyorsanız size haber veririm." (Âl-i İmrân 3/49) "Allah şöyle diyecektir: "Ey Meryemoğlu İsa! Sana ve annene olan nimetimi hatırla! Hani seni Rûhu'lKudûs (Cebrâîl) ile desteklemiştim. Beşikteyken ve kemâle ermişken insanlarla konuşuyordun. Sana yazıyı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim. İznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapmış ve ona üflemişsin, o da iznimle kuş olmuştu. Anadan doğma kör olanı ve alaca hastalığına yakalanmış kimseyi iznimle iyileştirmişsin. Ölümleri iznimle (hayata) çıkarmıştın. İsrailoğulları'na âyetlerle geldiğin ve onlardan inkâr edenlerin: "Bu ancak apaçık bir sihirdir" dedikleri zaman seni, onlardan korumuştum." (Mâide 5/110)

²⁸ Yuhanna 11; 27-30

inişi, Mehdî'yle beraber Deccâl ile savaştığı gibi özellikleriyle işlenmiştir (Okumuş- Kalkışım: 545).

İncelenen divanlarda da Hz. İsâ ile ilgili işlenen konular; “doğumu ve annesi Hz. Meryem”, “Allah’a yükselmesi”, “nefesi ile ölüleri diriltmesi”, “körlerin gözünü açması” yönündeki hususlar olmuştur. Bu bağlamda Hz. İsâ, şiirlerde “İsâyı Meryem, İsî nefes, Mesîhâ, Mesîh-nefes, mu’ciz-i İsâ” gibi sıfatlarla geçmekte olup Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ, Hz. Muhammed (s.a.v) ve Hz. Hızır ile birlikte anılmıştır. Hz. İsâ’nın telmih ve iktibas yoluyla en çok geçtiği yer ise Necatî Bey Divanı olmuştur.

Ahmed-i Da’i Divanı; İsî nefes (12/5), (168/4), (47/4), (274/2); Mesîh enfâsı (21/16); efsûn-ı Mesîhâ (309/2).

Şeyhî Divanı; dem-i Mesîhâ (K. 3/23); ibni Meryem (K. 7/2); nutk-ı Mesîh-i Meryem (K. 8/12); İsâ makamı (K. 8/15); Mesîh-dem (K. 14/1); enfâs-ı İsevî (Mus2. I/4); İsî-demi (Mus2. II/6); Mesîh-i Meryem (Mus3. V/4); dem-i İsî (G. 47/2), (G. 106/2); bâd-i dem-i rûhânî (G. 49/2); şâh-ı Meryem-sıfat (G. 49/2); Mesîh-i rüzgâr (G. 62/4); dem-i İsâ (G. 68/5); Mesîhî (G. 73/3); İsî-nefes (G. 75/1); Mesîh (G. 129/6); nefh-i İsâ (G. 130/5); mu’ciz-i İsâ (G. 145/6); ihyâ-yı Mesîhâ (G. 148/6); İsî nübüvveti (G. 171/2); Sâki-i İsî-nefes (G. 178/4); Hızır u İsî-i Meryem (G. 179/5); İsî (G. 181/4), (G. 192/2).

Ahmed Paşa Divanı; Mesîh (K. 3/8); İsâ (K. 6 I/4), (K. 11/74), (G. 22/9), (G. 88/4), (G. 94/4), (G. 343/5); nutk-ı İsâ (K. 9/4); yümn-i dem-i Mesîh (K. 6 I/2); dem-i Mesîh (K. 10/7); Mesîhâ-dem (K. 27/14); Mesîhâ (K. 28/16), (G. 106/7); İsâ-nefes (K. 32/8); enfâs-ı Mesîhî (K. 37/1); mu’ciz-i İsâ (K. 37/35); leb-i İsa (K. 38/34); İsâ gibi (G. 94/4); İsî demi (G. 313/2), (G. 154/5); İsâ demidir (G. 239/7); ya Mesîhîsin zamanın (G. 250/2); enfâs-ı nesîm-i İsevî (G. 333/2); Mesîh-dem (Müfr. 5).

Necatî Bey Divanı; Mesîh âsârı (s. 33); İsâyı Meryem (Mes. s. 35), (G. 74/3); İsâ (K. 1/1), (K. 22/11), (G. 18/2), (G. 74/3), (G. 150/3), (G. 155/1), (G. 346/2), (G. 428/6) (G. 622/5); dem-i ‘İsâ (K. 2/25), (Trcb. 1/15); devr-i mihr ü ömr-i Mesîh (K. 6/25); Mesîh-vâr (K. 8/2); Mesîh-i din-i Ahmed (K.

10/17); Mesîh-i Meryem ü Hızr-ı Peygamber (K. 10/33); Hızr u Mesîhâ (K. 17/2); nefha-i Îsâ (K. 17/9); resm-i Mesîhâ (K. 17/20); ta'ne-i Hızr ü Mesîhâ (K. 20/2); ahd-i Îsâ (K. 20/6); har-ı Îsâ (K. 25/12); Hazret-i Îsâ (K. 4/3), (K. 27/3); Îsî-i Peygamber (K. 133/1); Mesîhâ (Mes. 6/s.37), (G. 3/6), (117/3), (G. 178/3), (G. 310/3), (G. 334/5), (G.401/1), (G. 405/4), (G. 422/2), (G. 462/5), (G. 501/6), (G. 618/2) (G. 620/3); Îsâ'ya ümmet (G. 37/3); Îsî-demi (G. 40/5); Mesîh (G. 119/7), (G. 188/4), (G. 360/4); sâki-i Îsâ-nefes (G. 149/5); Mesîh-vâr (G. 169/2); Mesîhâ şîvesi (G. 207/4); Îsî-i zamân (G. 213/3); Meryem-âsâ (G. 311/5); Îsî (G. 314/2); Mezheb-i Îsâ (G. 315/3); mu'ciz-i Îsâ (G. 32/3); Mesîh-nefes (G. 361/2), Mesîhâ gibi (Mes. 6. beyit/s. 37); (G. 401/1), (G. 635/4); Îsî suyu diye (G. 418/5); sûsen-i Îsâ (G. 431/8); Meryem gibi (G. 475/5); Mesîhî (G. 510/2); Îsî-i Meryem (G. 534/5), (G. 545/10).

Hiz. Îsâ ile birlikte adı geçen peygamberler: Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ, Hz. Muhammed (s.a.v).

4.13. Hiz. Muhammed (s.a.v)

4.13.1. Kâinatın Yaratılış Sebebi ve Övünç Kaynağı Olması

Hiz. Muhammed'in (s.a.v) cismanî hayatından başka manevî bir varlığı da bulunmaktadır. Hiçbir şey yaratılmadan önce Hakikat-i Muhammediyye yaratılmış, bütün yaratılanlar bu hakikat üzerine yaratılmıştır. Âlem, bu hakikat üzerine var olmuştur. "Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım" hadîs-i kudsî ifadesiyle bu husus anlatılmaktadır (Demirci, 1997).

Kâinat, Hiz. Muhammed (s.a.v) hürmetine yaratılmıştır. Allahü Teâla, "Sen olmasaydın, hiçbir şeyi yaratmazdım" buyurmuştur (Oruç, 2014: 471).

Nitekim Necatî Bey de bu hadîs-i kudsîyi esas alarak kâinatın yaratılışını O'nun var oluşuna bağlamış; Ahmed Paşa da aynı sebebe tutunarak O'ndan şefaatinı istemiştir.

İzzet denizinde gevher-i pâk

Levlâke lemâ halakte'l eflâki (NBD, s.34)

[O, izzet denizinde tertemiz bir incidir. Nitekim onun hakkında “Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım” buyurulmuştur.]

Seninçin konaklandı çün kâ’inat

Şefâ’at suyundan sun Âb-ı Hayât (APD, K. 2/35)

[Şefaât suyundan (bizlere) ölümsüzük suyu sun. Çünkü kâianat senin için yaratıldı.]

Şeyhî, şiirlerinde Hz. Muhammed’in (s.a.v) kâinatın yaratılışına vesile olmasına değinmiş bunun yanı sıra Allah’ın Hz. Muhammed’i (s.a.v) övebilmek için ismine koymuş olduğu sırdan bahsederek O’nun övgünün en yücesine sahip olması dolayısıyla O’nu övecek cesaretinin olmadığını ifade etmektedir.

Vücudu olmasa maksûd cûd olmaz idi

Vücûdu âlem-i mevcûd cünbüşüne mahâl (ŞD, K. 3/47)

[O’nun mevcudiyeti olmayacak olsaydı cömertlik olmazdı. Onun varlığı bütün yaratılmışların ortaya çıkma sebebidir.]

Ey fahr-ı halk kimde ola zehre medhine

Çün Hak dedi le-amrûke levlâke ve’d-duhâ (ŞD, K. 5/2)

[Ey yaratılanların övücü! Senin övgüne kim cesaret edebilir. Çünkü Allah sana “Leamrûke²⁹ levlâke³⁰ ve’d duhâ³¹” dedi.]

Adının iki harfine eyler işâreti

Anda ki yedi yerde Hudâ andı mîm ü hâ (ŞD, K. 5/20)

[Allah, adının iki harfine (mim ve ha) işaret koydu ki onu yedi yerde andı.]

Hulkuna çünkü Hâlık-ı a’zam dedi azîm

²⁹ Hicr, 72. Ayetin ilk kelimesi “Ömrüne yemin olsun ki.”

³⁰ “Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım” anlamındaki kudsi hadisin ilk kelimesi.

³¹ Duhâ, 1. Ayetin ilk kelimesi “ Andolsun kuşluk vaktine.”

Lâyık-ı hâlayık eyleye mi hulkuna senâ (ŞD, K. 5/21)

[Yüce Allah, senin ahlakını en güzel şekilde yarattım dedi. Yaratılanlar layıkıyla (Sen'in) ahlakını övebilir mi?]

Hiz. Muhammed'in (s.a.v) Ahmed, Mahmud, Muhammed isimlerinde bulunan Hâ-mîm harfleri Kur'ânda ard arda gelen yedi surenin başında geçmektedir. Şeyhî, Allah'ın Hiz. Muhammed'i (s.a.v) anmak için sûrelere bu şekilde isimlendirdiğini düşünmektedir. Bunun üzerine Allah'ın O'na Hâlik-i azîm³² dediğini hatırlatarak Allah'ın övdüğü peygamberi kendisinin gerektiğinde övemeyeceğini belirtmiştir (İspir, 2008: 121).

Necatî Bey, daha doğmadan mucizeleri gerçekleşmeye başlayan Hiz. Muhammed'in (s.a.v) doğduğu gece gerçekleşen mucizeyi hatırlatmaktadır.

Cihâna geldi bülend itdi dînün eyvânın

Revâk-u-tâkını Kısraların edip pâ-mâl (NBD, KNR/5)

[Cihana gelince Kisraların kubbe ve kemerlerini yıkıp dinin köşkünü yükseltti.]

Ahmed Paşa, yerin ve göğün yaratılmasından cennetteki kevserin ve sancığın hazırlamasına kadar O'nun için olduğunu söyleyerek bütün âlemlerin O'nun hürmetine yaratılmış olduğunu söylemektedir.

Seninçin yaraklandı havz u livâ

Seninçin yaradıldı arz u semâ (APD, K. 2/34)

[Cennet havuzu ve sancak senin için hazırlandı. Yer ve gök senin için yaratıldı.]

Necatî Bey de tıpkı diğer şairler gibi Hiz. Muhammed'i (s.a.v) var olan her şeyin yaratılmasına vesile oluşu itibariyle anmakla beraber insanoğlunun en çok beğenileni olarak nitelendirmektedir.

Seninle buldu safâ Ka'be Yâ Nebiyyallah

Senünçün etti bu halkı Mühyemin-i müte'al (NBD, KNR/9)

³²“Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin” (Kalem-4)

[Ey Allah'ın peygamberi! Kâbe seninle safâ buldu. Koruyucu olan yüce Allah, her şeyi senin için yarattı.]

Yeri göği yaratırken eyâ bihîn-i beşer

Hudâ bilür ki vücûd-ı lâtifün idi me'âl (NBD, KNR/10)

[Ey insanoğlunun en çok beğenileni, Allah yeri göğü yaratırken asıl mananın senin latif vücudun olduğunu bilir.]

Hiz. Muhammed (s.a.v), Allahü Teâla'nın sevgilisi olma şerefine nail olmakla birlikte kâinatın, her iki cihanın, peygamberlerin ve insanların övgü kaynağı, şerefi ve iftiharı olmuştur (Yeniterzi, 1989: 290). Bu husus doğrultusunda Hiz. Muhammed (s.a.v), divanlarda “fahr-ı halk, hulâsa-i kevneyn-ü-fahr-i mahlûkât” gibi sıfatlarla işlenerek kâinatın var oluş sebebi olmasının yanısıra kâinatın övünç kaynağı olmasına da dikkat çekilmektedir.

Ey fahr-ı halk kimde ola zehre medhine

Çün Hak dedi le-amrûke levlâke ve'd-duhâ (ŞD, K. 5/2)

[Ey yaratılanların övüleni! Senin övgüne kim cesaret edebilir. Çünkü Allah sana “Leamrûke³³ levlâke³⁴ ve'd duhâ”³⁵ dedi.]

Necatî Bey, Hiz. Muhammed'in (s.a.v) iki dünya serveri ve Habîbu'llah oluşundan bahsederken O'na duyulan hasreti dillendirmiş ve ümmetinin ona olan ihtiyacını ifade etmiştir.

Gel ey hulâsa-i kevneyn-ü-fahr-i mahlûkât

Habib-i Hazret-i Bâri mu'in-i ümmet-i dâl (NBD, KNR/20)

[Ey dünya ve âhiretin özü ve yaratılmışların övücü, yüce Allah'ın sevgilisi, ümmetinin yardımcısı, yol göstereni gel.]

³³ Hicr, 72. Ayetin ilk kelimesi “Ömrüne yemin olsun ki.”

³⁴ Hadis-i kudsî olduğu ileri sürülen, “Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım” anlamındaki ibarenin ilk kelimesi.

³⁵ Duhâ, 1. Ayetin ilk kelimesi “Andolsun kuşluk vaktine.”

4.13.2. Yaratılanların En Hayırlısı ve Peygamberlerin En Üstünü Olması

Son peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v), dinlerin sonuncusu ve mükemmeli olan İslâm dinini tebliğ ederek daha önceki dinleri geçersiz kılmıştır. O'nun peygamberliği insanlığın bütününe kapsamaktadır. O, Allahü Teâla'nın Habîb'i olup peygamberlerin en büyüğü ve yücesidir. O'nun diğer peygamberlerden bir üstün tarafı da kıyamette şefaatin yalnızca kendisine ait olmasıdır (Yeniterzi, 1989: 499).

Nitekim divan şiirinde de Hz. Muhammed (s.a.v), bu yönüyle çokça işlenmiş ve övgüye mazhar olmuştur.

Hazret-i sultân Muhammed şehriyâr-ı milk- dîn

Mansıbı câh-ı Muhammed kâyidi rûhü'l-emîn (AD, 7 /10)

[Hz. Muhammed (s.a.v), din mülkünün hükümdarıdır ve O'nun (yeri) Cebrâil'de kayıtlı yüksek mevkidir.]

Mustafa dîni yüceldi emr-i şer' oldı kavî

Zînet aldı tâc u taht u defter ü dîvân bugün (AD, 5. I/5)

[Mustafa'nın dini yüceldi, şeriatin emri güçlendi. Bugün tac ve taht defter ve divan (O'nunla) süslendi.]

Zîrâ sa'âdet efseri Ahmed başındadır

Hem saltanat yüzüğü Süleymân elindedür (AD, 294/11).

[Çünkü saadet tacı Hz. Muhammed'in (s.a.v) başında, saltanat yüzüğü de Süleyman'ın elindedir.]

Ne şüphe fahr-i rûsûl efdal ü'l-beşer sensin

Gemi'-i kevn-ü-mekân zerre zerre şâhid-i hâl (NBD, KNR/21)

[Şüphesiz Sen, peygamberlerin övücü; insanlığın en hayırlısısın. Kâinatın tamamı zerre zerre bu duruma şâhittir.]

Muhammed ki mahlûkun a'lâsıdır

Cihân nûr-ı hüsnü tecellâsıdır (APD, K. 2/16)

[Hz. Muhammed (s.a.v) ki yaratılmışların en yücesidir. Kâinat onun güzel nûrunun tecellisidir.]

Yâ hâtemür-risâle yâ eşrefü'l verâ

Entellezi teferrede bi'l fazlı ve'l-ulâ (ŞD, K. 5/1)

[Ey yaratılmışların en şereflişi! Peygamberliğin mührü (son peygamber), sen ki fazilette ve yücelikte teksin.]

Ahmed Paşa, peygamberlere verilen mucizeleri peygamberlerin en üstünü olan Hz. Muhammed'in (s.a.v) varlığıyla ilişkilendirerek O'nun yüceliğine işaret etmiş; aynı zamanda Hz. Îsâ'nın diriltici özelliği ile Hz. Mûsâ'nın asa mucizesine telmihte bulunmuştur.

Vaslın beşâreti haberin söyledi Mesîh

Yümninden ol sözün nefesi oldu cân-fezâ (APD, K. 3/8)

[Senin geleceğinin müjdesini Îsâ söyledi. O sözün uğurundan nefesi can arttırıcı oldu.]

Kur'ân-ı Kerim'in Bakara(146)³⁶ ve A'râf(157)³⁷ surelerinde son peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v) gönderileceğinin Tevrat ve İncil'de yazılı olduğuyla birlikte Hz. Îsâ'nın O'nu müjdelediğinin haberi verilmiştir: Meryem oğlu Îsâ da: "Ey İsrâiloğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim. Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici olarak (geldim)." demişti. Fakat onlara apaçık delillerle gelince "Bu, apaçık bir büyüdür." dediler.³⁸ (Aydın, 1992).

³⁶ "O kendilerine kitap verdiğimiz ümmetlerin âlimleri onu o peygamberi oğullarını tanır gibi tanırlar, böyle iken içlerinden bir takımı gerçeği bile bile gizlerler."

³⁷ "Onlar ki, o ümmî peygambere uyarlar, yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılmış bulacakları o peygambere uyup, onun izinden giderler ki, o, onlara iyiyi emreder ve onları kötülüklerden alıkoyar, temiz ve hoş şeyleri kendilerine helâl kılar, murdar ve kötü şeyleri de üzerlerine haram kılar, sırtlarından ağır yükleri indirir, üzerlerindeki bağları ve zincirleri kırar atar, işte o vakit ona iman eden, ona kuvvetle saygı gösteren, ona yardımcı olan ve onun peygamberliği ile birlikte indirilen nûru izleyen kimseler var ya, işte asıl murada eren kurtulmuşlar onlardır."

³⁸ Saff, 6

Musâ yapıştıgıyçin eteğine lûtfunun

Dest-i mübârekinde asâ oldu ejdehâ (APD, K. 3/9)

[Mûsâ lûtfunun eteğine yapıştığı için elindeki asa ejderha oldu.]

Yâ hâtemü'r-risâle yâ eşrefe'l-verâ

Entellezî teferrede bi'l fazlî ve'l-ulâ (ŞD, K. 5/1)

[Ey peygamberliğin mührü (son peygamber), yaratılmışların en şereflişi Sensin ki fazilette ve yücelikte tekinsin.]

Şeyhî, Hz. Muhammed'i (s.a.v) insan-ı kâmil olması dolayısıyla isminin Mustafa koyulmasına dikkat çekmiş dini ve peygamberliği dolayısıyla O'nu en üstün kabul etmiştir.

Cem' eyleyip cem'i kemâlâtı lutf-ı Râb

Bir zât-ı ekmel içre adın kodu Mustafâ (ŞD, K. 5/16)

[Allah, lûtfuyla bütün mükemmellikleri (iyiliği, bilgi ve ahlak güzelliğini) bir mükemmel kişide toplayıp adını Mustafa koydu.]

Aceb mi fazl-ı ilah efdalü'r-rüsûl kılsa

Çü dîn-i ekmel-i edyândır âli hayrû'l-âl (ŞD, K. 3/49)

[Yüce Allah (onu) peygamberlerin en üstünü kılsa şaşılır mı? Çünkü (onun dini) bütün kusursuz dinlerin en yüce ve hayırlısıdır.]

Ahmed Paşa, Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberlikteki üstünlüğünü ilk insanlıkta ve peygamberlikte ilk olan Hz. Âdem'in yaratılışı kadar öncesine dayandırmakta olup Nûr-ı Muhammedî'ye işaret etmektedir.

Pâk olmamışdı gilden eli Âdemin henûz

Sen hâne-i nübüvvete oldukda ked-hudâ (APD, K. 3/28)

[Sen peygamberlik evine kethüda olduğunda henüz Âdemin eli topraktan çıkmamıştı.]

Nübüvvetine şehâdetler etti dört kitâb

Egerçi şâhid-i şer ikidir bilâ-işkal (NBD, KNR/22)

[Şeriatin şahidi şüphesiz iki olsa da dört kitap (onun) peygamberliğine şahitlik etti.]

Necatî Bey, Hz. Muhammed’i (s.a.v), Arabî olmasıyla anmış son peygamber oluşu ile ahir zamanın şerefi olarak nitelendirmiştir.

Fahr-i âlem Muhammed-i Arabî

Enbiyâya egerçi hâtemdir(NBD, Kt. s.33)

[Arap olan Hz. Muhammed (s.a.v), âlemin iftihar kaynağı olduğu gibi peygamberlerin de sonuncusudur.]

Anınla buldu şeref ahir’üz-zaman

Cemâl-i ıyd-ı hümayun ile meh-i şevvâl (NBD, s.33)

[Mübârek bayramın güzelliği nasıl Şevval ayı ile şereflendiyse âhir zaman da O’nunla şeref buldu.]

4.13.3. Nûru ve Güzelliği

Yüce Allah, her şeyden önce, Nûr u Muhammedî’yi yaratmıştır. Bu husus tefsir ve hadis âlimlerince bildirilmiştir ki:

“Cenâb-ı Hak, kendi nûrundan latif ve büyük bir cevher yaratıp, bütün kâinatı sırasıyla vücuda getirdi. Bu cevhere “Nûr-ı Muhammedî denir. Bütün rûh ve cisimlerin başlangıcı ve menşei bu cevherdir.” (Ayvallı, 2015: 8)

Hz. Muhammed’in (s.a.v) nûrunun ilk yaratılan nûr olması sebebiyle O, ruhların babası anlamındaki Ebu’l Ervah ismine sahiptir. Ayrıca Naatlarda, yaratılıştaki ilk peygamberlikte ise son olmasıyla işlenmektedir (Yeniterzi 1989: 440).

Ahmed Paşa, Nûr-ı Muhammedî’nin yaratılışına ve Hz. Âdem’in alnında belirmesine telmihte bulunmakla birlikte; Nûr’u, Hz. Âdem’in alnında görünse bile O’nun ayrılığıyla ümmetin azapta olduğunu söylemektedir.

Fer verdi gerçi çehrene nûr-ı Muhammedî

Hecrin cehennemindedir ümmet ne fâ’ide (APD, G. 261/4)

[Gerçi Muhammed'in nûru yüzüne aydınlık verdi (ama) ne fayda ki ümmet ayrılığın cehennemindedir.]

Şeyhî de Nûr-ı Muhammedî'ye dikkat çekmek üzere bütün kâinatın O'nun nûruyla dolu olduğunu vurgulamaktadır.

Yâ Rab be-hakk-ı Nûr-ı Muhammed ki pertevi

Doldurdu yer ü göğü kamu nûr ile ziyâ (ŞD, K. 5/49)

[Ey Allah'ım Muhammed'in nûru ki (o nûr) ışıktır; bütün yeri göğü nûruyla ışığı doldurdu.]

Şeyhî, sabah yelini nur saçması yönüyle Hz. Muhammed'e (s.a.v); can verici özelliğiyle de Hz. Îsâ'ya benzetmiştir.

Sabâ subhu tebessümden seher yeli teneffüsden

Saçar Ahmedleyin nûru verir Îsileyin cânı (ŞD, G. 192/2)

[Sabah rüzgârı tebessümünden, seher yeli nefesinden, Muhammed gibi nûrunu saçar, Îsâ gibi canını verir.]

Necatî Bey de sevgilinin yüz güzelliğini sevgilinin yanağı ve benleriyle ilgili Hz. Muhammed (s.a.v) ve sahabeleri arasında bir ilişki kurarak betimlemiştir.

Ârızın âyet-i lûtf u hatun i'râb gibi

Yanağın nûr-ı Nebî benlerin ashab gibi (NBD, G. 614/1)

[Yanağın iyilik âyeti, ayva tüylerin irâb gibi, yanağın Peygamber'in nûru, benlerin sahâbeler gibidir.]

Ahmed Paşa, Hz. Muhammed'in (s.a.v) kâinata bir ayna olarak gönderildiğini, bunun da Allah'ın gizli bir hazineyken bilinmeyi murat etmesiyle Nûrunu tecelli etmek istediğini, buna bağlı olarak da O'nun olgunluk ve güzelliğinin mutlak güzellikle dolu olduğunu söylemektedir.

Göstermeğe yer ehline didârı nûrunu

Âyine verdi Tanrı Ta'alâ senin gibi (APD, K. 6 IV/3)

[Dünyadakilere (kendi) nûrunu göstermek için Allahü Teâla senin gibi bir ayna yaratmıştır.]

Pertev-i Zü-l-Celâldir nûr-ı cemâl-i Mustafâ

K'oldu kemâl-i hüsn ile hüsn ü kemâl-i Mustafâ (APD, G. 293/1)

[Muhammed'in yüzünün nûru Allah'ın ışıdır ki Muhammed'in olgunluğu ve güzelliği mutlak güzellik ile oldu.]

4.13.4. Miraç Hadisesi

Miraç kelimesi, “yukarı çıkmak, yükselmek” anlamındaki urûc kelimesinden türemiş olup “yukarı çıkma vasıtası, merdiven” demektir. Terim karşılığı ise Hz. Muhammed'in (s.a.v) göğe yükselerek Allah katına çıkmasıdır. Miraç olayı, Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gidiş; oradan da göğe çıkış halinde yorumlandığı üzere kaynaklarda daha çok “isrâ ve mi'rac” olarak geçse de Türkçe'de iki anlam da kastedilmektedir. Kaynaklarda genellikle miraç hadisesi iki safhada meydana gelmiştir. Hz. Muhammed'in (s.a.v) bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuk, isrâ; oradan göklere yükselmesi de mir'ac olarak ifade edilmektedir (Yavuz, 2020).

Miraç hadisesi, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde ayrıntılı olarak anlatılmış, edebiyatımızda ise “Mi'rac-name” ya da “Mi'racyye” isimli pekçok müstakil eser yazılmıştır. Naatlarda da miraç hadisesi üzerinde önemle durulmuş, neredeyse hepsinde miraç hadisesinden bahsedilmiştir (Yeniterzi, 1989: 471).

Halvetün dünlerini mi'râc ile kadr eylesün

‘Ömrünün günlerini ikbâl ile nûr u za'id (AD, 7/27)

[Yalnızlığın gecelerini miraçla kadir gecesi eylesin. Ömrünün gelecek günlerini de ikbal ve nurla artırsın.]

Cihân mahrecinden hurûc eyledin

Ki mi'râc-ı kurbe uruc eyledin (APD, K. 2/28)

[Cihanın kapısından çıkıp yakınlık miracına yükseldin.]

Sen olsun ki sana selâm etti Hak

Seninle hezârân kelâm etti Hak (APD, K. 2/29)

[Sen O’sun ki Allah sana selâm etti, Senin’le binlerce kelam etti.]

Şeyhî, Hz. Muhammed’in (s.a.v) İsrâ ve Miraç hadisesini, onun büyüklüğünün delili olarak ortaya koymak üzere ayetlerle açıklamaktadır (İsrâ,1).³⁹ Aynı zamanda Sidretü’l- Muntehâ’da Hz. Muhammed’in (s.a.v) edebine değinerek (Necm, 17)⁴⁰ Miraçta Hz. Muhammed (s.a.v) ile Allah arasında geçen konuşmaya yer vermiş, O’nun bu olaydan birçok sır elde ettiğini ifade etmiştir (İspir, 2008: 121).

İsrâ gecesi sırrına seyr etse sidrenin

A’lâ-yı muntehâsıdır ednâ-yı müttekâ

[İsra gecesi sidrenin sırrına ulaşsa en alçak dayanak (onun) en yüce noktasıdır.]

Çün ol seferde maksada tîz eyledin basar

Mâ zâg oldu aynın u kalbın ve mâ tağa

[O seferde maksada çabuk ulaştın çünkü “Gözün kaymadı ve kalbin de sınırı aşmadı.”⁴¹]

Doksan bin oldu bir dem içinde sana nasîb

Şol bahrdan ki yoktur ana hadd ü intihâ (ŞD, K. 5/26, 27, 31)

[Bir an içinde doksan bin kelam San’a nasip oldu. Öyle bir denizdir ki ona sınır ve son yoktur.]

³⁹ “Kulu Muhammed’i geceleyin, Mescidi Haram’dan kendisine bazı âyetlerimizi göstermek için, etrafını mübarek kıldığımız Mescidi Aksâ’ya götüren Allah, her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir. Şüphesiz ki her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla gören O’dur.”

⁴⁰ “Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.”

⁴¹ “Mâ zâğa-lbasaru vemâ tağâ”(Necm, 17).

Şeyhî, başka bir beytinde Necatî Bey gibi miraç hadisesini mertebe olarak ele almış böylelikle Hz. Muhammed'in (s.a.v) eriştiği mertebeye yüceliğini vurgulamıştır.

Ger nerdübân edinse dokuz çerhi akl-ı kül

Bir pâyesine ermeye mi'râcının şehâ (ŞD, K. 5/25)

[Küllî akıl, birleşip dokuz feleği merdiven etse bile miracının bir derecesine erişemez.]

Tapunu eyledi âlemde sâhib ül mi'râc

Zihi inâyet-i Perverdigâr celle celal (NBD, KNR/11)

[Ne güzel ki Allah Celle Celaluhü dünyada eşliğini miracın sahibi eyledi.]

Necatî Bey, Hz. Muhammed'in (s.a.v) miraca yükselişini basamaklar halinde tasvir etmiştir.

Ol gece kim gel dedi mi'râca Hak

Arşa çıkıp Kürsüye basdı ayak

[Allah, o gece miraca gel dedi. (O) arşa çıkıp kürsüye ayak bastı.]

Yüzünü na'leynine sürdü kamer

Var dahi yüzünde tozundan eser

[Ay yüzünü ayakkabılarına sürdü ki hala yüzünde tozundan eser vardır.]

Kabza-i Kavseyne el durdu hemân

Oldu bu meydânda cihân-pehlevân (NBD, Mes. 2)

[Hemen Kab-ı Kavseyn'e durdu. Bu meydanda cihanın kahramanı oldu.]

4.13.5. Ayın İkiye Bölünmesi Mucizesi

Hz. Muhammed'in (s.a.v) büyük mucizelerinden biri de ayın ikiye ayrılmasıdır. Bir müşrik grubunun Hz. Muhammed'in (s.a.v)

peygamberliğine inanmayarak ondan bir mucize göstermesini istemeleri üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v) Efendimize:

“Eğer, sen gerçekten peygambersen, Ay’ı yarısı Kuaykian dağı, yarısı da Ebû Kubeys dağı üzerinde görmek üzere ikiye ayır!..” dediler. Resûlullâh Efendimiz de “Eğer bunu yaparsam îmân eder misiniz?” buyurdu. Onlar; “Evet îmân ederiz” dediler. Resûlullah efendimiz Ay’ın ikiye ayrılması için Allahu teâlâyâ dua eylediler. Cebrâil (as), hemen sevgili peygamberimize geldi ve “Ey Muhammed! Bu gece Mekkelilere, mucizeye seyretmeleri için haber ver, dedi.” Peygamber efendimiz ayın ondördü, bedir yâni tam yuvarlak olduğu gece, Ay’ın ikiye ayrılacağını, ibret almak isteyenlerin seyretmesini bildirdi. O gece sevgili Peygamberimiz mübârek parmağı ile işâret edince, Ay ikiye ayrıldı. Biri Ebû Kubeys diğeri de Kuaykian Dağı üzerinde görüldü. Sonra tekrar gökyüzünde birleşti. Resûlullâh şahid olunuz buyurdu.” (Ayvalı, 2015: 108-109)

Ayın ikiye bölünme mucizesi, edebiyatımızda Kur’an-ı Kerim’de olduğu gibi “şakk’al kamer” şeklinde ele alınmış; Hz. Peygamberin (s.a.v) emriyle ve ilahi yardımla bütün varlıkların ve tabiat olaylarının hareket etmesine çarpıcı bir örnek olmuştur. Dolayısıyla da naatlarda en fazla sözü edilen mucize olmuştur. Ayrıca “şakk’al kamer” mucizesi Hz. Muhammed’in (s.a.v) diğer mucizelerine göre şairane ifadelerle zengin teşbih ve hüsnü tahlillerle işlenmiştir (Yeniterzi, 1989: 473).

Ahmed Paşa ve Necatî Bey de sevgilinin güzellik unsurlarından olan yüzünün parlaklığını vurgulamak üzere Hz. Muhammed’in (s.a.v) mucizesiyle ayın ikiye bölünmesi hadisesine telmihte bulunarak sevgilinin yanakları ile ayın iki parçaya bölünmesi arasında bir ilişki kurmuştur.

Gösterdi cemâlinde senin gün gibi rûşen

Şakku’l-Kameri mu’ciz-i engüşt-i Muhammed (APD, G. 29/2)

[Sanki Hz. Muhammed’in (s.a.v) parmağının mucizesi gün gibi aydınlık yüzünde ayın bölünmesi hadisesini gösterdi.]

Engüşt-i Ahmed olmasa gül yüzde zanbağın

Bedr ayı eylemez idi ey dost iki şak (NBD, G. 272/4)

[Ey sevgili, gül yüzünde yaran olmasa Hz. Muhammed (s.a.v) parmağı ile dolunayı ikiye bölmezdi.]

Ahmed Paşa, Hz. Muhammed'in (s.a.v) mucizelerinden arasından ağacın yürümesi hadisesini hatırlatarak; ayı ikiye bölmekle beraber diğer mucizelerinin önemini dile getirmiştir (Yeniterzi, 1989: 474).

Bir parmağınla sîbini şakk eyledin mehin

Meşy etse da'vetinle şecer tan mıdır şehâ (APD, K. 3/14)

[Ey sevgili, bir parmağınla ayı elma gibi ikiye böldün. Davetinle ağaç yürüse buna şaşılır mı?]

Hz. Muhammed'in (s.a.v) daveti üzerine ağacın hareket etmesi; O'nun varlıklar üzerindeki yetkisiyle ilgili olan mucizelerinden bir tanesidir. Taşlar ve duvarların yanında ağaçlar da O'nun peygamberliğini doğrulayıcı nitelikte birer şahittirler (Yeniterzi, 1989: 481).

Bağlansa emrine nola şems ü kamer kemer

Nûrunla buldu neşv ü nemâ iki hod-nümâ (ŞD, K. 5/24)

[Güneş ve ay kemer gibi emrine bağlansa ne olur? Kendini gösteren iki şey nûrunla gelişip büyüdü.]

4.13.6. İlim Sahibi Olması

Hz. Muhammed (s.a.v), okuma yazma öğrenmeyip herhangi bir ilim öğreniminde bulunmadığı için ümmî olarak nitelendirilir. O'nun ilmi Allah'tandır (İspir, 2008: 119). Ümmîlik, başkaları için bir eksiklik sayılmaktayken O'nun için bir meziyettir (Mertoğlu, 2012).

Naatlarda; Hz. Muhammed'in (s.a.v) okuma yazma bilmemesine rağmen Levh-i Mahfuz'da yazılan ilahi ilimlere aşina olduğu, yazı tahtası ve kaleminin de Levh-i Mahfuz ve kalem olduğu dile getirilir. Bununla birlikte, gayb kitabını talim edilmeden ezberlediği ve kendisine Ümmî denilmesine rağmen arif ve Ümmü'l Maarif olan Hz. Muhammed'in (s.a.v) öğreticisinin Allahü Teâla olduğu ifade edilir (Yeniterzi, 1989: 329).

İncelenen divanlarda Hz. Muhammed'in (s.a.v) birçok yönü ele alındığı gibi ilmî üstünlüğü de şairler tarafından vurgulanmaktadır.

İlmin kitâbı noktasıdır levh ile kalem

Feyzin bihârı katresidir arz ile semâ (APD, K. 3/19)

[Levh ile kalem iliminin kitabının noktasıdır. Yüryüzü ve gökyüzü, Sen'in feyzinin denizlerinin damlasıdır.]

Emin-i cenâb-ı mu'allâ-yi Hak

Mürebbi-i halk u mürebbâ-yi Hak (APD, K. 2/20)

[Hz. Muhammed (s.a.v), yüce Allah'ın kendisinden emin olduğu kişidir. (O), halkın eğitimcisi ve kendisi Allah tarafıdan eğitilmiş kimsedir.]

Mürşid gerek ise yeter âsâr-ı Muhammed

Kim arşa vü ferşe irişir şer'i livâsı (ŞD, K. 6/25)

[Mürşid gerekirse Hz. Muhammed'in (s.a.v) eserleri yeter ki (O'nun) sancağının şeriatı arşa ve yeryüzüne erişir.]

Akl-ı inân-keşîde ere mi rikâbına

Der tarrakû önünce çün ervâh-ı asfiyâ (ŞD, K. 5/3)

[Dizgini çekilmiş akıl senin üzengine erişebilir mi? Çünkü saf ve temiz ruhlar senin önünde yürüyerek yol açın derler.]

4.13.7. Gölgesinin Yere Düşmemesi

Hz. Muhammed'in (s.a.v) gözleri uyusa bile kalb-i şerifi uyumazdı. O, aç olarak yatar ama tok kalkardı ve hiç esnemezdi. Nûrani olan mübarek vücudunun gölgesi yere düşmezdi (Oruç, 2014: 520).

Hz. Muhammed'in (s.a.v) bu özelliğine Şeyhî ve Ahmed Paşa'nın şiirlerinde yer verilmiştir.

Sâyen hakîr toprağa salsayidi şeref

Her zerre gün gözüne olur idi tûtiyâ (ŞD, K. 5/8)

[(Sen'in) gölgen alçak toprağı şerefendirseydi, her zerre gün gözüne bir sürme olurdu.]

Sayen düşeydi toprağa bir nûr inerdi kim

Yer yüzü berk uraydı güneş bigi dâ'imâ (APD, K. 3/17)

[Gölgen toprağa düşseydi (sanki) yeryüzünü daima güneş gibi parlatan bir nur inerdi.]

4.13.8. Üzerinde Daima Bir Bulutun Gezmesi

Hz. Muhammed'in (s.a.v) sütannesi Halime'nin yanında bulunduğu zamanlarda oyun oynamak için dışarı çıktığında bulutun başının üzerinde O'nu takip ederek gölgelediği yönündeki rivayetler bulunmaktadır.

Necatî Bey, sevgilinin yüzünü Hz. Muhammed (s.a.v) kadar kutlu kılınmış yüzünü koruyan saçlarını da O'nun başının üzerinde dolaşan buluta benzeterek bu mucizeye telmihte bulunmuştur.

Gün yüzünde zülf-i anber-bâr-ı misk-âsâ-yı dost

Ebr gibidir ki cism-i Mustafâ üstündedir (NBD, G. 121/2)

[Sevgilinin gün yüzündeki misk kokam anber saçan saçları Hz. Muhammed'in (s.a.v) başının üzerinde dolaşan bulut gibidir.]

4.13.9. Yetim Olması

Hz. Muhammed (s.a.v), daha anne karnında iki aylıkken babasının vefat etmesi üzerine yetim kalmıştır (Yılmaz, 2021: 15). Babası Abdullah, en yaygın rivayete göre ticaret için gittiği Suriye'den dönerken uğradığı Medine'de hastalanarak vefat etmiştir (Fayda, 2020).

Divan şiirinde Hz. Muhammed (s.a.v), yetim olması dolayısıyla “dürr-i yetim” (inci tanesi) olarak nitelendirilmiştir. Ahmed Paşa, O eşsiz inciye binlerce salat ve selam göndermektedir.

Hezârân salât ü hezâran selâm

Sana olsun ey dürc-i dürr-i kirâm (APD, K. 2/22)

[Ey şerefli inci cevheri, binlerce salat ve binlerce selam San'a olsun.]

Yek-dânesin cihân sadefinde güher gibi

Ey bî-bedel yetîm onun için denir sana (ŞD, K. 5/18)

[Cihan sadefindeki tek bir mücevher gibisin. Onun için San'a eşsiz yetim denir.]

Ahmed-i Dâ'î ve Necatî Bey, şiirinin mükemmelliğini güzel bir nedene bağlamış; Necatî Bey Hz. Muhammed'i (s.a.v) şiir dünyasını süsleyen eşsiz inci olarak nitelendirirken, Ahmed-i Dâ'î şiirini sedefteki büyük inci şeklinde nitelendirerek Hz. Muhammed (s.a.v) ile şiiri arasında ilişki kurmuştur.

Nazm-ı men dürr-i yetîmest û çi sûd ez-bî-zerî

Rûz-i bâzâr-ı hüner yek cev nemî-âred bahâ (AD, 8/30)

[Benim şiirim (dürr-i yetimdir) sedefteki büyük incidir. Altını olmasa ne çıkar; sana pazar meydanında bir buğday değerinde bile değildir.]

Necatî şi'rine zinet hayâl-i hâs verir

Ne bahr olur bu ki dürr-i yetim ider ta'rif (NBD, G.270/5)

[Necatî'nin şiirini hususi hayâlleri süsler. Bu nasıl bir denizdir ki O, eşsiz inciyi târif eder.]

4.13.10. Güzel Ahlâklı Olması

O'na "Sen yüce bir ahlâk üzerindesin." buyurulmuştu.⁴² Onun ahlâkı ilâhî ahlâk olan Kur'an ahlâkıydı (Pala, 2004: 331).

Hz. Muhammed'in (s.a.v) görünen binlerce mucizesinden en kıymetlisi, edebli ve güzel huylu olmasıydı (Ayvalı, 2015: 405).

Hz. Muhammed'in (s.a.v) ahlaki yapısı naatlarda insan-ı kâmil olarak ele alınırken; onun fiziki güzelliğinin yanında ahlaki güzelliğiyle de eşsiz bir örnek oluşu vurgulanmıştır. Ayrıca hayatından bir kısım örneklerle "güzel ahlak dini" olan İslâmiyet'i bizzat yaşayarak öğrettiği belirtilmiştir (Yeniterzi, 1989: 437).

Ahmed-i Dâ'î, sevgilinin vasıflarını peygamberlerin özelliklerine teşbihte bulunarak sevgiliyi yüceltmekte olup sevgilinin maddi güzelliklerinin yanında huy güzelliğini Hz. Muhammed'in (s.a.v) olgunluğunda bir güzellik olduğunu vurgulamaktadır.

⁴² Kalem, 4

Zâtunda hüsn-i Yûsuf ile hulk-ı Ahmedî

Şâhâ sen meger ki Süleymâna benzedem (AD, 295/4)

[Ey sevgili, seni Süleymân'a benzetirim ama zatında Yûsuf'un güzelliği ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) huyu vardır.]

Çü lûtfu Hızrdır hulkı Muhammed

Mesîhâ gibi olsun ömrü sermed (NBD, Mes. 6/6)

[Çünkü onun huyu Hz. Muhammed (s.a.v), iyiliği Hızır gibidir. İsâ gibi ömrü de ebedî olsun.]

Şeyhî, Hz. Muhammed'in (s.a.v) bütün mükemmellikleri barındırmasıyla insan-ı kâmil oluşunu vurgularken ahlakî mükemmelliğini de kasdetmektedir.

Cem eyleyip cem'-i kemâlâtı lutf-ı Rab

Bir zât-ı ekmel içre adın kodu Mustafâ (ŞD, K. 5/16)

[Allah, lütfuyla bütün mükemmellikleri (iyiliği, bilgi ve ahlak güzelliğini) bir mükemmel kişide toplayıp adını Mustafa koydu.]

4.13.11. Ümmeti ve Şefaati

Hz. Muhammed'in (s.a.v) ümmeti, diğer peygamberlerin ümmetlerinden daha üstün ve daha şerefli kılınmıştır. Hadis-i şeriflerde cennettekilerin üçte ikisinin Hz. Muhammed'in (s.a.v) ümmetinden olacağı bildirilmiştir (Oruç, 2014: 471).

Resûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v), ümmetine altı yerde şefaati edecektir. Bunlardan birincisi; makâm-ı Mahmud denilen şefaati ile bütün insanları mahşerde beklemek azabından kurtaracaktır. İkincisi; şefaati çok olan kimseleri cennete sokacaktır. Üçüncüsü; azap çekmesi gerekenleri azaptan kurtaracaktır. Dördüncüsü; günahı çok olan müslümanları cehennemden çıkaracaktır. Beşincisi; sevabı ve günahı denk olup, A'raf denilen yerde bekleyenlerin Cennete girmelerine yardımcı olacaktır; altıncısı ise cennettekilerin derecelerinin yükselmesi için şefaati etmesidir (Ayvallı, 2015: 425).

Bu der-gehde kim oldı böyle refî‘

Muhammedden özge kim ola şefî‘ (APD, K. 2/37)

[Bu dergâhta kim bu kadar yüce oldu? Hz. Muhammed’den (s.a.v) başka şefaât edecek kim olabilir?]

Seninçin konaklandı çün kâ’inat

Şefâ’at suyundan sun Âb-ı Hayât (APD, K. 2/35)

[Şefaât suyundan (bizlere) ölümsüzük suyu sun. Çünkü kâinat Sen’in için yaratıldı.]

Hz. Muhammed (s.a.v), naatlarda şefaatiyle kurtarıcı olmasının yanısıra sonsuz mutluluğun ve feyzin âb-ı hayatı olarak ele alınmıştır (Yeniterzi,1989: 504).

Gel ey sa‘adet-i fakr ile fahr iden hâce

Şefâ’atin durur ümmet içinde re’s-ül-mâl (NBD, KNR. 31)

[Ey fakirliğin mutluluğuyla övünen efendi⁴³, şefaatin ümmet içinde sermâyedir.]

Ümîddir ki şefâ‘at elini çekmeyesin

Cezâ gününde diger-gûn olur ise ahvâl (NBD, KNR. 57)

[Cezâ gününde halimiz kötü olursa ümid ederim ki şefaât elini benden çekmeyesin.]

Delil-i vâzih-ü-rûşen degil midir bu kim

Huzur-ı ümmet için ol şefî-i yevm-i su’âl (NBD, KNR. 60)

[Hz. Muhammed (s.a.v), ümmetinin huzuru için o sorgu gününün şefaâtçisi olup açık ve âşikâr bir rehber değil midir?]

Za’if ümmeti zulmetde komamağ için

Ziya vü nûrun ile arş-ü-ferş mâlâmâl (NBD, KNR. 26)

⁴³ “El fakru, fahrî -Fakirlik övüncümdür” Hadis-i Şerif

[Güçsüz olan ümmetini karanlıkta koymamak için yer ve gök Sen'in nûrunla dopdoludur.]

Hiz. Muhammed (s.a.v), Hak dinini tebliğ etmek üzere ahir zaman peygamberi olarak gönderilmiştir. Yüce Allah, âlemleri O'nun hürmetine yaratmış ve O'nu seçkin kılmıştır. Hiz. Muhammed'e (s.a.v) duyulan sevgi ve samimiyet divan edebiyatında şairlerin şiirlerine konu olmakla beraber yalnızca O'nu övmek üzere yazılan şiirlerle edebî bir tür olan "Naat" doğmuştur. Şairler, O'nun yüceliğini ayet ve hadislere başvurarak anlatmaya çalışmıştır.

İncelenen divanlarda Hiz. Muhammed (s.a.v) ile ilgili konular geniş bir yere sahip olup, O'nunla ilgili "kâinatın O'nun hürmetine yaratılmış olması", "kâinatın övünç kaynağı olması", "yaratılanların en hayırlısı" ve "peygamberlerin en üstünü olması", her şeyden önce yaratılan "nûru ve güzelliği", "miraç" ve "ayın ikiye bölünmesi mucizesi", onu koruyan "bir bulutun üzerinde gezmesi", "mübarek gölgesinin yere düşmemesi", "yetim oluşu", "insan-ı kâmil olması (ilmi ve ahlâkı)" ve "ümmetine şefaet edecek olması" gibi hususlar işlenmiştir. Bu bağlamda Hiz. Muhammed (s.a.v), şiirlerde; "fah-ı halk, fah-i rûsûl efdal-ül beşer, eşrefü'l-verâ, Mi'râc-ı Muhammed, dürr-i yetîm, engüşt-i Ahmed, hulkı Muhammed, ilmin kitâbı" motifleriyle işlenmiştir. Divan şairleri Hiz. Muhammed'i (s.a.v), kendisinden önceki peygamberlerle birlikte anarak onun üstünlüğünü vurgulamış; bu hususta peygamberlere verilen mucizeleri O'nun varlığıyla ilişkilendirmişlerdir. Ayrıca Hiz. Muhammed'i (s.a.v) şiirlerine konu eden divan şairleri, kendi şiirlerini de yüceltmişlerdir.

Ahmed-i Da'i Divanı; Mustafa dîni (5. I/5); Mi'râc (7/27), (19/34); dürr-i yetîmest (8/30); hazreti sultân Muhammed (7/10), (8/19); câh-ı Muhammed (7/10), (7/19); Mustafâdan mu'cizât (12/21); sultân Muhammed (24/13), (24/25), (24/37); Mustafâ hakı-çün (88/1); Mustafâyıla (137/4); Mustafâ hakı (90/2), (220); Mu'ciz-i Ahmedî (148/3); Muhammed-sîret (167/1); Ahmed (294/11); hulk-ı Ahmedî (295/4).

Şeyhî Divanı; şems-i Muhammed (K. 3/45); Vücudu (K. 3/47); efdalü'r-Rûsûl (K. 3/49); Yâ hâtemür-risâle yâ eşrefü'l verâ (K. 5/1); fah-ı

halk (K. 5/2); rikâbına (K. 5/3); Sâyen (K. 5/8); bî-bedel yetîm (K. 5/18); Adının (K. 5/20); Hulkuna (K. 5/21); Nûrunla (K.5/24); mi'râc (K. 5/25); İsrâ gecesi (K. 5/26); Mâ zâg ve mâ tağa (K. 5/ 27); nûr-ı Muhammed (K. 5/49); âsâr-ı Muhammed (K. 6/25); Mustafa (K. 5/16), (K. 7/29), (Mus5. V/1); Ahmed (K. 8/15), (G. 192/2); adl-i Muhammed (K. 10/5); Mustafâ sıfat (K. 12/18); resûl-i Yezdân (K. 13/39); Mustafâ-sîret (K. 14/23); resûl-ı Hakk (Mus. 1,I/6); dîn-i Muhammedî (Mus2. IV/5); Muhammed hürmetiçün (G. 62/7); Muhammed (G. 145/6); Mi'râc-ı Muhammed (G. 148/6); Ahmedleyin nûr (G. 192/2).

Ahmed Paşa Divanı; Emini cenâb (K. 2/20); dürc-i dürr-i kirâm (K. 2/22); na'leynini arşa kıldın karin (K. 2/27); mi'râc-ı kurb (K. 2/28); sen olsun ki (K. 2/29); Seninçin (K. 2/34-35); Resûl (K. 2/36); Muhammedden özge kim ola şefi' (K. 2/37); vaslın beşâreti (K. 3/8); Mûsâ yapıştıyçin eteğine (K. 3/9); şeb-i mi'râc (K. 3/12); sîbini şakk eyledin mehin (K. 3/14); Sâyen (K. 3/17); ilmin kitâbı (K. 3/19); hâne-i nübüvvete oldukda kedhudâ (K. 3/28); nûr-ı Muhammed (K. 3/30); sultân-ı rüsûl (K. 5/1); Muhammed (K. 2/16), (K. 6 I/4); senin gibi (K. 6 IV/3); eser-i feyz-i Mustafa (K. 6/2); cemâli Muhammed (K. 6/7); Âl-i Muhammed (K. 6 I/18); Sultân-ı enbiyâ (K. 6 II/5); genc-i Mustafâ (K. 9/3); hulk-ı Muhammedî (K. 10/7); şâh Muhammed (K. 11/46), (K. 20/4); Muhammed-âyet (K. 18/29), (K. 21/15); Resûl-i Emîn (K. 29. V/5); mu'ciz-i engüşt-i Muhammed (G. 29/2); Peygamber (G. 136/3); Mustafâcığım (G. 197/1); sen Mustafa için (G. 236/8); Mustafâ (G. 293); nûr-ı Muhammedî (G. 261/4); engüşt-i Peyember (G. 315/5).

Necatî Bey Divanı; mi'râc (Mes. s.2), (Mes. s.3), (KNR/11); Muhammed-i Arabî (Kt. s.33); Anınla (beyit s.33); gevher-i pâk (beyit s. 34); Resûl (Mes. s.36); Peygamber-i hak (Mes. s.37); hulk-ı Muhammed (Mes. 6/6); Cihâna geldi (KNR/5); Seninçin (KNR/9); bihîn-i beşer (KNR/10); hulâsa-i kevineyn-ü-fahr-i mahlûkât (KNR/20); fahr-i rüsûl efdal ü'l-beşer (KNR/21); Nübüvvetine (KNR/22); nûrun ile (KNR. 26); sa'adet-i fakr ile fahr iden hâce (KNR/31); şefâ'at elini (NBD, KNR/57); şefi-i yevm-i su'âl (KNR/60); zât-ı pâk-i Mustafâ (Naat-i Ali/4), (G. 349/4); fahr-i

selâtn-i cihan (K. 1/13); din-i Nebî ihyâsı (K. 4/7); Ahmed (K. 9/2); Muhammed (K. 9/16); Mesih-i dîn-i Ahmed (K. 10/17); dîn-i Nebî (K. 11/3); nûr-ı Ahmed-i Muhtâr (K. 15/1); hâk-i reh-i Mustafâ (G. 81/5); cism-i Mustafâ (G. 121/2); zât-ı Muhammed (G. 269/5); dürr-i yetîm (G. 270/5); engüşt-i Ahmed (G. 272/4); nûr-ı Nebî (G. 614/1).

5. BÖLÜM

5. DİĞER ŞAHSİYETLER

5.1. Hızır

Âb-ı hayat içip ebedî hayata eriştiği inanılan, hakkında peygamber ya da veli olduğuna dair rivayetler olan kişidir. Halk inanışında önemli bir yere sahiptir. Kur'an-ı Kerim'de, Hızır'ın Hz. Mûsâ ile olan macerası anlatılmaktadır (Pala, 2004: 204).

Ahmed-i Dâ'î, şiirlerinde sevgilinin dudaklarının yeniden hayat vermesi dolayısıyla Hızır'ın hayatta olmasını ve ölümsüzlüğe erişmesini buna bağlamaktadır.

Lebünden Hızır olupdur zinde lâ-büd

Hayâtı çeşme-i hayvân bağışlar (AD, 209/3)

[Hızır muhakkak dudaklarından can bulmuştur ki o dudakların hayatı ölümsüz kılar.]

Âb-ı hayvân isteyenler görsün ol şeker-lebi

Ol şeker-leb şerbetinden zindedür Hızır-ı nebî (AD, 86/1)

[Ölümsüzlük isteyenler senin şeker (gibi) dudağını görsünler ki Hızır o şeker dudağının şerbetinden (dolayı) hayattadır.]

Şeyhî de beyitlerinde sevgilinin dudaklarının hayat verici olması ve Hızır'ın bu sudan içmesinden dolayı ebedî hayatı kazandığını söyleyerek sevgiliyi yüceltmektedir.

Hızır ol kadehden içtiğiçün kıldı câvidân

Bir cur'a döktü çeşme-i hayvâna leblerin (ŞD, G. 98/2)

[Dudakların yaşam çeşmesine bir damla döktü ki Hızır o kadehten içtiği için ölümsüzleşti.]

Zülâlin ile yanar âb-ı hayvân

Ki Hızır ol çeşme-i hayvâna teşne (ŞD, G. 163/5)

[Ölümsüzlük suyu sevgilinin tatlı dudağını arzular ki Hızır o ölümsüzlük suyuna susamıştır.]

Ahmed Paşa, sevgilinin dudağının kenarında bulunan ayva tüylerini ölümsüzlük suyunun kenarına bulunan Hızır'a benzetmektedir.

Hattın ki geldi lutf ile lâ'lin kenârına

Bir Hızırdır ki çeşme-i hayvâna kasd eder (APD, G. 75/2)

[Ayva tüylerin lütfedip dudağının kenarına geldi, bir Hızır'dır ki yaşam çeşmesine (dudağına) kasteder.]

Necatî Bey, şiirlerinde sevgilinin dudağını ölümsüzlük suyuna benzeterек ölümsüzlük suyu ve sevgilinin dudağı arasında bir ilgi oluşturmuştur.

Lebleri ölümlüsü bir ben değil

Çeşme-i Hızır-ı Peygamber cân verir (NBD, G. 71/6)

[Sevgilinin dudaklarının ölümlüsü yalnızca ben değilim Hızır peygamberin çeşmesi (onun için) can verir.]

Hat belirmiş lâ'l nâbın çevresinde dostum

Çıka gelmiş gûyiyâ Hızır Ab-ı Hayvân üstüne (NBD, G. 535/6)

[Sevgilim, saf dudağının çevresinde ayva tüyleri belirmiş sanki ölümsüzlük suyunun üzerine Hızır gelmiş.]

İncelenen divanlarda Hızır, en çok ölümsüzlük suyunu bulup ölümsüzlüğe erişmesi ve sevgilinin dudaklarının ölümsüzlük suyuna benzetilmesiyle ele alınarak bu bağlamda “ab-ı hayat, ab-ı hayvan, çeşme-i hayvan, çeşme-i cân” motifleriyle anılmıştır.

Ahmed-i Dâ'î Divanı: Hızır (6/10), (17/48), (39/3), (44/3), (47/4), (121/6), (123/3), (164/1), (189/2), (203/3), (209/3), (231/4), (255/4), (264/2), (268/2), (271/5), (300/4), (325/3); Hızır-likâ (3/9); Hızır-ı nebî

(86/1); Hızr-ı zinde (274/2); Hızr-ı zinde dil (9/4); âb-ı hayât-ı Hızr (68/1); Hızr-dem (167/1).

Şeyhî Divanı: Hızr-ı nebâtın çeşme-i hayvânı (K. 9/4); Hızr u Sikender (K. 11/13); sebze-i Hızr-veş (K. 13/5); be-Hızr u Sikenderî (K. 13/20); sebz-i hızz-ı bahâr (K. 14/3); Hızrî-dem (Mus1. III/2); âb-ı Hızır (G. 9/4); Hızr-ı zamân (G. 31/5); Hızr u İskender (G. 39/6); Hızr yüzlüler (G. 39/6); Hızr (G. 49/2), (G. 102/5), (G. 134/8), (G. 148/3), (G. 163/5); Sikender-âsitân u Hızr-sûret (G. 59/10), Hızır (G. 68/5); Hızr-veş (G. 130/5); Hızr-ı sırâb (G. 162/3); Hızrın kerameti (G. 171/2); Hızr u İshî-i Meryem (G. 179/5); ol Hızr (G. 190/4); Hızr-sıfat (G. 201/3).

Ahmed Paşa Divanı: Hızır gibi (K. 2/119); Hızra (K. 6 II/9), (K. 32/13); Hızr-ı hat (K. 11/78), (G. 223/6), (G. 289/4), (G. 325/5); Hızrın (K. 15/26); Hızr-veş (K. 16/10); Hızr-dem (K. 32/8); Hızrdır ki (G. 75/2), (G. 87/7); Hızr (G. 125/2), (G. 133/3), (G. 137/3), (G. 286/3); Hızrısın (G. 223/9).

Necatî Bey Divanı: Hızr-vâr (K. 6/5), (K. 21/20); Hızr gibi (K. 7/18), (G. 110/5); (K. 11/17); Mesih-i Meryem ü Hızr-ı Peygamber (K. 10/33); Hızr u Mesihâ (K. 17/2); ta'ne-i Hızr u Mesihâ (K. 20/2); Şehenşeh Hızr (K. 25/19); çeşme-i Hızr (Tcb1/13); (Kt. 40); Hızr gel yetiş (Mer. 249); Hızr-dem (G. 115/2); Hızrın Çeşme-i Hayvânı (G. 177/1); Âb-ı Hızır (G. 184/9), (G. 381/1); hatt-ı Hızır (G. 301/5); Hızr u İlyâs (G. 326/3); Hızr (G. 338/2), (G. 460/2), (G. 535/6), (G. 622/5); Hızr-ı zinde (G. 474/4).

5.2. İlyâs

Bir rivayete göre Hızır, arkadaşı İlyâs'la beraber İskender'in yanında bulunmuş karanlıklar ülkesinde ona kılavuzluk edip âb-ı hayatı aramaya koyulurlar. İlk başta denizde daha sonra karada yolculuk yaptıktan sonra İskender onların yanından ayrılır. Birçok maceradan sonra Hızır ve İlyâs bir pınar başında otururlar. Hızır, o suda elini yıkarken yanlarındaki pişmiş balığa yanlışlıkla bir damla su damlar. Balık canlanıp suya atlayarak gözden kaybolur. Onlar da âb-ı hayatı bulduklarına kanaat getirip sudan kana kana

içerler. Böylece âb-ı hayatı bulan İlyâs ve Hızır ölümsüzlüğe kavuşur (Pekolcay, Eraydın, 1975:103-4).

Başka bir rivâyete göre Allahü Teâla Hz. İlyâs'ı kendi katına alıp ona nurdan bir elbise giydirmiş; yeme, içme ihtiyacını kaldırıp ona sonsuz bir hayat nasip etmiştir. Diğer bir rivâyete göre ise; Hz. İlyâs ömrünün sonlarına doğru hastalanarak öleceğini hissetmiş ve bundan dolayı ağlamaya başlamıştır. Allahü Teâla'ya insanların kendinden sonra ne şekilde ibâdet edeceklerinden emin olmadığı için ağladığını söylemesinin üzerine Allahu Teâla ona kıyamete kadar bir hayat nasip etmiştir (Ocak, 1990: 76).

Ele alınan divanlarda Şeyhî dışındaki şairlerin hepsinde Hz. İlyâs'ın adı geçmektedir. Ahmed-i Dâ'î ve Ahmed Paşa Hz. İlyâs'ın ismini tevriyeli olarak kullanmış, aynı zamanda Ahmed-i Dâ'î, Hz. İlyâs'ı kadeh arkadaşı olan Hızır ile birlikte anmıştır.

Bu melâhat ki bugün hüsn ile İlyâs dutar

Yüzini görmese bir dem kamu il yas dutar (AD, 189/1)

[Bu güzellik ki bugün güzellikle İlyâs'ı tutar. Bir an yüzünü görmese bütün elalem yas tutar.]

Çeşme-i hayvân nedür mâ'ü'l-'ineb

Hızr ile İlyâs kimdür hem-kadeh (AD, 231/4)

[Ölümsüzlük suyu nedir üzümün suyu(dur). Hızır ile İlyâs kimdir kadeh arkadaşı(dır).]

Muhabbet kur'ası İlyâsa düşdi

Gönül şâdiye vü il yâsa düşdi (APD, G. 303/1)

[Aşk kurası İlyâs'a çıktı. Gönül mutluluğa ve il yasa büründü.]

Kenar-ı havza mukîm ol nigâr ile kadeh iç

Nite kim âb-ı hayât içdi Hızr ile İlyâs (AD, 264/2)

[Havuzun kenarına otur o sevgili ile içki iç. Nitekim Hızır ile İlyâs böyle ölümsüzlük suyu içti.]

Necatî Bey, sevgilinin dudaklarının âşığa yeniden hayat vermesini Hz. İsâ'nın ölüleri diriltmesine ve Hızır ile İlyâs'a nasip olan ölümsüzlük suyuna teşbihte bulunurken bu mucizenin onlara sevgilinin dudağından geçtiğini düşünmüştür.

Lebinden mu'ciz-i İsâ erişti Hızır u İlyâsa

Yüzünden gün ziyâ almış ay alından münevverlik (NBD, G. 326 /3)

[Dudağından Hz. İsâ'nın mucizesi Hızır ve İlyâs'a erişti. Gün ışığını yüzünden ay ise aydınlığını alından almış.]

Ahmed-i Dâ'î Divanı; hüsn ile İlyâs (189/1); Hızır ile İlyâs (231/4), (264/2).

Ahmed Paşa Divanı; İlyâs (G. 303/1).

Necatî Bey Divanı; Hızır u İlyâsa (G. 326/3).

5.2. Lokmân

Lokmân, halk geleneğinde de farklı karakterle görülen, Kur'an-ı Kerim'de adına bir sure olan tarihi bir şahsiyettir. Lokmân'ın bir peygamber veya nebî olduğuyula ilgili rivayetler bulunsa da çoğunlukluk "Salih bir kul" olduğunu kabul etmektedir. Kur'an'da oğluna verdiği tavsiyeler, onu ahiret konusunda ikaz etmesi gibi yönleriyle bahsedilmektedir (Pala, 2004: 290).

Ne heybet gösterir gerdûn ki dîn etdi Felâtun'u

Ne hikmet harc eder ki devrân ki mât eyledi Lokmân'ı (ŞD, G. 192/4)

[Felek ne heybet gösterir ki Felâtun'u alaşağı etti. Dünya ne hikmet taşı (oynar) ki Lokmân'ı da mağlup etti.]

Lokmân, Ahmed Paşa'nın şiirlerinde hikmetli konuşması ve öğüt vermesi yönleriyle geçmektedir.

Sû-i mizâcın âlemin hikmetle ıslâh etmeğe

Sen Hızır-dem İsâ-nefes Lokmâna sıhhat yaraşır (APD, K. 32/8)

[Âlemin kötü mizacını hikmetle ıslah etmek sen gibi Hızır zamanlı (ve) İsâ nefesli olan Lokmân'a yaraşır.]

Ahmed agzından işit cânâ cemâlin vasfını

Dinlemek hoşdur kişi Lokmân dilinden hikmeti (APD, G. 350/11)

[Ey sevgili, yüzünün vasfını Ahmet'in ağzından dinle. Lokmân'ın dilinden hikmeti dinlemek hoştur.]

Ele alınan divanlarda Lokmân ismi sadece üç yerde görölmüş olup sadece Şeyhî ve Ahmed Paşa'nın divanlarında geçtiğı tespit edilmiştir. Lokmân, beyitlerde hikmetli sözler söylemesi özelliğıyle yer almıştır.

Şeyhî Divanı: Lokmân (G. 192/4)

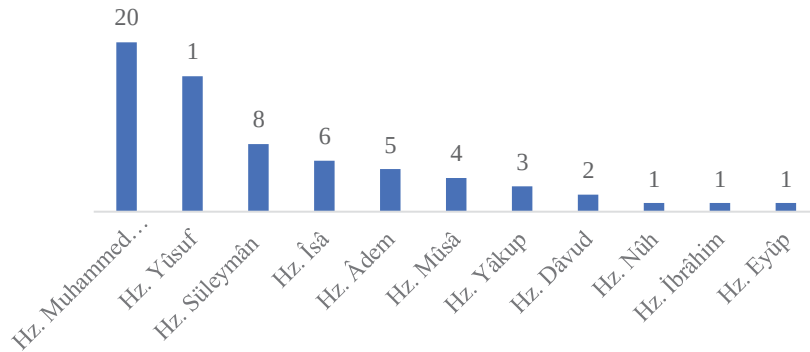
Ahmed Paşa Divanı: Lokmâna (K. 32/8); Lokmân (G. 350/11)

6. BÖLÜM

6. DİVANLARDA PEYGAMBER KISSALARI DAĞILIMI

Tablo 6. 1: Ahmed-i Dâ'î Divanı'nda Peygamber Kıssaları Dağılımı

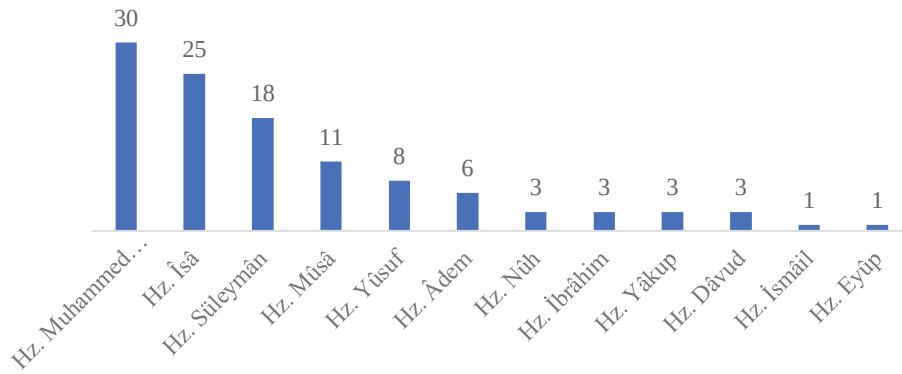
Peygamber	Sıklık	Geçtiği Örnek Bir Beyit
H. Âdem	5	Âb u hevâ-yı cennet ile beslenüpdür ol Pes âdemîde her ne ki var perverıştedür (67/2)
H. Nûh	1	Her kim dilemez gark ola gird-âb-ı muhîte Tiz ele getürsün deniz ol zevrak-ı Nûhı (51/2)
H. İbrâhim	1	Her göz ki gördi bir sanem-i âzerî yüzün Lâ-büd safâsı vardır anun bir Halîl ile (177/3)
H. Yâkub	3	'İşkunda bir benüm bigi gâm-gîn ü hasta-dîl Ya'kûb olursa ol dahı Ken'ân ilindedür (294/ 3)
H. Yûsuf	16	Bana Yûsuf gerekmez sen gereksin Yüzi gül kâmeti süsen gereksin (34/1)
H. Eyûp	1	Revânı sâz ider ol bâğ içinde şâdı revân Zülâl-i mugteselün fihi bâridun ve şarâb (253/7)
H. Mûsâ	4	Mûsî -sıfat ana erini çok didüm velî Hayrân olup tecelliye didârı görmedüm (214/2)
H. Dâvud	2	Budakda bülbül öter çevresi kamu kuşlar Özi çü Dâvûd u anlar tesevverü'l-mihrâb (1/11)
H. Süleymân	8	Süleymân mülki farz it bir yüzükdür Gerek ol yüzüğe lâıyk asâbi' (11/51)
H. İsâ	6	Sâki-yi ' İsî -nefes kim zülfini zünnâr ider Elüme sundı kadeh üstüne hâçin eyledi (168/4)
H. Muhammed (s.a.v)	20	Hazret-i sultân Muhammed şehriyâr-ı milk- dîn Mansıbı câh-ı Muhammed kâyidi rûhü'l-emîn (71/10)

Şekil 6. 1: Ahmed-i Dâ'î Divanı'nda Peygamber Kıssalarının Grafikselsel Olarak Gösterimi “

Tablo 6. 2: Şeyhî Divanı'nda Peygamber Kıssaları Dağılımı

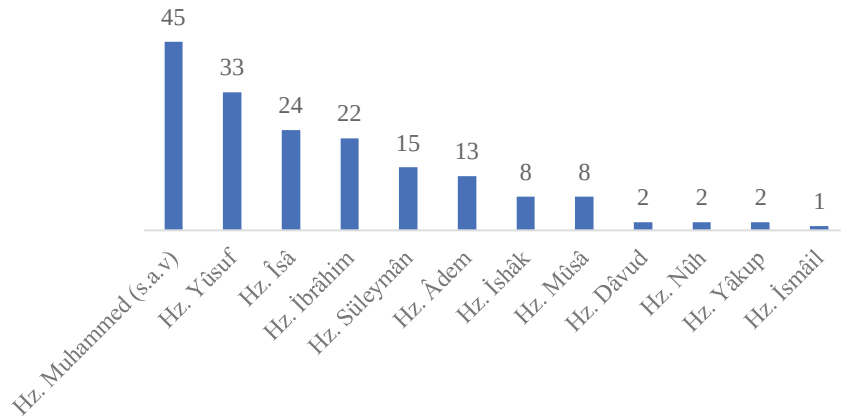
Peygamber	Sıklık	Geçtiği Bir Örnek Bir Beyit
Hz. Âdem	6	Hem hırmen-i şefâ'atının hûşe-çinidir Âdem ki dâne hırsı ile eyledi hatâ (K. 5/17)
Hz. Nûh	3	Hasretinden sanemâ bağrımıza kan dökülür Sanki Nûh âfetidir bahrına tûfân dökülür (G. 68/1)
Hz. İbrâhim	3	Hâl ü hatı bize ades ü sebze-zârdır Minnet Halîl hânına selvâ nedir ya men (K. 7/19)
Hz. İsmâil	1	Teşne dudağıma ab-ı hayvân Cûşân eneginde çâh-ı zemzem (Mus3. V/3)
Hz. Yâkub	3	Ya'kûb-himmet ol bu kamu fakr u hüzn ile Şeyhî eyit ki Yûsuf-ı Ken'an'ımız gerek (G. 95/7)
Hz. Yûsuf	8	Anun içündür çemen mısırında çiçekler azîz Kim dahi gül Yûsufunun gonceler zindanıdır (K. 9/7)
Hz. Eyûp	1	Sabr-ı Eyyûb ile Şeyhî nice bir katlanasın Tut ki ol hüsn ile Yûsuf olasın ömr ile Nûh (G. 13/7)
Hz. Mûsâ	11	Nola gaşy oldum ise hayret ile Mûsâ-vâr Yâr didârı bu dem nûr-ı tecellî mi değil (G. 106/6)
Hz. Dâvud	3	Her bir söz ehli nagme-i Dâvûdu sâz eder Sözün var ise Şeyhî Zebûrundan ezber et (G. 9/7)
Hz. Süleymân	18	Hattın ki çekti hâtem-i yâkûta dâ'ire Bir mûrdur ki mühr-i Süleymâna kasd eder (G. 44/2)
Hz. İsâ	25	Ahmed cemâli gibi bahtın yüzü münevver İsâ makâmı gibi tahtın yeri mükerrem (K. 8/15)
Hz. Muhammed (s.a.v)	30	Cem' eyleyip cem'i kemâlâtı lutf-ı Râb Bir zât-ı ekmel içre adın kodu Mustafâ (K. 5/16)

Şekil 6. 2: Şeyhî Divanı'nda Peygamber Kıssalarının Grafikselsel Olarak Gösterimi

Tablo 6. 3: Ahmed Paşa Divanı'nda Peygamber Kıssaları Dağılımı

Peygamber	Sıklık	Geçtiği Örnek Bir Beyit
Hz. Âdem	13	Cennet-i kuyunda kalırdım ger olmasa rakib Ravzadan Âdem kaçan çıkardı şeytân olmasa (G. 278/3)
Hz. Nûh	2	Aşk vâkıfıdır ki n'îçin yeryüzün gark eyler eşk Nûh âlimdir ki n'îçin âleme tûfân olur (APD, G. 92/9)
Hz. İbrâhim	22	Yandım belâ-yi hecr ile Nemrûd nârından beter Gel ey Halilim bir kadem tâze gülîstân et beni (G. 317/2)
Hz. İsmâil	1	San İsmâ 'ildir çeşmin ki yatar hançer altında Yâ İbrâhimdir zülfün ki olmuş gül-sitân âteş (G. 127/3)
Hz. İshâk	8	Çerâğ-ı meclis-i cândır ruh-ı zibâsı İshâk ın Gümüş serv-i hırâmândır kad-i bâlâsı İshâk ın (G. 155/1)
Hz. Yâkub	2	Büy-i Yûsuf dide-i Yâ'kûba verdiyse basar Ahmed'e cân verdi yârın nûkhet-i pîrâheni (G. 347/7)
Hz. Yûsuf	33	Hatt-ı yazmış dil-berin çâh-ı zenahdânında kim Bu hezârân Yûsuf -ı Mısırîlerin zındânıdır (K. 15/7)
Hz. Mûsâ	8	Mûsâ yapışduğıyçin eteğine lûtfunun Dest-i mübârekinde asâ oldu ejderha (K. 3/9)
Hz. Dâvud	2	Ahmed ezelden Zebûr-ı aşkını cânına nakş Nağme-i Dâvûd ile âvâznı dem-sâz eder (G. 98/5)
Hz. Süleymân	15	Hâtem-i mihr-i Süleymân dır visâlin dil-berâ Âzm-i râh-ı menzil-i Dârü's-selâm etsem gerek (G. 171/5)
Hz. İsâ	24	Bülbül-i gûya olup medh etse Ahmed lâ'lini Goncalar İsâ demidir diye çâk eyler kefen (G. 239/7)
Hz. Muhammed (sav)	45	Gösterdi cemâlinde senin gün gibi rûşen Şakku'l-Kameri mu'ciz-i engüşt-i Muhammed (G. 29/2)

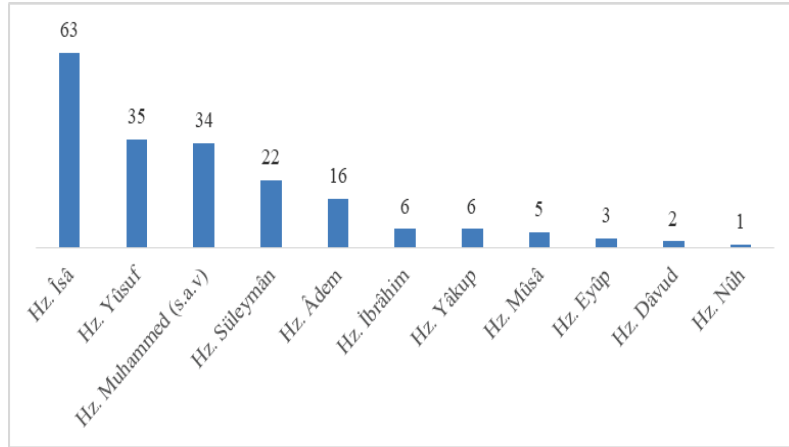

q

Şekil 6. 3: Ahmed Paşa Divanı'nda Peygamber Kıssalarının Grafikselleştirilmesi

Tablo 6. 4: Necatî Bey Divanı'nda Peygamber Kıssaları Dağılımı

Peygamber	Sıklık	Geçtiği Örnek Bir Beyit
Hz. Âdem	16	Yüzünü ey melek-sîret görürse diye hûriler Bu sûret-i beşer gelmiş değildir nesl-i Âdem den (G. 392/4)
Hz. Nûh	1	Bir demi bin yıl kadardır derd-i hecrin ey tabîb Vası umarız ömr-i Nûh u şiddet-i Eyyûb ile (G. 506/4)
Hz. İbrâhim	6	Ey Halilim ne aceb hüsnün gülistanında biz Mezra'î lâ'linde cân ekdikce biter mercimek (G. 327/3)
Hz. Yâkup	6	Gördü hûnin-pirehen gül Yûsufunu lâ-cerem Pir-i Ken'ân gibi eder 'andelib efgân yine (G. 477/3)
Hz. Yûsuf	35	Kamu Yûsuf mu olur hüsn ile Ken'ân ehli Kamu sultan mı olur Mısra ya zındân ehli (G. 619/1)
Hz. Eyûp	3	Şol kadar çektim belâ-yi hecri kim Sabr-ı Eyyûb etti tahsin el-gıyâs (G. 38/4)
Hz. Mûsâ	5	Keff-i dür-bahşî kifâyetde hemân dest-i Kelîm Tab'-ı gevher-zâsı enfâs-ı Mesihâdur yine (K. 23/15)
Hz. Dâvud	2	Mızrâb-ı ûd-ı şevk iken bülbülün dili Aşkım Zebûr ını okuyamaz dili çalar (G. 133/3)
Hz. Süleymân	22	Bu kuş dilinin oldu Süleymân ı Necatî İletti sözü Hazret-i Selmâna berâber (G. 62/7)
Hz. İsâ	63	Meryem-âsâ bıkır-i fikrinden tevellüd eyledi Hazret-i İsâ gibi âlemleri ihyâ eden (K. 4/3)
Hz. Muhammed (s.a.v)	34	Necatî şî'rine zinet hayâl-i hâs verir Ne bahr olur bu ki dürr-i yetim ider ta'rif (G.270/5)

Şekil 6. 4: Necatî Bey Divanı'nda Peygamber Kıssalarının Grafikselsel Olarak Gösterimi

SONUÇ

Bu çalışmada divan edebiyatının en önemli kaynaklarından olan “peygamber kıssaları” üzerinden 15. yy şairlerinden Ahmed-i Dâ’î, Şeyhî, Ahmed Paşa ve Necatî Bey’in divanlarındaki peygamber kıssaları taranarak şairlerin peygamber kıssalarına hangi bağlamda yer verdikleri tespit edilip açıklanmaya çalışılmıştır.

Elde edilen tespitler doğrultusunda Hz. Âdem ile kıssaları hakkında en çok geçen bahislerin “ilk insan olarak ve en güzel şekilde (ahsen-i takvîm) yaratılışı”, “meleklerin ona secde edişi ve şeytanın secde emrine itaat etmeyiş”, “cennette Hz. Havva ile birlikte kandırılıp yasak meyveden yemesi” ve “yeryüzünde ayrı yerlere indirilişleri”, “tövbesinin kabul buyurulması” üzerine “Hz. Havva ile tekrar buluşmaları”, “neslinin türemesi”, “Safîyu’llah oluşu ve ömrünün uzun olması” olduğu görülmüştür. Divanlarda Hz. Âdem’i en çok konu eden şair Necatî Bey olmuş bunun yanısıra gönderme yapılan konular arasında ise en başta Hz. Âdem’in kandırılarak hataya düşmesi ve yeryüzüne indirilişi gelmiştir. Şeyhî ve Ahmed Paşa farklı bir bakışla Hz. Âdem’in hataya düşmesini güzel bir nedene bağlamıştır. Bu anlamda Hz. Âdem, Nûr’unu taşıması ve şefaatine nâil olma arzusu münâsebetiyle Hz. Muhammed (s.a.v) ile birlikte anılmıştır. Birlikte anıldığı diğer peygamber ise Hz. İbrâhim olup kıssalarından “ades” hadisesine ve “Halîlu’llah” olmasına göndermede bulunulmuştur. En çok konu edilen bir diğer husus, Hz. Âdem’in yaratılışı ile ilgili olmuştur. Şairler, Hz. Âdem’i “eşref-i mahlûkat” ve “ahsen-i takvîm” olması yönüyle sevgiliye; hataya düşmesi yönüyle de aşığa benzetmektedirler.

Hz. Nûh ile ilgili en çok ele alınan bahsin “tûfan” hadisesi olmasıyla birlikte gönderme yapılan bir diğer konu “ömrünün uzunluğu” olmuştur. Divan şairlerinden Şeyhî, Hz. Nûh’u hem tûfan hadisesiyle hem de ömrünün uzun olması yönünde ele alırken Ahmed-i Dâ’î ve Ahmed Paşa yalnızca tûfan hadisesine Necatî Bey ise sadece ömrünün uzunluğuna telmihte bulunmuştur.

Hız. İbrâhim ile ilgili geçen bahisler; “babası Âzer’in put yapması”, “puthanedeki putları yıkması”, “tebliği”, “Nemrud tarafından ateşe atılması”, “ateşin gül bahçesine dönüşmesi”, “Halîlu’llah sıfatına erişmesi”, “misafirperverliği”, “Kâbe’nin inşasını devam ettirmesi” ve “ades hadisesi” olmakla birlikte bunların içinde en geniş yere sahip olan hadise “ateşe atılması” olmuştur. Halîlu’llah sıfatına bu esnada eriştiği için ateşle ilgili geçtiği yerlerde ve bazı yerlerde Halîl ve Halîlu’llah sıfatıyla anılmıştır. Şairler bazı yerlerde âşıkları ateşin içine düşen Hız. İbrâhim gibi nitelendirirken bazen de sevgiliyi Halîl olmasıyla nitelendirmişlerdir. Hız. İbrâhim ile ilgili kıssalara en çok telmihte bulunan şair Ahmed Paşa olup divanında on beyitli İbrâhim redifli (G. 195) bir gazeli bulunmaktadır. Ahmed Paşa’dan sonra divanında Hız. İbrâhim’e en çok yer veren şair Necatî Bey olmuştur. Ahmed-i Dâ’î yalnızca Hız. İbrâhim’in babasının put yapmasına, tebliğine; Şeyhî ise ades hadisesine telmihte bulunmuştur.

Hız. İsmâil ile ilgili “kurban hadisesi” ve “zemzem suyunun bulunması” kıssalarına rastlanmış olup Ahmed Paşa’nın kurban hadisesine telmihte bulunduğu beytinde Hız. İsmâil’i babası Hız. İbrâhim ile birlikte andığı görülmüştür. İki peygamber de beyitlerde benzetme unsuru niteliğinde kullanılarak sevgilinin güzelliği yüceltilmiştir. Şeyhî ise Hız. İsmâil’in zemzemi bulmasına telmihte bulunduğu musammatında aynı zamanda birden çok peygamberi anarak sevgiliyi her yönden üstün kılmıştır.

Hız. İshâk’ın isminin sadece Ahmed Paşa divanında geçtiği görülmekle birlikte iki farklı beyitte rastlanılan İshâk ismi 81. Gazelde bir beyitte geçmekteyken 155. Gazelin tamamı ise Hız. İshâk redifiyle oluşmuştur. Bu şiirlerde Hız. İshâk, bir güzellik unsuru olarak kullanılmıştır.

Hız. Yâkup ile ilgili kıssalar incelenen divanların hepsinde yer almakta olup oğlu “Yûsuf’tan ayrılışıyla ona olan hasreti ve bundan duyduğu kederi”, “gömlek hadiseleri”, “ağlamaktan gözlerinin kör olması” ve “kederini yaşadığı evi (külbe-i ahzân)” ile ele alınmıştır. Bu bağlamda Hız. Yâkup, şiirlerde “Ya’kûb-ı dil, dîde-i Ya’kûba, külbe-i ahzân, beytül-hazen” motifleriyle işlenmiştir. Divanında Hız. Yâkup ile ilgili kıssalara en çok yer veren şair ise Necatî Bey olmuştur.

Hız. Yûsuf ile ilgili kıssalar divanlarda geniş bir yere sahip olmakla birlikte onunla ilgili öne çıkan hususlar; “güzelliği”, “kardeşleri tarafından kuyuya atılması”, “köle olarak satılması”, “Züleyhâ ile olan münasebeti”, “zindana atılması”, “zindanda rüya tabir etmesi”, “Mısır’a sultan olması” ve iki yerde geçen “gömlek hadisesi” olmuştur. Bu bağlamda Hız. Yûsuf, divanlarda “Yûsuf u kardaş, Yûsuf hikâyeti, hüsn-i Yûsuf, Yûsuf-ı sâni, gül Yûsufu, Yûsuf-ı gül-pîrehen, Yûsuf-ı Mısır-ı melâhat” gibi motiflerle anılmıştır. Hız. Yûsuf ile ilgili kıssalara en çok yer veren şair Necatî Bey olmuştur.

Hız. Eyûp ile ilgili kıssalara yalnızca Şeyhî ve Necatî Bey’in telmihte bulunduğunu görölmüştür. Şeyhî, Hız. Eyûp’u Hız. Nûh ve Hız. Yûsuf ile birlikte anmıştır. Hız. Eyûp ile ilgili ele alınan konu “hastalığı ve sabrının şiddeti” olup “sabr-ı Eyyûp, ömr-i Nûh u şiddet-i Eyyûp” gibi motiflerle işlendiği görölmüştür.

Hız. Mûsâ ile ilgili hususlar divanların hepsinde önemli bir yere sahip olmakla beraber “Yed-i Beyzâ mucizesi”, “asa mucizesi”, “Kelîmu’llah sıfatına erişmesi” ve “Kızıldeniz hadisesi” kıssalarına bulunulan telmihlerle geçmiştir. Hız. Mûsâ’ya ait kıssalara en çok yer veren şair Şeyhî olmuştur. Hız. Mûsâ, divanlarda “âteş-i Kelîm”, “tûr-ı Mûsâ”, “asâ-yı Mûsâ”, “Yed-i Beyzâ”, “dest-i Kelîm” gibi motiflerle geçmiş olup Hız. İsâ ile birlikte anılmıştır.

Hız. Dâvud ile ilgili “sesinin güzelliği”, “kendisine kutsal kitaplardan Zebur’un indirilmesi” ve “demiri işleyip zırhı bulması” konuları işlenmiş olup “nağme-i Dâvûd, Zebûr-ı Dâvûd, dem-i Dâvûd” gibi motiflerle anılmıştır. Hız. Dâvud’un en çok anan şair Şeyhî olmuştur.

Hız. Süleymân ile ilgili konular; “mülkü”, “mührü”, “saltanatı”, “tahtı ve ordusu”, “kuş dilini bilmesi” ve “habercisi olan Hüdhdüd kuşu”, “karınca hadisesi” ve “rüzgârın emrine verilmiş olması” münasebetleriyle ele alınmıştır. Bu bağlamda Hız. Süleymân divanlarda “mülk-i Süleymân, mühr-i Süleymân, Süleymân-ı rüzgâr, Süleymân tahtı, Süleymân-ı zaman gibi motiflerle işlenmiştir. Hız. Süleymân, divanların hepsinde kayda değer bir yere sahip olmakla birlikte en çok Necatî Bey tarafından anılmıştır.

Hız. İsa ile ilgili işlenen konular; “doğumu ve annesi Hız. Meryem”, “beşikteyken konuşması”, “Allah’a yükselmesi”, “nefesi ile ölüleri diriltmesi”, “körlerin gözünü açabilmesi” şeklinde olmuştur. Bu hususta Hız. İsa divanlarda “İsâyı Meryem, İsa nefes, Mesîhâ, Mesîh-nefes, mu’ciz-i İsa” gibi sıfatlarla geçmekte olup Hız. Yûsuf, Hız. Mûsâ, Hız. Muhammed (s.a.v) ve Hız. Hızır ile birlikte anılmıştır. Hız. İsa’nın en çok geçtiği yer ise Necatî Bey Divanı olmuştur.

Son Peygamber Hız. Muhammed (s.a.v) ile ilgili unsurlar mucizeleri ve üstünlükleri anlatılmak üzere “kâinatın O’nun hürmetine yaratılmış olması”, “kâinatın övünç kaynağı olması”, “yaratılanların en hayırlısı ve peygamberlerin en üstünü olması”, “her şeyden önce yaratılan nûru ve güzelliği”, “miraç olayı”, “ayın ikiye bölünmesi mucizesi”, “onu koruyan bir bulutun daima üzerinde gezmesi”, “mübarek gölgesinin yere düşmemesi”, “yetim oluşu”, “insan-ı kâmil olması (ilmi ve ahlâkı)” ve “ümmetine şefaet edecek olması” gibi hususlar olmuştur. Bu bağlamda Hız. Muhammed (s.a.v), şiirlerde “fahr-ı halk”, “fahr-i rüsûl”, “efdal-ül beşer”, “eşrefü’l-verâ”, “mi’râc-ı Muhammed”, “dürr-i yetîm”, “engüş-i Ahmed”, “hulkı Muhammed”, “ilmin kitâbı” gibi motiflerle birlikte ayet ve hadislere başvurularak işlenmiştir. Aynı zamanda Hız. Muhammed (s.a.v), kendisinden önceki peygamberlerle birlikte anılarak üstünlüğü vurgulanmış; peygamberlere verilen mucizeler O’nun varlığıyla ilişkilendirilmiştir. Hız. Muhammed (s.a.v) ile ilgili hadiseler, incelenen divanların hepsinde geniş bir yere sahip olmakla beraber en fazla Ahmed Paşa’nın divanında yer almaktadır.

Genel bir bakışla Ahmed-i Dâ’î, Şeyhî, Ahmed Paşa ve Necatî Bey divanlarında peygamber kıssaları birer mazmun unsuru olarak kullanılmış olup daha çok bu yönde telmihte ve teşbihte bulunulmuştur. Şairler bu noktada güzeli en güzelle anlatmaya ihtiyaç duymuşlardır. Öyle ki aşğın sevgilinin yurdundan ayrılması Hız. Âdem’in cennetten ayrılığı gibidir ve onu kandıran rakip (şeytan)tir. Aşğın gönlü sevgiliden ayrı kaldığı zamanlarda Hız. Yâkup’un gönlü gibidir; hüznlerle doludur ve ayrılık ateşiyle ağlamaktan gözlerinden yaş yerine kan gelmeye başlamıştır. Âşık,

ayrılık acısını yaşadığı bu zamanlarda sabır göstermede bazen Hz. Eyûp'ten bile üstünken bazen Hz. Eyûp'un sabrına sahip olsa bile ayrılık acısı dayanılmayacak kadar şiddetlidir. Âşıklar, sevgiliye kavuşma umuduyla yaşarken gösterdikleri sabrın sonunda Hz. Eyûp gibi bir mükâfat beklemektedir. Âşığın düştüğü aşk belasını Hz. Nûh'un tûfanı gibidir. Aynı zamanda aşk ateşi Nemrud'un ateşi kadar yakıcı olsa içine düşen âşık Hz. İbrâhim'in Cebrâil'den yardım istemediği gibi âşık da bu durumdan şikâyetçi değildir.

Divanlarda sevgilinin vasıfları vurgulanmak üzere peygamberlerin öne çıkan özelliklerine telmih ve teşbihte bulunulmuştur. Sevgili, güzellikte bazen Hz. İshâk'a benzetilse de çoğunlukla Hz. Yûsuf'a benzetilerek güzellikte "ikinci Yûsuf" kabul edilmiştir. Sevgili, aynı zamanda Hz. Yûsuf gibi marifet ülkesinin sultanıdır. Âşık da bu noktada Hz. Yûsuf'un kölelikten sultanlığa geçmesini hatırlatarak bunun ümidini taşımaktadır. Sevgilinin güzellik unsurlarından dudağı; bazen Hz. İbrâhim'in sofrasında bulunan şeker, bazen can vermesiyle Mesihâ, bazen de şekli itibarıyla Hz. Süleymân'ın mührü gibidir. Sevgilinin çene çukuru ise Hz. Yûsuf'un atıldığı kuyu ve zindana benzetilmiştir. Bu anlamda sevgilinin çene çukuru âşıkların düştüğü bir bela çukuru ve binlerce Mısırlı Yûsuf'un (âşıkların) zindanıdır. Sevgilinin maddi güzellikleri yanında manevî güzelliklerine değinilerek Hz. Muhammed'le (s.a.v) ilişkilendirilmiştir. Sevgili, huy güzelliğinde O'na benzemektedir. Sevgilinin yüceliği vurgulanmak için tek bir beyitte birden fazla özelliği birden fazla peygamberle birlikte anılmıştır.

Tüm peygamberler sevgili ve âşıkla ilgili mazmun olarak kullanılırken Hz. Muhammed (s.a.v) ile ilgili hususlar sadece sevgilinin huy güzelliğiyle ilgili bir benzetme unsuru olarak kullanılsa da çoğunlukla kendi Zat'ı övülerek "Naat" türü içerisinde geniş bir yere sahiptir. O, âlemlerin var oluş sebebi, yaratılanların en hayırlısı ve peygamberlerin en üstünüdür. Bu anlamda O'nun zatının derecesi, "Miraç" ile şereflendirilmiştir. O'nun ahlâkı, Kur'an ahlâkı; ilmi ise Kur'an ilmidir. O'na birçok mucize bahşedilmiştir. Ümmeti en seçkin ümmet; şeffati ise ümmetinin kurtarıcısıdır.

Tüm bunların yanında şairler şiirdeki hünerini göstermek için peygamberlerin özelliklerine başvurmuşlardır. Bazen şairin kendi sesiyle şiirini okuması Hz. Davûd'un güzel sesiyle Zebur'dan bahsetmesi gibidir. Bazen de şairler şiirinin güzelliğini vurgulamak üzere şiirin eşsiz bir inciye (dürr-i yetim) benzemektedir.

KAYNAKÇA

- Abanus Y. (2019). *Edebiyatımızda Hz. Âdem*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Ahmed Cevdet Paşa (1981). *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ Peygamberler ve Halifeler Tarihi*. C.I-II, İstanbul: Çile Yayınları.
- Aka, B. (2020). "Divan Şiirinde Kaplıca Redifli Gazeller", *Journal of Turkish Language and Literature* Volume:6, Issue:1, (1-15) Doi Number: 10.20322/littera.667429.
- Arslan, V. (2019). *Necâti Bey Dîvânı'nın Şahıslar Kadrosu Ve Ahmed Paşa Dîvânı'nın Şahıslar Kadrosuyla Karşılaştırmalı İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atik Gürbüz, İ. (2020). "Osmanlı Metinlerinde Hz. Dâvûd", *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 9/21, s. 63-96.
- Aydın, M. (1992). "Beşâirü'n-Nübüvve", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/besairun-nubuvve> (E. 23.08.2022).
- Ayvallı, R. (2015). *İki Cihan Güneşi Hz. Muhammed'in Hayatı*. 10. Baskı, İhlas Gazetecilik.
- Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bilgin, S. (2011). *Necâti Bey Dîvânı'nda Sosyal Hayat*, Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Biltekin, H. (2010). "Şeyhî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seynhi> (E. 23.04.2021).
- Bolay, S. H. (1988). "Âdem", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/adem--peygamber> (E. 15.05.2021).

- Budu, M. (2010). “Türkçe Kısasü'l-Enbiyâ Tercümeleri ve Ebû İshâk İbrâhîm B. El-Mansûr B. Halefî'l-Müzekkir En-Nisâbûrî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının Türkçe Tercümesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 60, Sayı: 1, 71-95.
- Çapan, P. (2010). “Ahmet Paşa ve Necâtî Bey'de “Garîb” İmgesi ve Öteki Oluşa Dair”, *Journal of Turkish Studies/ Türklük Bilgisi Araştırmaları (TUBA)*.
- Çetin, N. (2004). *Yeni Türk Şairinin “Yûsuf ve Züleyha Hikâyesi Duyarlığı*. Ankara: Hece Yayınları.
- Çubukçu, (A.) (2001). “Kasım”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kasim--b-muhammed> (E. 27.08.2022).
- Demirci, M. (1997). “Hakikat-i Muhammediyye”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakikat-i-muhammediyye> (E. 23.08.2022).
- Dereli, H. (2019). *Klâsik Türk Edebiyatında Mûsâ Peygamber*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- Doğan, M. N. (2014). *Fâtih Dîvânı ve Şerhi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Ekiz, M. (2010). *Yusuf ile Züleyha Kıssasının Divan Şiirine Yansımaları*, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Fayda M. (2020). “Muhammed”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed#1-hayati> (E. 23.08.2022).
- Gacsi, S. (2010). *Ahmed-i Dai ve Vesilet'ül-Müluk Li-Ehli's Sülûk Adlı Eseri Üzerine*, Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri, TDK Yayınları.

- Gürer, N. (2019). *Kur'an'da Peygamberlerin Karakter Özellikleri*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- Haliloğlu, H. & Örs S. (2021). "Hz. Yûsuf'un (a.s) Gömleği ve Babası Yakub'un (a.s) Gözlerinin Açılması", *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)*, Haziran (8), s.01-19.
- Harman, Ö. F. (1994). "Davud", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/davud> (E. 28.10.2022).
- Harman, Ö. F. (2000). "İsa", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/isa#1> (E. 05.06.2022).
- Harman, Ö. F. (2013). "Yed-i Beyza", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yed-i-beyza#1> (E. 28.10.2021).
- <https://www.kuranmeali.com/>
- <https://kutsalkitap.info.tr/?q=luka+7>
- <https://kutsalkitap.info.tr/?q=matta+9>
- <https://kutsalkitap.info.tr/?q=yuhanna+11>
- İsen, M. & Kurnaz, C. (1990). *Şeyhî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen ve öte. (2005). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Üçüncü Baskı. Ankara: Grafiker Yay.
- İspir, M. (2008). "Şeyhi Divanındaki Kasidelerin Edebî Türler ve Tarzlar Açısından İncelenmesi I (Dinî Türler)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 103-126.
- Karaman, G. (2016). Şükrane Geleneği Örneğinde Klasik Türk Şiiri Ve Toplum, *Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu*, ss. 629-640 28-30 Nisan .
- Karataş A. (2013). "Türk-İslam Kültür ve Edebiyatında Kısas-ı Enbiyâ Türü", *Diyanet İlmî Dergi*, cilt 49, sayı 3, ss.113-126.
- Kaya, B. A. (2006) "Necâtî Bey", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/necati-bey> (E. 23.04.2021).

- Köksal, M. A. (2016). *Peygamberler Tarihi*. 1.Cilt, 23. Baskı, Ankara: TDV Yay.
- Kurnaz, C. (2003), *Eski Türk Edebiyatı*. 3.baskı, Ankara: Bizim Büro Yayınları,
- Kut, G. (1989). "*Ahmed-i Dâî*", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-i-dai> (E. 23.03.2021).
- Kut, G. (1989). "*Ahmed Paşa, Bursalı*", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-pasa-bursali> (E. 24.03.2021).
- Küçükaşçı, M. S., (2013) "*Zemzem*", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zemzem> (E. 11.05.2022).
- Levent, A. S. (2015). *Divan Edebiyatı: Remizler ve Kelimeler, Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gürtunca M. F. (2007). *Tarih-i Taberi Tercümesi I*. İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- Mengi, M. (2005). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. 11. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mermer ve öte. (2009). *Eski Türk Edebiyatına Giriş*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mertoğlu, M. S. (2012). "*Ümmi*", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ummi> (E. 28.08.2022).
- Ocak, A. Y. (1990). *İslâm-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Okumuş, Ö. ve Kalkışım M. (2008). "Klasik Türk Şiirinde Hazret-i İsâ Kavramı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/5.
- Oruç, M. (2014). *Kâinatın Efendisi Hz. Muhammed (s.a.v)' in Hayatı*. 6. Baskı, Arı Sanat Yayınevi.
- Özkan, M. (1999) "*Hüsrev ü Şirin*", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/husrev-u-sirin--seyhi> (E. 26.04.2021).

- Özmen, M. (2017). *Ahmed-i Dâî Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztoprak ve öte. *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Meti Şerhi (14-16. Yüzyıllar)*. 1. Baskı, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Övür, B. K. (2015). *Ahmet Paşa Divânı'ındaki Soyut Kavramlar*, İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pala, İ. (2020). "Mühr-i Süleyman", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhr-i-suleyman> (E. 05.06.2022).
- Pekolcay, N. & Eraydın, S. (1975). *İslâmî Türk Edebiyatı*, İstanbul: İrfan Yayınları.
- Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi* (2004) C.1, İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları.
- Sona, F. (2017). "Klasik Türk Şiirinde İlyas Peygamber" *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)*, Cilt: V, sayı: 1, s. 50-63.
- Şahin, M. S. (2022). "Kısas-ı Enbiyâ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kisas-i-enbiya> (E. 15.05.2022).
- Şentürk, A. ve Kartal A. (2014). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). *Necatî Beg Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (2010). "Şeyhi'nin Dili Hakkında", *Journal of Turkology*. 2010; C.4, ss. 49-62.
- Tolasa, H. (1973). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. No: 286 Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Tunç, S. (2005). "Divan Şiirinde Hz. İbrahim ve Ades (Mercimek) Kıssasına Dair", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı:17, ss.123-131.

- Tural, Ş. (2002). “Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Hz. Adem ve İlk Günah”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, s. 14, İstanbul.
- Uçar, M. (2006). *Klasik Türk Şiirinde Peygamberler*, Sütçü İmam Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Yavuz, S. S. (2020) "Mi'rac", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mirac> (E. 20.08.2022).
- Zavotçu, G. (2018). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*. 2. Baskı, Umuttepe Yayınları.

